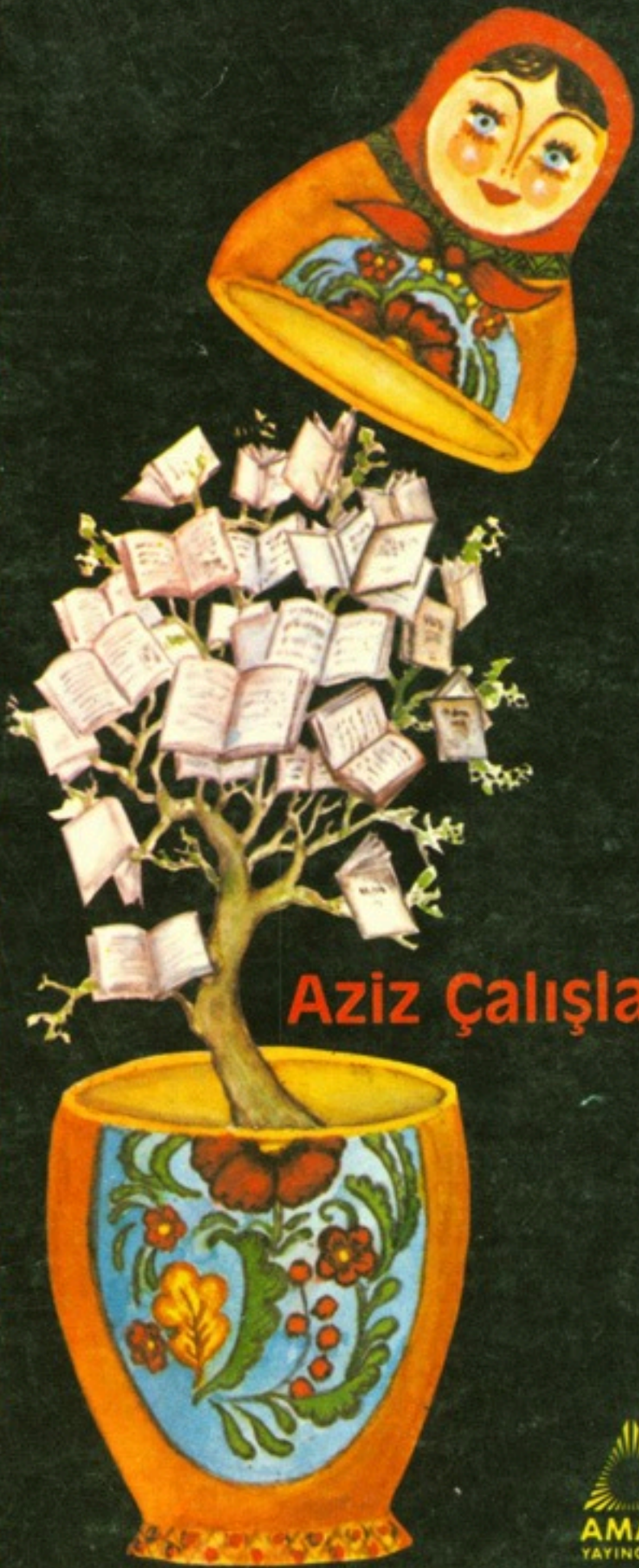
TÜM YÖNLERİYLE

PERESTROİKA

Aziz Çalışlar

AMAÇ
YAYINCILIK

AMAÇ YAYINCILIK
Çatalçeşme Sokak, 15/1
Cağaloğlu — İSTANBUL
Tel: 522 11 96

Genel Sıra No: 7
Araştırma — İnceleme Dizisi: 3

Birinci Basım: İstanbul, Şubat 1988

Kapak grafik: Zehra Şenoğuz; **Kapak baskısı**: Orhan Ofset;
Dizgi - Baskı - Cilt: Acar Matbaacılık Tesisleri, Tel: 526 84 42

Tüm Yönleriyle
PERESTROİKA

Aziz ÇALIŞLAR

AMAÇ
YAYINCILIK

SUNU

Yeniden-yapılanma anlamına gelen Perestroika bugün başta Sovyetler Birliği olmak üzere, dünya sosyalizminde çok önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Gerek teoride, gerek pratikte «devrimci bir uğrak» olarak nitelendirilen Perestroika, bu nedenle, yalnızca dünya sosyalist sistemi açısından değil, ama bütün bir dünya açısından da yine çok büyük bir önem taşımaktadır. Günümüz tarihinin bu «en sıcak» anında, kuşkusuz, Perestroika'nın sonuçlarıyla birlikte tam bir değerlendirmesini, gerek teorik, gerek pratik açıdan yapmak oldukça erkendir. Çünkü, Perestroika'nın «uygulama evresi»ne henüz geçilmiştir. Ancak bu olgu, bizim Perestroika'nın ne olduğunu, ne anlama geldiğini, ne gibi bir önem taşıdığını bugünden görmemizi önlememektedir.

Nitekim, tüm dünya basınında olduğu kadar, ülkemiz basınında da Perestroika'yla ilgili yayınlar peşpeşe çıkmakta ve dünya kamuoyunun geniş bir ilgisini çekmektedir. Gerek siyasal-ideolojik, gerek ekonomik-toplumsal, gerekse bilimsel-kültürel ve sanatsal açılardan, kuşkusuz, Perestroika üstüne çok şeyler yazılacaktır; ancak, bütün bunların, teori ve pratiğe «yaratıcı» ve «zenginleştirici» katkılar olacağını, Perestroika'nın kendi özelliği gereği, şimdiden söyleyebiliriz.

Burda sunduğumuz «Tüm Yönleriyle Perestroika» kitabı, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm, «Perestroika ve Gündelik Yaşam», geçtiğimiz aylarda Sovyetler Birliği'ne yaptığımız bir gezinin doğrudan bir ürünüdür. Bu gezi yazı-dizisinde, Perestroika'nın gündelik yaşamın çeşitli alanlarındaki karşılıklarının izlenimlerini yansıtmaya çalıştık; her yazının bir alana ayrıldığı bu dizide, kuşkusuz yalnızca kendi öznel tanıklıklarımız içinde özel durumları değil, ama aynı zamanda, genel temel süreçleri de verebilmeyi amaçladık. Bunun için de başlıcalıkla çok çeşitli yayınlardan yararlandık. İşte, «Tüm Yönleriyle Perestroika» kitabının İkinci Bölümü, bu yayınların temel bir bölüğünü içermektedir. Daha çok kendi özel alanımıza giren sanat, kültür ve felsefe konularındaki bizim kendi değerlendirmelerimizi içeren yazılar dışındaki tüm yazılar, çeşitli en son kaynaklardan seçilip derlenerek çevrilmiştir. Siyaset, ekonomi ve toplum biliminden sanat, kültür, bilim ve dünya sorunlarına kadar geniş bir yelpazeyi içeren bu yazıların, başta M. Gorbaçov olmak üzere, genelinde «Perestroika'nın Mimarları»nca kaleme alınmış olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Herbirinin kendi alanlarında en önde gelen adlar olduğu bu yazıların sahipleri, Perestroika sorunlarını ele alıp irdeledikleri kadar, Perestroika ve «yeni düşünme tarzı» ışığında da sorunları değerlendirmektedirler. Bu yazıları kitaba almamızın başlıca bir nedeni de, büyük bir çoğunlukla, söyleşi yazıları olduklarından, kolayca algılanabilir nitelikte oluşlarıdır.

Amacımız, günümüzde yaşadığımız çok önemli tarihsel bir olay olan Perestroika'yı başlıca tüm yönleriyle okurumuzun bilgisine sunmaktır.

Aziz ÇALIŞLAR
İstanbul, Ocak 1988

PERESTROİKA VE GÜNDELİK YAŞAM

Aziz ÇALIŞLAR

YENİLEŞMENİN DÖRT İLKESİ

«AÇIKLIK», «DEMOKRASİ», «YENİDEN-YAPILANMA», «HIZLANMA»

— «İnanılmaz şeyler oluyor Sovyetler Birliği'nde.»

— «Nasıl yani?», diyorum merakla. Gözüm pencereden Moskova Nehri'ni ışıtan sonbahar güneşine takılıyor.

— «Bakın», diye devam ediyor Kâzım Bey (Kâzım Paksoy : Moskova eski Ticaret Müsteşarımız, şimdi Moskova Baştaş Temsilcisi), «Gorbaçov geçenlerde bir fabrikayı ziyaret etti Leningrad'da. Kuybişev Uçak Fabrikası. Halk ve işçiler, çevresini sarıyorlar. Gorbaçov soruyor : 'Siz buraya kendiniz mi geldiniz? Yoksa sizi getirdiler mi?'. 'Biz geldik, kendimiz geldik', diyor halk. 'Yok eğer sizi getirdilerse' diye yanıtlıyor Gorbaçov, 'söyleyin. Parti sorumlusu burda, kendisini derhal işinden alayım!»

— «Sahiden mi?», diyorum, «böyle mi oldu?».

— «Evet», diyor Kâzım Bey, «televizyondan aynen izledik».

— «Yaa!»

— «Nasıl yaşıyorsunuz» diye sordu işçilere daha sonra Gorbaçov. Onlar da «Öbürlerinden daha kötü yaşamıyoruz», dediler. Gorbaçov şöyle cevap verdi bunun

üzerine 'Teşekkür ederim. Eğer «iyiyiz» deseydiniz, inanmazdın, yanlış olurdu».

«*Devrim Devam Ediyor*»

İşte *glasnost*, yani «açıklık» politikası. İşte Sovyetler Birliği'nde Gorbaçov'la birlikte başlayan yenileşme hareketi. Devrim'in 70. yılında bunu şöyle özetliyor Gorbaçov «Devrim devam ediyor!»

Evet, Devrim, açıklık politikası, demokrasi, eleştiri ve özeleştiri ile devam ediyor. «Sovyet toplumunda eleştirinin giremeyeceği yer olmamalıdır», diyor Gorbaçov (27.1.1987). «Ülkemizin en uzak noktasında bile karanlık bir nokta kalmayacak». «Tarihimizde hiçbir beyaz nokta kalmayacak». «Gerçeği birlikte aramak zorundayız» (Temmuz 1987).

Bütün bu sözler, iki yıl önceki bir söyleşiyi çağrıştırdı bana bir anda. İstanbul'da ünlü Sovyet şairi Yevtuşenko, yemekte Türk yazarlarına Brejnev dönemiyle ilgili bir fıkra anlatıyordu. Bizler daha gülmeye fırsat bulamadan Aziz Nesin sözü şöyle bağlayıverdi : «Sovyet halkı ile Türk halkı kadar birbirine benzeyen halk az bulunur. Her ikisi de mizaha, fıkraya, eleştiriye, hele liderleri eleştirmeye bayılırlar. Ama arada küçük bir fark var. Sovyetler, liderlerini öldükten sonra, bizse daha yaşıyorken eleştiririz.»

Ancak, bugün Sovyet toplumunun en büyük öz eleştiricisi Gorbaçov. «Demokrasiye hava kadar ihtiyacımız var» ünlü sözünü söyleyen yine O. Sovyet toplumunda varolması hiç düşünülmeyecekmiş gibi gelen bu «açıklık», «demokrasi» ve «eleştiri»nin amacı ne o halde?

Amaç (bugün artık dünyanın dilinden düşmeyen) *perestroika,* yani «yeniden-yapılanma» ve bu yeniden-yapılanmaya bağlı *uskorenie,* yani «hızlanma»; kısacası, «köklü reformlar».

«Niye mi yeniden-yapılanma?», diyor Abel Aganbegyan, *perestroika*'nın mimarlarından, «çünkü, eski ekonomik yapı, eski ekonomik politika, eski yönetim sistemi, eski gelişme yolları, yani ekonominin gelişmesini belirleyen ne varsa, bunların hiçbiri yeni koşullara ve yeni ihtiyaçlara artık karşılık vermiyordu» *(Nedelya, 8 Ocak 1987).*

Perestroika'nın başmimarı Gorbaçov ise bu konuda daha da ileri gidiyor. Yeni çıkan «Perestroika ve Ülkemiz ve Bütün Dünya İçin Yeni Düşünce Tarzı adlı kitabı için *Moskow News* («Moskova Haberleri») gazetesine 1 Kasım'da şunları söylüyor «Saçma bir durum ortaya çıkmaya başlamıştı : bir yanda rakipsiz yakıt ve enerji kaynakları, bir yanda yanlış kullanımdan ötürü bunların verdiği açıklar; bir yanda dünyanın en büyük tarım üreticisi, öte yanda her yıl milyonlarca ton tahıl alımı; bir yanda en yüksek doktor ve yatak sayısı, öte yanda sağlık hizmetlerinde çok ciddi eksiklikler; bir yanda Halley Kuyruklu Yıldızı'nı izleyip saptayan füzeler, öte yandan ulusal ekonominin ihtiyaçlarına cevap verecek bilimsel başarıları uygulamaya geçirmede yatan boşluk... Sanırım, bütün bunlar, durumun ne denli ciddi olduğu ve köklü değişimlerin ne denli zorunlu olduğu konusunda bir fikir vermeye yeter».

Nitekim 2 Kasım'da Devrim'in 70. Yıldönümü konuşmasında da şunları vurguluyor Gorbaçov geçmiş dönemle ilgili olarak «Alışılageldik formüller ile şemalar yeni gerçekleri yansıtmıyordu. Söylenenler ile yapılan-

lar arasındaki uçurum derinleşmişti... Yüksekten sosyalizm ilkeleri ile gündelik yaşam gerçekleri arasında gittikçe artan kopukluk hoşgörülemez hale gelmişti». Bunun için de *perestroika* şu ilkeye dayanıyordu : «Daha çok sosyalizm, daha çok demokrasi».

Yine Gorbaçov, «*Perestroika*'nın topluma tanıtılma döneminin bittiğini, şimdi ikinci dönemin, yani uygulamaya geçilmesi döneminin başladığını» söylüyor.

— «Ancak», diyor Kâzım Bey ve konuştuğumuz değişik kesimlerden Sovyet vatandaşları, «bu yenileşme hareketinin tam olarak gerçekleşmesi ve sokakta elle tutulabilir hâle gelmesi on yılı alır».

Çünkü bizim de en çok merak ettiğimiz şey bu *galsnost* ve *perestroika*'nın günlük yaşamdaki karşılığı, insanlarda ve günlük yaşamda getirdiği yenilikler ve değişiklikler.

Bunları saptayabilmek için Moskova sokaklarına, parklarına, evlerine, dükkânlarına, müze ve tiyatrolarına, oradan da bir başka Cumhuriyet'e, Gürcüstan'a uzanıyoruz...

YENİLENMENİN TEMELTAŞI EKONOMİ, YİNE EKONOMİ

«Sovyetler Birliği'nin çalışan halkı! Ekonomik yönetim reformlarına aktif olarak katılın! Ekonomiyi iyice öğrenin! Yeni yönetim yöntemlerini çekinmeden ortaya koyun!»

Bu sözler duvarlarda yazılı değil. *Moskova News* gazetesinin (18 Ekim) bir yazarının yenileşme hareketiyle ilgili olarak önerdiği sözler. Niçin bu «alarm çanları?» Niçin bir «ekonomik seferberlik?»

Moskova'da anlatılan (ve *U.S. News* dergisinde de

çıkmış) bir fıkra bunun nedenini acı bir dille yansıtıyor bizlere: Adamın biri bir araba siparişi veriyor. Satıcı kendisine «Arabanız 20 Şubat 1993'te hazır, o zaman gelin alın», diyor. «Peki», diyor alıcı, «Sabah mı, öğleden sonra mı?». Satıcı şaşırıyor, «Ne farkeder?» diyor. «Hiç», diyor müstakbel araba sahibi, «Muslukçu o sabah geleceğine söz verdi de ondan».

Ekonomi İçin Teknoloji, Teknoloji İçin Ekonomi

Ekonomideki bu «tıkanıklık» ve «atalet» yalnızca «ekonomik yönetim»den değil ama, «teknolojik yetersizlik»ten de kaynaklanıyor. «En büyük tehlike bilimsel-teknik gelişmede geri kalmaya başlamamızdan yatıyor belki de», diyor Gorbaçov, «Batı ülkelerinin kendi ekonomilerini geniş-çapta yeniden-yapılandırmaya, ekonomilerini en son teknolojiye dayandırmaya başladıkları bir anda, ülkemizde bilimsel-teknik ilerleme yavaşladı. Bilimsel destekten yoksun olduğumuz için değil, ekonominin yenileşmeye cevap vermemesi yüzünden» (25 Haziran 1987).

Nitekim, teknoloji-yönetim-üretim-ekonomi arasındaki çelişkiler kendisini açıkça duyuruyor. Üretimi duran Likino Otobüs Fabrikası'nda bir işçi şunları söylüyor: «Taş Devri araç gereçleriyle çalışırsa bir insan nasıl kazanabilir? Kaliteden nasıl söz edilebilir? Baltayla saat yapılmaz!». Aynı nedenlerle Riga Otobüs Fabrikası ile Gorki Otomobil Fabrikası da, düşük nitelikli üretim yüzünden sınıra gelip dayanıyor. Bu yüzden de yenileşmenin sözcülerinden A. Aganbegyan şunları söylüyor: «Tüm üretim sisteminin, yönetim sisteminin geniş çapta yeniden örgütlenmesi gerekiyor... Emeğin üretkenliğini arttıracak devrimci teknoloji gerekiyor...

Köklü reformların özü bürokratik administratif yöntemlerden gerçek ekonomik yönetime geçişte yatıyor». (Bunun bir örneği, Riga Otobüs Fabrikası'na 4.000 kişi içinde seçilerek yeni bir teknik yöneticinin getirilmesi).

Ancak gözle görülür bir gerçek var, o da otomobil sayısındaki ve çeşidindeki artış. Ama işin ilginç yanı, bir insan 7.000 Ruble'ye bir kooperatif evi sahibi olabilirken, arabanın fiyatı 15.000 Ruble! Böyle bir çelişkiye giyim ve gıda ekonomisinde de rastlanıyor.

Bir Çift Çizme mi, Bir Yıllık Et mi?

«Bir çift kadın çizmesi 120 ya da 130 Ruble, buysa aşağı yukarı bir kişinin yıllık 62 kilo et tüketimi. Yani, bir yıllık et tüketimi bir çift çizmeye karşılık veriyor. Durum bu. Kimse ne ekonomiye aldırıyor, ne de yiyeceği idareli kullanıyor». Bunları söyleyen yine Gorbaçov (1 Ekim 1987). Ekiliyor sonra, «Sovyetler Birliği'nde ekmek fiyatını birim ölçüsü alırsak, Amerika Birleşik Devletleri'nde fiyat karşılığı 5.5 kat, İngiltere'de 3.6, Fransa'da 4.1, Batı Almanya'da 4.9 kat daha yüksek.. Demek, bir sorun var. Bu sorunu da halkın yaşama standartlarını düşürmeden çözmemiz gerekiyor». Ve soruyor halka : «Meselelere doğru bir açıdan bakıyor muyuz?». Halk da «Evet, doğru» diye yanıt veriyor.

Sözkonusu çelişki sokakta başka türlü belli ediyor kendini. Ucuz olan yiyecek dükkânları önünde kuyruklar ve pahalı olan giyim herkesin üstünde! Gerçekten de «blue-jean kompleksi»nin ortadan kalktığı ve herkesin «iyi giyindiği» göze çarpıyor. «Kalitesiz» olan hiçbir şey rağbet görmüyor. «Geçen yıl, milyonlarca metre kumaş, milyonlarca çift deri ayakkabı işletmelere geri gönderilerek ıskartaya ayrılmak zorunda kalındı. Zarar bü-

yüktür», diye yakınan yine Gorbaçov. Çünkü kalite ne denli yüksek olursa, tüketim de o denli azalacak, tasarruf o denli artacak, yaşama standardı o denli yükselecek. Ama «kalite» de yine üretim teknolojisinin ileriliğine ve ekonomik yönetimin verimliliğine bağlı. Sorun yine aynı.

Emeğe Göre Kazanç

Bunun için de ekonomide daha çok «demokrasi»ye, «özerklik»e, yerinden yönetim»e, «kendi kendini finansman»a, (yılda 40 milyon Ruble giden yaklaşık 20 milyonluk) «bürokrasi»nin azaltılmasına, «özel işletmeler»e ihtiyaç duyuluyor; kısacası, «merkezi ekonomik mekanizma»nın kırılarak daha «etkin», «işlek» ve «esnek» bir ekonominin yaşama geçirilmesine çalışılıyor. Bunun günlük yaşamda rastladığımız ilk örnekleri ise, «özel taksiler», «özel lokantalar» ve «serbest pazar».

Ancak, halk arasında buna itirazlar da oluyor. «Niye arabası kendisinin olan özel taksici arabası kendisinin olmayan bir taksiciden daha çok kazansın?» ya da «Niye (fiyatları öbürlerinden çok daha yüksek olan) özel lokantacı daha çok kazansın?» deniyor. «Özel girişimciler» açısından güçlük ise «ticaret»i ve güçlüklerini yeni yeni öğrenmeye başlamaları. Ama şunu unutmamak gerekiyor, Sovyetler Birliği'nde kazanç ve ücret «eşitleştirmesi» diye bir şey kesinlikle sözkonusu değil. Önemli olan herkesin kendi emeğinin, üretkenliğinin ve verimliliğinin karşılığını alması, sosyalizmin temel bir ilkesi bu.

SOSYAL HAYAT : HEM ÇOK SESLİ, HEM UYUMLU NASIL OLUNUR?

«Gençlik Nereye Gidiyor?»

— «Dün akşam televizyon söylemiş», diyor bir Moskovalı arkadaşım, «gençliğin yüzde 18'i *heavy-metal*'ciymiş!»

— «Nasıl olur», diye karşılık veriyorum, «sokaklarda bir tanesine bile rastlamadım».

— «Var var, *punk*'lar da var».

— «Peki, geceleri bazen üçyüz beşyüz motosikletli genç tur atıyorlarmış, o da doğru mu?»

— «Doğru» diyor. Uyuşturucu da kullanıyorlar. Hatta Aytmatov'un son romanı *Plaha* («Giyotin Tahtası») bu konuyu işliyor».

— «Nerden buluyorlar ki uyuşturucuyu?»

— «Yabani kenevirden. *Plastilyın* denilen bir bitkiden elde ediyorlar. Orta Asya'dan geliyor daha çok».

— «Sağlık Bakanı Çasov da buna benzer şeyler söylüyor», diye karşılık veriyorum. «Ortayaş gençliğin yüzde 40'ı sigara içiyormuş *(Pravda)*. «Niçin peki?»

— «*Glasnost*'la birlikte pislikler de ortaya çıkmaya başladı», diyor arkadaşım. «Bir de *Hyde Park*'çılar var. Her yerde nutuk atmak istiyorlar. Eh, bizde de özgürlük, demokrasi var artık!»

Sporda Fanatizm Toplumsal Bir Tepki mi?

Doğrusu, kendim hiç görmedim ama, gençliğin bir sorun olduğu söyleniyor. Evlerinde bulunduğum arkadaşlarımın çocukları «Hard Rock» seviyorlar, «Modern

Talking» dinliyorlar, bunlar olağan. Ama, öte yandan, söz gelişi, spor yorumcusu Y. Vanyat, genç futbol «fanatikleri»nden yakınıyor. Dinyepropetrovsk takımının «kendi kendini finansman» yöntemini seçtiği; Zenit Leningrad, Dinamo Kiev, vb. gibi takımların da yeni ekonomik sistem uyarınca böyle bir yola gitmeye başladıkları bir dönemde, futbol fanatikleri, Latin Amerika'yı ya da bizi andırır bir örnekte stadlarda olay yaratıyorlar, rakip futbolcuların otobüslerinin camlarını indiriyorlar, metro basıyorlar. *(Moskova News,* 1 Kasım).

Herkese Din Özgürlüğü

Gençliğin ilgi gösterdiği eğilimlerden biri de din. Ancak din Sovyetler Birliği'nde daha çok bir ahlak eğitimi biçiminde. «Hiç değilse papazlar onların yanlış şeyler yapmalarını önlüyor, onları topluma kazandırıyorlar», diyor bir öğretim görevlisi arkadaşım. «Peki, hem komünist sistem, hem din birarada nasıl oluyor?», diye soruyorum. «İnanç özgürlüğü var», diyor, «Biz lâik bir ülkeyiz. İsteyen istediği dine inanır». Buna Tiflis'teki camiyi gezdiğim zaman da tanık oluyorum. Öte yandan, bu yıl, Sovyetler Birliği'nde Hıristiyanlaşmanın 1000. Yılı kutlanıyor ve Hıristiyanlığın başladığı Kiev'de büyük törenler düzenleniyor. Nitekim, kiliseler, camiler hergün açık, gelen giden eksik olmuyor.

İçkiye Evet, 40 Milyon Alkoliğe Hayır!

Açıklık ve demokrasi politikasıyla birlikte, «baskı altında» kalmış tepkiler, «Batı'ya özenme» biçiminde ortaya çıkarken, bu «özgürlük ortamı»ndan yararlanama-

yanların başında «içkiciler» geliyor. «2. Nikola da içki yasağı koymuştu», diyor bir arkadaşım gülerek, «ama hemen arkasından Büyük Ekim Devrimi oldu.» Gorbaçov'un yeni uygulaması toplumu «ayık» kılmak olduğundan içki satışları son derece sınırlı, (evlerde başlayan içki imalâtını saymazsak) belli yerlerde ve belli saatlerde satılıyor ancak, akşamları işden sonra erkekler uzun kuyruklar yapıyorlar içki alabilmek için. Yalnız şunu da unutmamak gerek, Sovyetler Birliği'nde «içkici» (alkolik) sayısı 40 milyona ulaşıyor! Bu arada birçok «tedavi merkezleri» açılmış durumda. Ama, madalyonun bir de öbür yüzü var bu uygulamadan en çok kadınlar memnun!

Sovyet Ailesinin Temel Direği : Sovyet Kadını

Tıpkı ekonominin tıkanması ve atalet içinde kalması gibi, kadınların da en büyük şikayeti kocalarının televizyon başına geçip içki yüzünden atalet içinde kalmaları. Nitekim, yılda 1 milyona yaklaşan boşanmaların bir nedeni de buna bağlanabilir. (Bekir Yıldız'ın *Halkalı Köle* kitabının bu yüzden Sovyetler Birliği'nde çevrilmiş ve çok da satmış olduğunu burda belirtelim). Ancak, bir demograf, V. Perevedentsev şunları söylüyor : «Kentli ailelerde ev işleri eşitçe paylaşılıyor. Ama, kadınlar atakta, erkekler savunmada... Hatta şunu söylemeliyim, kadınlar daha eğitimli, kocalarından daha yüksek mevkilerde, daha az televizyon seyrediyorlar, daha çok okuyorlar» *(Ogonyok,* 10 Mart). Bir hanım arkadaşa takılıyorum bu yüzden, «Yazık, siz de feminizm yok». Gülüyor. «Lüzum yok», diyor. «Bizler sevmeden de, çalışmadan da yapamayız».

Sosyal yaşamının zorlukları mesken sorununa da bir yönüyle bağlanabilir. Ancak, «Her aile 2000 yılında kendi dairesine ya da evine kavuşacak», diyor Gorbaçov (13 Ekim 1987). Nitekim, gerek devlet, gerek kooperatif evlerin sayısı hergün artıyor. Bir uçtan bir uca yaklaşık 100 km.'yi bulan Moskova bu yüzden gitgide genişliyor, 20-30 katlı büyük apartmanlardan oluşan siteler göz alabildiğine uzayıp gidiyor. 2000 yılında, yeni mesken alanları, 2 milyar metrekareyi bulacak (kentlerde 20 milyon, kırsal alanda 10 milyon olmak üzere 30 milyon daire yapılacak; mutfaklar en az 8 metrekare, tavanlar ise en az 2.7 metre). Moskovalı bir Türkolog arkadaşım, «Bizde toprak devletin olduğu için, yayılabildiğimiz kadar yayılıyoruz» diyor. Gerçi 5 kopek vererek tüm kenti metroyla aşmak olanaklı, ama (artık 10 milyonluk bu kentte) gündelik yaşam kentin büyüklüğünden ötürü gitgide daha zorlaşıyor. O yüzden de çoğu büyükkentli hafta sonlarında kırsal alanlardaki evlerine (*daça*) kaçıyorlar. En büyük dinlence Doğa!

SANAT, BASIN VE TELEVİZYON ŞAŞKINLIKLAR YARATIYOR

Moskovalı ile Amerikalı Ekranda Karşı Karşıya

— «Nedir bu *glasnost*?» diye soruyor bir Alman vatandaş bir Sovyet vatandaşın yüzüne bakarak, ama ta Mainz kentinden, uydu aracılığıyla soruyor televizyondan.

— «İşte *glasnost* bu», diye yanıtlıyor ötekisi Mos-

kova'daki ekrandan, «böyle karşılıklı oturup, sorunlarımızı karşılıklı konuşabilmemiz».

Televizyonun ünlü *telemast* («tele-köprü») programı bu. Yaklaşık 15 günde bir yapılıyor, başlıcalıkla da Amerika Birleşik Devletleri'yle. Meselâ, insan hakları üstüne tartışıyor Sovyet parlamenterler ile Amerikalı parlamenterler, yüzyüze, uzay aracılığıyla. Ya da «size bir sürprizimiz var», deyip, Moskovalılara «Kalinka» şarkısını çalıyorlar gitarla.

Ya da açıyorsunuz televizyonu, karşınızda Amerikalı şarkıcı Bill Joey, bir «ring» programında; hem çalıyor, hem de çevresindekilerin sorularını yanıtlıyor Moskova'daki bir TV programında. «Allah, Allah?» derken, TV bir «jazz» programına geçiyor: Fred Astaire ile Ginger Rogers ekranda dansediyor, ya da Glen Miller'le ilgili bir belgesel karşınıza çıkıyor... Bununla da kalmıyor TV'deki şaşırtıcı programlar; yetkilerini kötüye kullanmış, karaborsa yapmış kişiler televizyona çıkarılıp, halk tarafından yargılanıyorlar, ekranda herkesin gözü önünde (Belki de bu yüzden, günde 5.000 mektup geliyor televizyona).

Okuyucuya Gazete Yetişmiyor

«Eskiden bir gazete ile yetinirdim», diyor bir Moskovalı arkadaş, «şimdi sekiz gazeteye aboneyim». Nitekim, Gorbaçov da, «gazete ve dergilerin okur sayısı 14 milyondan çok arttı», diyor bir konuşmasında (27 Ocak 1987). Gerçekten de gazete ve dergiler birkaç saat içinde bitiveriyor satış yerlerinde. Bir gazete ya da dergi bulabilmek için, sözgelişi, bütün bir Kalinin Caddesi'ni dolaşmam gerekiyor boşu boşuna. Nedensiz değil bu. Tıpkı televizyonda olduğu gibi, gazetelerde de tartışılmadık,

açığa vurulmadık konu yok nerdeyse. *Moskova Haberleri* gazetesini açıyorsunuz: ABD'den, İngiltere'den, vb. gelen «okuyucu mektupları»! İnsan gazeteleri elinden bırakamıyor. *Ogonyok* haftalık dergisinin yöneticisi ünlü şair Korotiç, «dünü bizlerden çalanlara karşı mücadele ediyoruz», diyor.

Sokağa Taşan Resim Sanatı

Açıklık politikası içinde hemen yerlerini alanların başında ressamlar da geliyor. (Bizde «Beyoğlu»na karşılık verebilecek) ünlü Arbad Caddesi sokak ressamlarıyla dolu. Resimlerini yaptıran genç kızlar, hazır tablo satanlar, vs. ile Paris'teki Mont Martre'ı andırıyor. Amatör ressamların ana merkesi ise İsmailova Parkı... Biz de güneşli bir pazar günü burayı geziyoruz arkadaşlarla. Binlerce insan parkta sergilenen resimleri, sanat işlerini izliyor, satın alıyor.

Resim sanatındaki bu serbestleşmeye, resim sergilerinde de rastlanıyor. Örneğin, Devrim'in 70. yılı dolayısıyla Manej Salonu'nda açılan «Günümüz Sovyet Sanatı» sergisinde birbirinden ilginç, bu arada, «Stalin dönemi»ni eleştiren resimler yer alıyor. Ressamlar, «başkaları»nın değil, kendi seçtikleri resimleri sergiliyorlar çünkü.

Tarihi Didik Didik Eden Tiyatro

Tiyatro yazarları ve tiyatro adamları ise yeni döneme öncülük etme onurunu paylaşıyorlar. Bunların başında gelen yazar Gelman, «perestroika, toplumda

özgürlüğün yeniden bölüşülmesidir» diyerek ekliyor, «bugün tiyatronun görevi, hayatı derinden kavrayarak çözümlemek» (Testralnaya zizn). Hele Şatrov gibi yazarlar, özellikle «Lenin dönemi»ne dönerek, tarihin bütün karanlık kalmış yanlarını derinden gün ışığına çıkarmaya çalışıyorlar. Tam Devrim arifesinde Lenin nasıl «enterne» ediliyor, ya da «son günleri» nasıl geçiyor? Yeniden açılan Moskova Sanat Tiyatrosu»nun ilk gösteriminde oyunu izleyenlerin başında Gorbaçov geliyor. Ya da yine Şatrov'un «Brest Barışı» oyunu : «Stalin bir tane vuruyor, Buharin yerde», diyor, son provayı izleyen bir Türk tiyatro eleştirmeni arkadaşım. «Ee, sonra?» diyorum. «Sonra», diyor, «Lenin, kolundan çekip oturtuyor Troçki'yi, çantasını yüzüne fırlatarak». «Bizim Andre, (genç tercüman-rehberimiz), sapsarı kesildi. 'Hiç böyle şey görmedim tiyatroda şimdiye kadar' diyor». Moskova Vaktangov Tiyatrosu'ndaki bu oyunun yönetmeni, son yılların en başarılı genç yönetmeni Gürcistanlı Robert Sturau.

«Tiyatrocular Birliği» Başkanı, ünlü oyuncu M. Ulyanov da «beyin perhizi»nden yakınarak, «sanatta son yıllardaki atalet» ve bunun seyircide yerleştirmiş olduğu «sığ beğeni»ye karşı çıkıyor, «ancak yüksek sanat hayatta gelişkin bir ortam sağlayabilir», diyor (Perestroyka). Bir yandan «özel tiyatrolar» kurulmaya ve peşpeşe açılmaya başlarken, öte yandan tiyatrocular «özgürce solumayla demokrasiyi öğreniyoruz artık» diyorlar, kendi etkinliklerini kendileri düzenliyorlar; öbür yandan da Vampilov, Bulgakov gibi, geçmiş dönemlerde bir yana atılmış yazarlar sahneye çıkarılıyor, *Arbat'ın Çocukları* adlı «glasnost romanı» oyunlaştırılıyor.

«Yalan, Ekonomik Değil!»

Böyle diyor, E. Klimov, Sinemacılar Birliği Başkanı (*Moskovskiye Novosti*), «Rantabl değil yalan». Hangi filmlerin çekileceğine sinemacılar kendileri karar veriyor artık. Yeni ekonomik uygulama uyarınca da film stüdyolarını «kendi kendine finansman» yöntemiyle çalıştırıyorlar. «Seyircinin kafasının iyi filmlerle değiştirilmesi gerektiğini» söylüyor Klimov. Bu arada, Panfilov'un «Tema», Daşçuk'un «Viktor Şikov-Çıkış», Motil'in «Orman», Muratova'nın «Kısa Süreli Buluşmalar» ve (Mayıs'ta Moskova Sinema Şenliği Büyük Ödülü'nü Kazanan) «Uzun Süren Uğurlama» gibi, daha önce gösterime sokulmayan filmler perdeye çıkıyor. Kıdemli yönetmen Heipnts de «Hayatı daha güzel göstermek için onun hakkında gerçeği konuşalım», diyerek sanat yaşamındaki en özlü sorunu dile getiriyor.

Edebiyatta Glasnost *(«Açıklık»)* Glas Naroda *(«Halkın Sesi»)*

«Kitabımda yakın geçmişi, savaşı anlatan acı, sarsıcı sayfalar var. Bu sayfaları okumak güç gelebilir. Ancak, inanın bana, o sayfaları yazmak da aynı derecede güç... Lütfen, kitabımı serbest bırakın. Yazılarımı yayıncılar tartışsın, KGB görevlileri değil!» Bu satırlar, ünlü romancı V. Grossmann'ın Kruşçev'e gönderdiği mektupta geçiyor (*Moskova Haberleri*, 18 Ekim). Ama Grossmann'ın «Haklı Dava İçin» adlı bu kitabı bugünlerde yayınlanıyor. Tıpkı A. Bele, A. Beliy, Gumilev, Nabokov, Zamyatin, İvanov, Pasternaks Honger, Zoşçenko, Pilnyak, Bulgakov, Platonov, Ahmatova gibi yazarların daha önce yayımı engellenen kitapları nasıl artık

geniş çapta yayınlanıyorsa. «Yaratıcı tavırlarımız ve yöntemlerimiz ne denli değişik olursa olsun», diyor şair Yevtuşanko, «biz Sovyet sanatçılarının tek bir ortak düşüncesi var : memleket sevgisi, insanlık sevgisi, dünyada barış sevgisi ve sanatta gerçek sevgi». («Sovyet Sanatçıları ve Yazarları Kurultayı»).

Evet, sanatta da «devrim sürüyor».

GÜRCÜSTAN : *GLASNOST*'A SELAM, *GAVMARCOS'A* DEVAM!

— «Gavmarcos!»

Gürcüstan'da en çok kullanılan sözcük bu. Gürcüstan'ın tarih boyunca hep savaşın içinde olması nedeniyle, kişilerin birbirlerine «merhaba» anlamında «zafere» dedikleri bu söz, bugün dostça kadeh kaldırılırken «şerefe» anlamına geliyor. Ve Gürcüstan'da sürekli içildiği için de bu söz hiçbir an eksik olmuyor. Bir anlamda, Gürcüstan benliğinin şifresi. Bu şifreyi çözerseniz bütün Gürcüstan önünüze açılıyor.

Yani, *glasnost* öncesinde de, sonrasında da *gavmarcos* konusunda değişen hiçbir şey yok.

— «*Glasnost*'u biz belki 50 yıl önce başlattık», diyor bir Gürcü Türkolog arkadaşım, Tiflis sokaklarında dolaşırken. Bense, Sovyetler Birliği'nin merkezi Moskova dışında yenileşme hareketinin bir başka ulusta nasıl yansıdığını saptamaya çalışıyorum. «Bizde pek değişen bir şey yok» diye sürdürüyor sözünü Viktor.

Demir pancurlu, cumbalı evlerin önünden; parke taşlı, dik yokuşlu sokaklardan; oymalı uzun balkonlu evlerin önünden geçerken, «Ne kadar da bizim evlere, sokaklara benziyor Tiflis», diyorum. Yalnız o kadar da değil, insanlar da benziyor. «Yoo», diyor Viktor. «Asıl

siz tam Gürcüye benziyorsunuz, hem de Batı Gürcüstanlı birine (Gerçi Viktor haklı, gelip benimle Gürcüce konuşup, daha sonra da benden cevap alamayınca, hayretle yüzüme bakıyor insanlar). Ancak, Gürcüler herşeyi kendilerine maletmeden edemiyorlar.

Herkesin Birbirini Tanıdığı Bir Ulus

— «Dünyada iki aile-ulus var», diyor benimle birlikte Tiflis'i gezen bir Türk yazar arkadaşım, «birincisi Gürcüler. Bütün ulus birbirini tanıyor. Hepsi koca bir aile». Nitekim bugünkü yenileşme hareketine, *prestroika*'ya işin hep Gürcüstan yanıyla bakıyorlar. Bunların başında da Dışişleri Bakanı Gürcüstanlı Şvarnadze geliyor. «Bizim memleketli, değil mi?», diyor bir Gürcü arkadaş, «vur kapısına, istediğin zaman gir odasına Şvarnadze'nin!» Bir Lâz ya da Adanalı fıkrasıymış gibi gülüyorum söylediklerine. «Gülme», diyor arkadaşım, «Amerikan Dışişleri Bakanı Schultz bile Gürcüce öğrenmeye başladı!»

— «Peki», diyorum, «Gürcülerin çok zengin olduğu söyleniyor. Doğru mu?». «Doğrusu» diyor Viktor, «Şvarnadze geçenlerde Tiflis'e gelip bir konuşma yaptı halka. 'Çok yakında yalnız maaşınızla geçineceksiniz, başka bir şeye ihtiyacınız olmayacak', dedi. Halk da, 'Biz ne yapalım maaşı. Bizim zaten paramız var,' dedi. Ama, bir başka hikâye de var», diye sürdürdü sözünü, «Gürcüye sormuşlar, 'maaşından memnun musun?'. 'Memnunum', demiş, 'ama ay uzun'».

Bir Türkolog arkadaş, Şalva'da bu konuda şunları ekliyor: «Gürcüler çok zengin değil aslında, ama çok eliaçık ve gönlüaçık oldukları için öyle görünüyorlar». Gerçekten de ünlü Gürcü konukseverliğine biz de en

çoğundan tanık olduk. Bu, Gürcüstan'ın daha çok tarım ülkesi olmasından kaynaklanıyor. «Tarım ve turizm bize yeter», diyor Viktor. Gerçekten de Tiflis'te Moskova'daki gibi yiyecek kuyruklarına rastlanmadığı gibi, sokaklar da yabancı, özellikle Amerikan turistlerle dolu.

Hayat Gürcü Geleneklere Bağlılıkla Sürüyor

Gürcüstan'ın en ünlü ürünü ise şarap. Evlerde herkes kendi kalite şarabını üretirken, şarap adeta bir Dionysos tapınısı gibi yer etmiş bütün Gürcüstan'da. Çoksesli korolar (zaten Gürcüstan'da iyi şarkıcı olmayan yok) eşliğinde sofrada en az bir litrelik boynuzlardan şarap içiliyor, hem de bir dikişte bitirmek gerekiyor! (Biz bir keresinde bitirince, «Bir dakika» diye atıldı bir konuk, «evde 3 litrelik olanı var, onu getireyim!» Neyse ki önledik).

Gerçekten de şarap ne denli Gürcüstan'ın bir sembolüyse, kadın da öyle. Zaten Tiflis'te Gürcüstan'ı temsil eden «Gürcü Ana» heykelinin bir elinde düşmana kaldırılan kılıç, bir elinde de dosta uzatılan şarap tası var. «Gürcüstan'da aile içinde önce kadın gelir», diyor Gürcü arkadaşlar, «sonra çocuk, sonra erkek». Sofra-beyi *(tamada)* de sofrada herkesi mutlaka «kadınlar için» içmeye çağrıda bulunuyor. Tüm Gürcüstan kızları, «Gürcü Ana»lığı kendilerinde duyuyorlar.

Kendilerinden olan herşeyle övünüyor ve ona dört elle sahip çıkıyor Gürcüler. Örneğin, Hıristiyan dinini dünyaya kendileri yaydıkları için Hıristiyanlığa sahip çıkıyorlar, hatta Gürcü olduğu için Stalin'e de. Stalin'in ülke için yaptıklarının gözardı edilmemesini istiyorlar. Anladığım kadarıyla, tıpkı Şvarnadze gibi, «memleketli»leri olduğu için tutuyorlar Stalin'i (Bunu bir şoförün

taksisinin içine koca bir Stalin pulu yapıştırmasında da seziyor insan). Hele Çavçavadze gibi, uluslarına 19. yüzyılda kendi benliğini ve bütünlüğünü kazandırmış «ata»ları sözkonusu olunca, kendisini siyasal rekâbet yüzünden kiralık katillerce öldürttüğü söylenen ve kendisiyle birlikte aynı mezarda yatan kişinin mezarını bombalamaktan da geri kalmıyorlar. Yeniden onarılan mezar için bir Gürcü arkadaşım, «Bu böyle kalmaz. Yine bombalarlar yakında», diyor.

Gürcüstan'da Türkçe Eğitim

Ancak, Gürcüler, bütün öbür azınlıkların Gürcüstan'da özgürce yaşamalarıyla da övünüyorlar. 3,5 milyonluk Gürcüstan'ın 1,5 milyonu azınlık çünkü. Hepsinin kendi dillerinde öğretim yapan okulları var. Tiflis'te 30 kişilik bir Türkolog kadrosu, Türk dili ve edebiyatı alanında yüksek öğretim ve araştırma yaparken, üniversitede Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı'nın ders kitapları okutuluyor, ortaokullarda da ayrıca Türkçe eğitimi yapılıyor.

Sanatsever, barışsever ve konuksever Gürcüstan halkına «Gavmarcos!»

AÇIKLIK POLİTİKASI MARS'A KADAR UZANIYOR

— «Bizi», diyor İgor, bir dil uzmanı arkadaşım, «ne Amerika, Amerikan silahları ve ordusu korkutuyor, ne de Çin. Bizim en büyük derdimiz uzay! Uzayla başa çıkmamız gerekiyor».

Gerçekten de «Çernobil felâketi»ni yaşamış, nükleer

savaşların ve «ozon delinmesi»nin bilincinde bir insanın söyleyebileceği sözler bunlar. 21. yüzyılda uzayla yüzyüze kalmış olduğunu bilen bir insanın sözleri. Ama aynı zamanda «nükleer savaş» ve «yıldız savaşları» gibi «öcü masalları»nı da geride bırakmış bir kişinin sözleri.

Nitekim, *İzvestia* gazetesinin siyasi inceleme yazarı A. Bovin de şunları söylüyor: «Bir nükleer savaştan hiç kimse galip çıkamaz. Bunu hem R. Reagan, hem de M. Gorbaçov söylüyor. Nerdeyse 20 yıldır söyleniyor bu... Nükleer savaş bizi pasifist kişiler yaptı, bu da nükleer savaşa mutlak karşıyız demektir».

Temizlikçi Kadından Gorbaçov'a Kadar Ortak Özlem: Barış

Bu aynı kanıyı, İkinci Dünya Savaşı'nda 20 milyon kurban vermenin acısını tatmış Sovyet halkının basit insanı da taşıyor. «Televizyonda bir zamanlar Reagan'ın konuşmasını Yazarlar Birliği'nde oturmuş dinlerken» diyordu Yevtuşenko, «baktım, temizlikçi kadın da süpürgesine dayanmış dinliyor. Bir yandan gözlerinden yaşlar süzülüyor, bir yandan da 'görüyor musunuz ne güzel lâflar söylüyor adamcağız, barıştan söz ediyor, bir de adama kötü diyorlar'».

Bütün bunların somut bir meyvesi, bilindiği gibi, önümüzdeki günlerde alınacak. Reagan'la Gorbaçov Aralık ayı başında orta ve kısa menzilli füzelerin kaldırılması konusunda anlaşma yapacaklar. (Geçen yıl, kitle kıyımına yol açacak her türlü silahın kaldırılmasını öneren) Gorbaçov, «Silahsızlanma bizim için zaten nimettir», diyor. «Biz gelişme için silahsızlanma istiyoruz... Ancak, kapitalist ekonomi militarizasyon olmadan geli-

şebilir mi? Bir başka deyişle, kapitalizm, nükleer silahlardan arındırılmış bir dünya koşullarına, yeni ve eşitlikli bir ekonomik düzene kendini ne denli uydurabilir?» (2 Kasım, 1987).

Nükleer silahlar, nükleer güç demek olduğuna göre, nükleer silahlardan arınma sonunda nükleer güç nasıl kullanılacak o halde? Ekonominin artan isteklerine nükleer enerji kaynakları cevap verebilecek mi? Ya da nükleer çalışmalar, Çernobil ve Three Mile Island örneklerinde olduğu gibi, derin tehlikeler yaratmaya devam mı edecek?

Geçen yıl Gorbaçov'un nükleer enerjinin sağlıklı geliştirilmesi konusunda uluslararası bir denetim sisteminin kurulmasını önerdiği hatırlardadır. Çernobil felâketzedelerinin iyileştirilmesinde büyük hizmetleri geçen Amerikalı doktor Gale de, Sovyet meslektaşlarına bu anlamda şunu soruyor «Çernobil kazasından bilim adamları ile insanlık ne gibi dersler aldı acaba?». Meslektaşı Profesör Vorobyev de şöyle yanıtlıyor : «Tek bir ders var alınacak. Nükleer güçler arasında bırakın bir nükleer savaşı, basit bir savaş bile gerçekdışı» (*Literaturnaya gazeta*).

İnsanın Hizmetinde Bir Uzay

Atom Enerjisi Enstitüsü yöneticisi Legasov da «Düşman, teknolojinin kendisi değil, teknolojiye sorumsuz yaklaşım», derken (*Trud*), Bilimler Akademisi Başkanı Marchuk da, «uzay araştırmaları bilimsel ve teknolojik gelişmeyi hızlandırıyor... Uzay araştırmaları ulusal ekonominin birçok alanlarında randımanı arttırmanın önemli bir aracı haline geliyor gitgide» diyor. «Uydular arası iletişim, günlük yaşamın bir parçası haline

geldi. Jeoloji, jeodesi, kartografi, ormancılık, balıkçılık, denizcilik ve meteoroloji alanlarında uzay çalışmaları pratik önem taşıyor... Bugün için uzay yolculuğu ve uzayın keşfi, en ileri teknoloji alanı olarak görülmesi gerektiği kadar, ulusal ekonominin tüm alanlarına da örnek olarak görülmektedir» (*Trud*).

Nitekim, uzay araştırmalarında Sovyetler Birliği'nin çok büyük mesafeler katettiği açık bir gerçek. *Time* dergisi de bunu onaylıyor «Uzay yolculuğunda 1 numara olarak Sovyetler, A.B.D.'yi geçti... Uzayın keşfinde hemen hemen her alanda geçti... Bize daha uzun yıllar uzay tozu yutmak kalıyor... Bu yeni dinamizm, *glasnost*, açıklık ruhundan hız alıyor». Gerçekten de Sovyetler, Halley Kuyruklu Yıldızı'nı izliyorlar, MIR uzay istasyonunu her yıl daha da geliştiriyorlar, ENERGIA'yla bu istasyonlara 100 ton yük taşıyabiliyorlar, uzayda yaklaşık 1 yıl sürekli dolaşabiliyorlar, önümüzdeki Temmuz ayında da Phobos'la Mars gezegenine uzanacaklar. *Glasnost*'u uzaya Gorbaçov'dan önce taşıdığı söylenen Uzay Araştırmaları Kurumu Başkanı Sagdeyev'in girişimleriyle ortak uzay çalışmaları A.B.D.'ye ve öbür ülkelere de açılıyor. Bir başka deyişle, *glasnost*, açıklık politikası, silahlanma ile nükleer savaşların çok ötesinde, uzayın insanlığın çıkarları için barışçıl yoldan keşfini ve uzay araştırmalarının insanlığın çıkarları için ortak kullanımını amaçlıyor.

Bu gerçeği otelde akşam yatmaya hazırlanırken birden farkediyorum üstüme battaniyeyi çekerken. Battaniyenin üstü gökyüzü desenli, yıldızlar ve çevresinde uçmakta olan bir uydu var, aydede ise gülümseyerek bakıyor. İçim rahat uykuya dalıyorum...

BÜYÜK BAŞIN DERDİ BÜYÜK OLUR : YENİLEŞME HAREKETİNİN KARŞILAŞTIĞI GÜÇLÜKLER

— «Geçenlerde bir tren soyma girişimi, daha doğrusu provası oldu», diyor bir Moskovalı tanıdık, «Kiev demiryolunda. Toplum karşıtı gençlerin işi». «Sovyetler'de işitilmedik bir olay», diyorum. «Evet», diye yanıtlıyor, «garip değil mi, müdahale edecek bir tek kişi bile yoktu orda». «Nasıl olur?» diye şaşırarak soruyorum. «Oldu işte», diyor. «Bence tertip. Mahsus yaptırıyorlar. Hippiler, punklar, sonra o heavymetalciler de öyle. Elbiseleri sanki kostüm gibi yepyeni!»

— «Ben de televizyonda gördüm», diye yanıt veriyorum. «Adam işinden geliyor. Sonra kılık değiştirip punk oluyor, sokağa çıkıyor. Özenti hep ve yapay, bence».

«Yoo», diye diretiyor, «bence kasten destekleniyor bu gibi yozluklar. Sonra da diyecekler ki 'bak işte *glasnost* geldi, demokrasi geldi, Batı'nın bütün soysuzlukları sokağa döküldü' deyip, bütün bunları Gorbaçov'a karşı kullanacaklar!»

Glasnost'u Bahane Eden Olaylar

Gerçekten de hemen idrak etmesi zor bu söylenenler. Ama doğru olan bir yanı var. O da yenileşme hareketi (*glasnost* ve *perestroika*) ile birlikte karşılaşılan güçlükler. Bizce, bu güçlüklerin birinci bölümü, bu yukarda anlatılmaya çalışılan örnekteki gibi *glasnost* dolayısıyla ortaya çıkan «alışılmadık serbestlikler». Söz gelişi, birbiri ardınca ortaya çıkan, «radikal solcu» denebilecek

yüzlerce topluluk, bunların Moskova'da birarada toplantı yapan delegeleri, ya da çok-partili sistem isteyen, «Demokrasi ve hümanizm» gibi öğrenci çevreleri, kısacası, *glasnost* ve *perestroika*'nın «sol» sonuçları.

Açıklık, eleştiri ve demokrasi ortamında ortaya çıktığı görülen bir başka söz de «özgürlükçü» hareket de, Kırım Tatarları örneğinde tanık olunan, «aşırı milliyetçi hareketler. Buna, «kozmopolitçilik» ve «semitizm»e karşı Rusçu «pamyat» hareketi karşıt bir uç oluşturuyor. Yine «milliyetçi» doğrultuda yer aldığı sanılan Kazakistan'daki olayların ardında ise çok daha başka gerçekler yatıyor. Buysa, Kunayev'in görevden alınmasının nedeninin aslında «suistimaller» olduğunu; Parti ve hükümet görevlilerinin devlet çiftliklerinde kendi «şahsi sürüleri»ni beslemiş olduklarını, kendi sayfiye evleri ve konforları için 1,5 milyon ruble harcamış olduklarını, bu kişilerin kendi suçlarının üstünü örtebilmek için olayları kışkırttıklarını gösteriyor.

En Çetin Engel : Bürokrasi

Yenileşme hareketinin karşılaştığı güçlüklerin ikinci bölümü, parti ve yönetim-içi «muhalefet» olarak nitelendirilebilir. Çünkü, 19 milyon parti üyesinin var olduğu (yani, 15 kişiden 1 kişinin parti üyesi olduğu) gözönüne alınacak olursa, yenileşme hareketinin önünde «insan faktörü» olarak hiçbir sorunun kalmaması gerektiği de (tabii, kağıt üstünde) düşünülebilir. Ancak, sözkonusu «muhalefet», bir yönüyle parti içinde, bir «ideolojik ayrılık» biçiminde değil, ama «tutulacak yollar» üstünde bir «fikir ayrılığı» biçiminde, doğal olarak görülecek olursa, ikinci tip «muhalefet»in hiç de öyle olmadığı görülecektir. Bununsa daha çok yenileşme hareketiyle birlikte kendi «mevkilerini, çıkar ve nüfusları»nı kay-

betme durumunda olan «bürokrasi»den kaynaklandığı üstünde görüş birliğine varılıyor. (Burada, en üst yönetim ile en alt arasında kalan ve yenileşmeye ayak uyduramayıp direnen «orta yönetici grup» da var). Bu anlamda en büyük tehlike de bürokrasinin *perestroika*'yı kendine uydurması tehlikesi. Nitekim burada şöyle bir çelişkiden de söz ediliyor : Bürokrasiye karşı yapılacak mücadelenin yine bürokrasiden geçmesi!

Kitleler Perestroika'ya Sahip Çıkmalı!

Şöyle saptıyor bu durumu Gorbaçov, «*Perestroika*'ya kendi bencilce çıkarlarına ve amaçlarına bir tehlike olarak bakan tutucu güçlerin direnişinde belli bir artış olduğunu gözönüne almamak bir hata olacaktır» (2 Kasım, 1987). «*Perestroika* süreci içindeki en büyük tehlike, bizim geçmiş yıllardan kalma düşünme biçimimizde yatıyor» (1 Kasım, 1987).

Buysa, bizce, yenileşme hareketinin karşılaştığı güçlüklerin üçüncü bölümünü oluşturuyor. O da toplumu geçmişteki yıllardan yapışıp kalmış olan «atalet psikolojisi», yani yenilik için gösterilen «çekingenlik» ve «neme lâzımcılık». Bu konuda da tıpkı Lenin gibi konuşuyor Gorbaçov «Bir şeyi kendimize açıkça ve kesin biçimde söylemeliyiz, o da Oblamovluk ile sosyalizmin bir arada yürümeyeceğidir» (1 Ekim, 1987). Ve kitlelerin kendi rollerini oynamadaki yetersizliklerine işaret ederek, devam ediyor «Bugün insanların yeni koşullara kendilerini uydurmalarının ne denli zor olduğunu görüyoruz... Birçokları hâlâ 'mahçup davranıyor'» (2 Kasım, 1987). Oysa, «tarih milyonlarca kişiyle yapılır ve ciddi siyaset, milyonlar harekete geçince başlar».

Bir tarihçi olan M. P. Silvanskaya da «acilcilik» ile

buna sağdan «karşı tepki»nin tehlikeleri üstünde durarak, «toplumun sabırsızlığı tutucu güçlere eski konumlarını kazandırabilir», diyor. «Eleştiride çok dikkatli olmamız gerektiği gibi, boş lâflarla da gerçek dışı umut ve beklentilere dalmamalıyız». Ve «bir *perestroika* yanlısı» olarak soruyor : «Bizim ülkemiz gibi böylesine dev bir çark bir çırpıda döndürülebilir mi?» (*Literaturnaya gazeta).*

Ancak biz kendimiz adına şunu söyleyebiliriz : Eğer böylesine dev bir çark yenileşme hareketini (*glasnost* ve *perestroika)* başlatmışsa, bu bile çok büyük şeylerin zaten başarılmış olduğunu bize göstermez mi?

GELİŞEN KARŞILIKLI İLİŞKİLER BARIŞÇIL BİR DÜNYA İÇİN

— «Bir umut var şimdi», diyor tanıdık bir Moskovalı öğretim üyesi, Gorbaçov'u ve yenileşme hareketini **kaste**derek, «daha önce öyle yaşanmıyordu».

Batı'da da yapılan anketlere bakıldığında, dünya barışı konusunda en çok güvenilen ve umut bağlanan liderin Gorbaçov olduğu görülüyor.

Ancak, yine Batı, Gorbaçov'a yardımcı olup olmama konusunda kararsız. Birçok alanlarda karşılıklı olumlu işbirliği yapılacağını belirten *U. S. News* Dergisi (19 Ekim), yorumcusu soruyor «Eğer Sovyetler Birliği'ne yardımedecek olursak, 10 yıl sonra ekonomisini düzeltmiş olarak daha güçlü karşımıza çıkmaz mı?». Sonra da ekliyor «Her zaman dünyada rakip olacağız, ama hiçbir zaman ölümcül düşmanlar değil».

Devrim'in 70. yıldönümünde konuşan Gorbaçov da dünya işbirliği konusunda şunları söylüyor «Yeni düşünme tarzı, bize kapsamlı bir uluslararası güvenlik sisteminin, olanaklı olduğunu görmemize yardımcı oldu... Çağdaş dünya tüm köklü ayrılıklara karşın, karşılıklı bağıntılı, bağımlı ve bütüncüldür... Bu da dünya ekonomik bağlarının uluslararası kılınmasından geçiyor... Meselâ, Sovyetler Birliği'ndeki *perestroika*'nın içinde bulunan çok büyük barış içinde birlikte yaşama potansiyelini düşünün. Bu bizim gibi geniş ve zengin bir ülkenin dünya ekonomisine daha önce görülmedik biçimde katılmasına imkân verecektir. Sovyetler Birliği'nin büyük bilimsel, teknolojik ve üretim potansiyeli, dünya ekonomik ilişkilerinin temel bir parçası olacaktır. Bunun için, *perestroika,* çağdaş uygarlığın çok önemli bir yanıdır».

Sovyetler Birliği'nin, yeni düşünme tarzıyla birlikte gelen «içe açılması»yla bütünleşiyor bu «dışa açılma». «Çeşitli bakanlıklar içinde, kapitalist pazarlar da dahil, dünya pazarlarına bağımsız olarak girme hakkı tanınmış bulunuyor 70 girişime», diyor yeniden-yapılanmanın sözcülerinden A. Aganbegyan (Nedelya). Bu «açılma» yabancı ülkelerle ortak girişimleri de kapsıyor. Örneğin, Açinsk'te gerçekleştirilen Sovyet-Fransız ortak alüminyum tesisleri. Moskova Kent Komitesi Eski Birinci Sekreteri Yeltsin de yabancı gazetecilerle yaptığı bir basın toplantısında, «Moskova'da İtalyan ayakkabıcılarının yardımıyla yüksek nitelikte 2 milyon çift ayakkabı üretecek bir fabrikanın kurulacağından» söz ediyor *(Moskova Haberleri,* 18 Ekim). Sovyet-Amerikan balıkçıları arasında da ortak girişimler yer alıyor. Bütün bunlar,

Sovyetler Birliği içinde yabancılarla ortak girişimler ve organizasyonlar yapılabilmesi için Yüksek Sovyet Şûrası'nın aldığı kararların bir sonucu.

Gün Geçtikçe Gelişen Türk-Sovyet İlişkileri

«İşte», diyerek Bastaş şirketinin ışıklı panosunu gösteriyor Kâzım Paksoy. Burası, Sovyetlerle uzun yıllar geniş ticari ilişkiler sürdürmüş, ünlü bir Amerikalı iş adamının önerisi üzerine Moskova'da kurulmuş, görkemli ticaret ve yerleşim merkezinin çok büyük bir horozlu çalar-saat kulesinin bulunduğu iç-avlusu. Türkiye'den birçok ünlü firmanın da temsilciliğini yapıyor Moskova'da Bastaş. Türk-Sovyet ticaret ilişkilerinin 50. Yıldönümü dolayısıyla çıkardığı broşürde de bu ilişkilerin gelişmesini şöyle özetliyor Bakanımız A. K. Alptemoçin «İki ülke arasındaki ticaret hacminin en az 6 milyar dolar olarak gerçekleşmesi öngörülmüştür... İşbirliğimizin önümüzdeki yıllarda daha da geliştirilmesi, dileğimizdir».

Geçen aylarda Türk valilerinden oluşan bir heyetin Moskova'da yaptıkları gezi ve incelemeler gibi, üst düzeyde karşılıklı alanlardaki ilişkiler de gün geçtikçe artıyor. «Çok memnun ayrıldılar buradan», diyor Kâzım Paksoy, aynı binadaki dairelerinde karşılıklı söyleşirken. «Kültürel alanda da çok sıklaştı ilişkiler, öyle değil mi?» diye dönüyorum eşi Belgi Paksoy'a, «Tabii biraz da sizin katkılarınızla. Türkiye'nin fahri kültür elçisi sayılırsınız burada». Gülümseyerek, Türk-Sovyet tiyatro ilişkilerindeki gelişmeleri anlatıyor Belgi Hanım, daha doğrusu kendi girişimlerinin ürünlerini. «İstanbul Şehir Tiyatroları sanat yönetmeni Gencay Gürün de burada, incelemeler yapıyor», diyor. «Aralık başında da Devlet Ti-

yatrosu yöneticileri gelecek. Karşılıklı anlaşmalar yapılacak. Onlar yönetmen yollayacaklar Türkiye'ye oyun sahnelenmesi için. Burada da Türk oyunları sahnelenecek. Hatta tiyatro öğrencisi mübadelesi de sözkonusu. Karşılıklı 10 öğrenci gönderilecek».

Bu arada Sovyet Türkologları yeni Türk oyunlarından oluşan bir kitap yayınlamaya hazırlanırken, yeni Türk şiiri üstüne kitaplar yayınlanıyor, Türk edebiyatından romanlar çevriliyor (örneğin, geçen ay yayınlanan F. Baykurt'un bir kitabı, 100.000 basımla bir günde bitiveriyor). Türk edebiyatına ve yazarlarına gösterilen bu geniş ilgi, yazarlar arası ilişkilerin daha da genişletilmesi gereğini, karşılıklı kültürel ilişkilerin, en azından ticaret ilişkileri gibi, daha da akıllıca yürütülmesi gereğini bizlere duyuruyor. Gitgide küçülen ve birlikte barış içinde yaşama şansımızdan başka bir umudun olmadığı dünyamızın en temel ve güncel olgusu bu Dünyada dostça yaşamak!

PERESTROİKA

PERESTROIKA ÜSTÜNE(*)

Mihail GORBAÇOV

Basında çıkan yayınlar, Sovyetler Birliği'nde başlamış bulunan değişimlerin yaşamın her alanını etkilemiş olduğunu gösteriyor. Gündelik yaşamımızla ilgilenen kişiler gerçekten neler olup bittiğini anlamakta güçlük çekiyorlar. Yeniden yapılanma neyle ilgili en önce?

Ekonomi, hiç kuşkusuz, başlıca kaygımız, daha önce de böyleydi, şimdi de. Ama, toplumun manevi ve psikolojik iklimini değiştirmeye de giriştik. Daha 70'lerde açıkça görülmeye başlanmıştı düşünce ve davranış tarzımızı, örgütlenişimizi, çalışma biçimi ve yönetimlerimizi artık değiştirmemiz zorunluydu. Bu değişime de halktan, Parti'den, Parti liderlerinden ve elemanlarından başlamamız gerekiyordu. Bu da oldu, hem Merkez Kurulu'nda, hem de hükümette. Kimi eleman değişimleri yapılmalıydı. Son durumun kesinlikle farkında olan ve ne yapılması gerektiği üstüne öneriler getirecek yeni kişiler liderliğe geldi.

(*) Söyleşi: Moskow News, Moskow News, 1 Kasım 1987.

Şu sonuca vardık ki, insan etmenini harekete geçirmeden, yani halkın, çalışma topluluklarının, kamu örgütlerinin, değişik toplumsal kesimlerin çeşitli çıkarlarını gözönüne almaksızın, bunları etkin düşünsel çalışma içine sokmaksızın, tek bir sorunu bile çözme, ülkemizin içinde bulunduğu durumu değiştirme olanağı yoktur.

Lenin'in çarpıcı bir sözü beni çekmiştir hep : sosyalizm kitlelerin dirimsel yaratıcılığıdır. Sosyalizm, sık sık, toplumu buyurultular verenler ile onları yürütenler olarak ikiye ayıran, apriori bir kuramsal şema olarak anlaşılmıştır. Bu tür bir basitinden, mekanik doğrultulu bir sosyalizm anlayışını alçaltıcı buluyorum. Perestroika'nın aşmaya çalıştığı anlayış da bu.

Bireyi tüm süreçlerin içine katabilmek, yapmaya çalıştığımız işin en önemli yanı. Perestroika, toplumun, herşeyden önce de bireyin «potası» olmalı. Yenileşmiş bir toplum yaratmalıyız.

Perestroika üstüne dünyada çok şeyler çabukça yazılıyor. Ancak, perestroika'nın yürekli niteliğine değinirken, nedense bunun bir devrim olduğunu söylemeye pek yanaşmıyorlar. Sizce perestroika'nın devrimci özü nedir?

1987 Ocak Plenumu'nda belirtilenlerin çok doğru olduğuna inanıyorum : Bugünkü gidiş, özünde, Bolşevik ruhu içinde, insani ve toplumsal dürtüsüyle, Lenin'in 1917 Ekim günlerinin partisinin başlatmış olduğu büyük işlerin doğrudan bir devamını oluşturuyor. Yalnızca bir devamı değil, ama devrimin ana düşüncelerinin bir uzantısı ve gelişimini de.

Lenin şunları yazıyordu «Zaferin kazanılmasından sonra silahların bırakılıp zafer taçları üstüne dinlen-

meye yatıldığı hiçbir devrim olmamıştır tarihte». O halde, niye sosyalizm toplumun gelişmesinde kapitalizmden çok daha derin toplumsal-siyasal ve manevi değişimleri yürütemesin, kendi potansiyelini açığa çıkarmada devrimci evrelerden geçerek sonunda kökten yeni bir oluşum olarak billurlaşmasın?

Tarihsel deneyimler sosyalist toplumun durgunluk eğilimlerinin ortaya çıkıp birikmesine, hatta çok önemli toplumsal-siyasal bunalımlara karşı sigortalı olmadığını gösteriyor. Bir bunalım ya da bir bunalım-öncesi durumunu aşmak için devrimci nitelikte önlemlerin alınması gerekir. Burada en önemli şey, sosyalizmin devrimci değişimlerde bulunabilme gücüdür, çünkü sosyalizm kendi doğası gereği dinamiktir.

Bugünlerde tarihe, özellikle de Sovyet toplumu tarihine gittikçe artan bir ilgi dikkati çekiyor. Tarihçiler, yazarlar ve gazeteciler, geçmişten kalma kaba kalıplardan çıkarak boşlukları doldurmaya çalışıyorlar. Geçmişteki hataların dosdoğru kabul edilmesi, sosyalizm davasına herhangi bir zarar getirir mi?

Devrim sonrasında çetin evrelerin geçtiği doğrudur, bunlar da daha çok emperyalist güçlerin bizim kendi iç işlerimize karışmasından doğmuştur; ayrıca, siyasal hatalar ve yanlış hesaplar da yapılmıştır. Yine de, Sovyetler Birliği ileriye doğru gitmiştir hep ve insanların kendi geleceklerinden korku duymadan yaşadıkları bir toplum yaratılmıştır. Gerçekler bize yol gösterecekse eğer, tüm yansız gözlemcilerin şunu kabul etmesi gerekir Sovyet tarihi, genelinde, tüm yitimlere, geri düşmelere ve başarısızlıklara rağmen, tartışmasız ilerleme göstermiştir.

Örneğin, sanayileşmeyi alalım, hangi durumlar için-

de bunu başardık? İç savaşın yanısıra, 14 yabancı gücün karışması, ülkeyi bütünlükle yıkıma terketmişti. Ekonomik bir amborga ve bir «cordon sanitaire» vardı. Hiçbir birikim yoktu, hiçbir sömürgemiz yoktu; hatta tam tersine, ulusal hinterlandları ileriye götürmeye yarayacak elverişli parayı kullanma gereksinimi bile çarlıkça bastırılmıştı. Devrimci kazanımları koruyabilmek için, tüketimi kısarak ve minimuma indirerek, kendi iç kaynaklarımıza dayanan bir ulusal sanayi kurmak, hem de çok çabuk kurmak zorundaydık. Bu yeni kurulmanın maddi yükü, ağırlığını köylülerin oluşturduğu halkın omuzlarına düşüyordu.

20'li ve 30'lu yıllardaki sanayileşme, çok zor bir sınav oldu. Ama şimdi, açık yüreklilikle, yanıtlamaya çalışalım: Zorunlu muydu bu? Bizim gibi geniş bir ülke, 20. yüzyılda, sanayice gelişmemiş bir devlet olarak yaşayabilir miydi? Sovyetler Birliği, Hitler'in savaş makinesinin yolunu tıkamasaydı, dünya bugün nerede olurdu? Halkımız 20'lerde ve 30'larda yarattığı güçle faşizmi safdışı bıraktı. Sanayileşme olmasaydı eğer, faşizm karşısında silahsız kalacaktık.

Ya da kollektivleşmeyi alalım. Kollektivleşme sürecini bir yana bırakalım, bu terimle ilgili olarak ne denli kurgulama, uydurma ve kötücül eleştiri yapılmıştır, bilirim. Kollektivleştirme büyük bir tarihsel eylem, 1917'den bu yanaki en önemli toplumsal değişim olmuştur. Evet, başlangıcı ıstıraplı, yöntem ve adım olarak da ciddi bakımdan aşırılıklarla dolu ve falsolu olmuştur. Ama bu olmaksızın ülkemizin ilerlemesi de mümkün değildi. Kollektivleşme olmasaydı eğer, savaşta açlıktan kırılırdık.

Evet, sanayileşme ve tarımda kollektivleşme kaçınılmazdı. Yoksa ülke iyileşemezdi. Ancak, bu reformların yürütülmesinin yöntem ve biçimi, her zaman sosyalist

ideolojiye ve felsefeye uygun düşmemiştir. Tüm gerçek budur. Büyük başarılar, dramatik hatalar ve trajik olaylar da içinde, tüm çelişkileriyle birlikte ulusumuzun yazgısı bu olmuştur. En büyük başarılarımız bile bizi ülkemizin gelişmesindeki çelişkileri, hata ve gerilemeleri görmemizi engelleyemez.

Bugünün zorluklarının ve sorunlarının da, bunları kavrayabilmek ve bugüne ders çıkarabilmek için, köklerine baktığımız zaman, bunların 1930'lara kadar uzandığını görmekteyiz.

Geçmiş tarihle ilgili olarak bugün bizim için en önemli olan şey, ancak geçmiş tarihi kavrayarak perestroika'nın kökenlerini anlayabileceğimizdir.

Batı'da hayli sayıda insan Sovyetler Birliği'nde ciddi değişikliklerin yer alamayacağı inancında. Yine de kimileri, derin, köklü süreçlerin yer aldığı düşüncesinde. Ama bu tüm kişiler için Merkez Kurulu, Nisan Plenumu sürpriz oldu. Siyasi impromtu izlenimi verdi.

Beni Genel Sekreterliğe seçen 1985 Mart'ı, Merkez Kurulu Planumu'ndan sonra bir ay içinde herşeyi hemen anlayıp kavrayan, tüm sorunları bütünlükle anlaşılır kılan insanlar çıktığını düşünmek hata olur. Böyle mucizeler yok.

İşçi sınıfı, köylüler ve aydınlar, merkezdeki ve yörelerdeki Parti aygıtı içindeki insanlar, ülkede neler olup bittiğini yavaş yavaş düşünmeye başladılar. Yaşamın eski çizgide gitmeyeceği anlayışı yavaş yavaş yerleşmeye başladı.

Tüm dürüst düşünceli insanlar toplum sorunlarına ilginin azalmış, maneviyatın özellikle gençler arasında düşmüş olduğunu, ne pahasına olursa olsun maddi kazançların elde edilmesi gerektiğini kaygıyla izlediler. En

iyi yapıtlarında, yazarlar, sinema ve tiyatro emekçileri, sosyalizmin ideolojik kazançları üstüne, toplumun manevi yeniden doğuşu üstüne inançlarını korumaya çalışıyorlardı. Yavaş yavaş, üstelik bürokratik istemlere ya da sıkıntılara karşın, insanlara perestroika için hazırlığı aşılamaya çalışıyorlardı.

Bunlardan söz ederken, okuyuculara şunu söylemek istiyorum devrimci değişme enerjisi, halkımızda ve Partimizde çoktandır birikmiş bulunuyordu.

70 ve 80'lerdeki durumu bir bunalım-öncesi durum olarak betimliyorsunuz. Bu bunalımın bir sistem olarak sosyalizmin bir bunalımı mı, yoksa liderlerin yanlış politikasının bir bunalımı olarak mı düşünüyorsunuz?

Perestroika, ivedi bir zorunluluk. Perestroika'nın bekletilmesi yakın gelecekte, iç durumu ağırlaştırabilir, doğrusunu söylemek gerekirse, ciddi bir toplumsal ekonomik ve siyasal bunalıma yol açabilir.

Ekonomide durgunluk toplumsal yaşamın öbür yanlarını kesinlikle etkiler. Olumsuz süreçler toplumsal alanı ciddi olarak etkilemiş bulunmaktadır. Toplumsal sorulara «sağırlık» açıkça görülüyor.

Saçma bir durum ortaya çıkmaya başlamıştı; büyük çapta çelik, hammadde, petrol ve enerji kaynakları, ki Sovyetler Birliği bu alanlarda uzun süredir rakipsizdi, yalnız yetmezlikle değil, ama etkinsiz ve çoklarca kullanımdan doğan yetersizliklerle karşı karşıya kaldı; dünyanın en büyük tahıl üreticilerinden biri, her yıl milyonlarca ton tahıl satın alıyor; 1.000 kişiye düşen en büyük doktor ve hastane sayısı, ama aynı zamanda, tıbbî yardım kalitesinde ciddi eksiklik ve bozukluklar. Füzelerimiz Halley kuyruklu yıldızını tam hedefinden saptıyor, Venüs'le buluşmaya uçuyor, ama bu bilimsel

ve mühendislik zaferi ulusal ekonomi için gerekli bilimsel başarımların uygulanmasında açık seçik boşluklarla bir arada yürüyor, öyle ki eviçi donanımlarında bile modern standartların gerisindeyiz.

Parti'nin yolgöstericiliğinde zayıflıklar oldu, kimi önemli süreçlerde girişkenliğin yokluğu çekildi. Herkes liderlikteki durgunluğu görüyordu, onun yer değiştirmesinde doğal sürecin çiğnenmesinin de farkındaydı. Bir evrede, Siyasal Büro'nun, Merkez Kurulu Sekreterliği'nin, hükümetin, SBKP Merkez Kurulu'nun ve Parti elemanlarının çalışma kapasitesinin zayıflamasına yol açmıştı bu genel olarak.

Sanıyorum, bu yukarda söylediklerim bize toplumumuzda durumun ne denli ciddi olduğu, köklü değişimlerin ne denli zorunlu olduğu üstüne bir fikir vermeye yetecektir.

Batı'da kimi insanlar bize şunu dayatmak isteyeceklerdir sosyalizm, bu onların kendi kuruntusu, derin bir bunalımdan geçmektedir ve toplumu bir sonsuz çıkmaza sürüklemektedir. 70'lerin sonları ile 80'lerde ülkede yer alan durumla ilgili olarak bizim yaptığımız eleştirel çözümlemeye ilişkin yorumlarının özü bu. Diyorlar ki, tek bir çıkış yolu var kapitalist ekonomik yönetim yöntemleri ile toplumsal örgütlenim biçimlerini benimsemek; bunlar bizi kapitalizme doğru çekmek için.

Herhangi yanlış söylentileri ve kurgulamaları dışarda bırakmak için, ki Batı'dan böyle şeyleri hayli işitiyoruz, şunu bir kez daha vurgulamak isterim, sosyalist bir seçim doğrultusunda, yürütmekte olduğumuz tüm dönüşümler boyunca, biz başka bir şeyin değil sosyalizmin çerçevesi içinde yaşamın bize getirdiği sorulara yanıtlar arıyoruz. Tüm başarılarımızı ve hatalarımızı sosyalist ölçütlerle ölçüyoruz. Sosyalizm yolunda

döneceğimizi sananlar çok acı bir düş kırıklığına uğrayacaklardır.

Tüm perestroika programımız, bunun öbür yanları gibi, şu ilkeye dayanıyor daha çok sosyalizm, daha çok demokrasi.

Perestroika büyük bir eleştiri dalgasına neden oldu. Bu iyi bir şey. Ama tek başına eleştiri yeterli değil, olumsal bir program da gerekiyor. Böyle bir programın temelini hangi değerler oluşturuyor?

Lenin'e dönüş, ortaya çıkan soruları açıklama ve yanıt bulma arayışında Parti'yi ve toplumu büyük ölçüde harekete geçirdi. Lenin'in yaşamının sonlarına doğruki çalışmaları özel bir ilgiyi çekti.

Bugün bu çalışmaların niye olduğunu daha iyi anlıyoruz, aslında kendi siyasi vasiyeti olan son yazılarına bakınca. Lenin, sosyalizmin korkunç sorunlarla karşı karşıya kaldığını ve burjuva devriminin gerçekleştiremediğini ele alması gerektiğini görmüştü. Sosyalizme içkin olduğu sanılmayan ya da en azından sosyalist gelişmeye ilişkin klasik anlayıştan kimi yönleriyle ayrılan biçimlerin kullanılmış olması burdan geliyor.

Lenin dönemi gerçekten çok önemli. Marxçı-Leninci diyalektiği, somut tarihsel durumun çözümlenmesine dayalı sonuçlamaların gücünü tanıtlamış olması bakımından öğretici. Nisan Plenumu'ndan önceleri çoğumuz, ekonomiye, kültüre, demokrasiye, dış politikaya, tüm alanlara egemen olan şeyin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini kavramıştık. Ana sorun bunu gündelik yaşamın pratik diline getirmekti.

Sovyet toplumunda değişimler yapma girişimleri daha önce de olmuştu. Hiçbirinin başarılı olmadığı gö-

rüldü. Perestroika'ya başlarken, bu üzücü deneyimleri gözönüne almış olmalısınız?

SBKP 20. Kurultayı tarihimizde başlıca bir dönemtaşıdır. Sosyalizmin kurulması teori ve pratiğine büyük katkılarda bulunmuştur. Bu Kurultay'da ve sonrasında ülkemizin hareketine bir değişim getirme konusunda güçlü bir çaba yer almıştır, Stalin'in kişiye tapınma olayıyla kösteklenen toplumsal-siyasal yaşamdaki olumsuz uğraklardan kurtulma konusunda bir itki doğmuştu.

Kurultay kararları ışığında yüklü siyasal, ekonomik, toplumsal ve ideolojik adımlar atılmıştı.

Ancak, önü açılacak olan fırsatlar tam kullanılamadı. Kruşçev liderliğindeki etkinliklerde kullanılan öznelci yöntemlerin bunda hatası oldu. Ekonomik yönetim kendiliğindenliklerin eline geçti. O günkü liderlerin voluntarist düşünce ve eylemleri Parti'yi ve toplumu kızgınlığa sürükledi. Bu nedenle, Merkez Kurulu'nun Ekim (1964) Plenumu'nda ilkönce bu aşırılıkların üstesinden gelmek, voluntarizme ve öznelciliğe karşı mücadele vermek zorunda kaldık. 1965 ekonomik reformunun başlangıcı, Merkez Kurulu'nun aynı yıl Mart ayındaki tarım üstüne Plenumu ekonomide olumlu reformların yapılmasına yönelik başlıca girişkenlikler oldu. Ama bunlar da, özlü ana geçici bir etki göstererek, başarısızlığa uğradı.

Geçmişin tarihsel derslerinden ne gibi sonuçlar çıkarmamız gerekiyor?

Önce, toplumsal bir sistem olarak sosyalizm toplumsal ilerlemeyle ilgili en karmaşık sorunları çözmede engin potansiyeli olduğunu göstermiştir. 21. Yüzyılın eşiğinde, kendini yetkinleştirme, kendi gücünü çok daha tam olarak gerçekleştirebilme ve toplumsal ilerlemeyle

ilgili ana sorunları ;özme yeteneğine inanç getirmiş bulunuyoruz.

İkincisi, başlıca bir sonuç da şudur ki, ele alınan dönüşümleri, yani demokratikleşmeyi ve yine demokratikleşmeyi yürütmede nüfusun en geniş kesimlerinin etkin katılımını, kitlesel girişkenliği ve yaratıcı çalışmayı desteklememiz gerekiyor.

Perestroika sürecinde 27. Parti Kurultayı'na büyük bir önem veriyorsunuz. Acaba çok çabuk olmadı mı bu kurultay? Bunun dolaylı bir kanıtı da şu olabilir, Kurultay'ın yapılmasından bir yıl geçmeden, Kurultay sırasına sıkıştırılan SBKP Merkez Kurulu Ocak Plenumu'nda birçok sorunlara dönmek zorunda kaldınız?

Karmaşıklık şurdan geliyor, Kurultay'a siyasal yönertiler bir takım koşullar altında oluştu, ancak yaşam SBKP Merkez Kurulu Nisan (1985) Plenumu'ndan sonra hayli değişti.

Şu açığa çıktı, 27. Kurultay, açılışına bir yıldan az kaldığı halde, yeni bir yaklaşımla hazırlanmalıydı.

Kuşkusuz, Kurultay ertelenebilirdi. Böyle bir görüş de sürekli dile getirildi, inandırıcı nedenler öne sürüldü. Ancak, geride, hepimizde etkisini gösteren durgunluk döneminin yaklaşım tarzı kendini duyuruyordu. Son çözümlemede, kanımca, duruma en uygun karşılık veren görüş egemen oldu Kurultayı kuralların konduğu bir zamanda yapmak ve toplumdaki tüm sağlıklı güçleri bunun hazırlığına koşmak.

Yürekli bir Kurultay oldu. Eksikliklerimizi, hatalarımızı ve karşılaştığımız güçlükleri açıkça dile getirdik. Sosyalizmin önünde yatan kullanılmamış kaynaklara özel bir dikkat gösterdik. 27. Kurultay, stratejik kararların alındığı bir kurultay oldu.

Ama aynı zamanda, yer alan süreçler ile ivedi sorunların ufkunu ve tüm keskinliğini kavrayamadık ya da tam olarak kavrayamadık. Şimdi bunları daha iyi görüyoruz. Kurultay-öncesi dönem ile Kurultay sırasında başlayan çalışma kararlılıkla sürdürülecekti, açıktı bu; ayrıca, içinde yaşadığımız toplumun derinden incelenmesi de gerekiyordu.

Kurultay'dan bir yıl sonra bile toplumun çeşitli kesimlerinde, hatta Parti'nin içinde, perestroika'nın uzun - erimli bir siyaset olmadığını, yalnızca bir kampanya olduğunu düşünenler vardı. Yörel düzeyde, çeşitli katlardan birçok lider, perestroika'nın etkin destekleyicilerini kolluyor, «aşırı» coşkulu kişileri uyarıyorlardı «Bekleyin, arkadaşlar, boşuna telâşa kapılmayın, bir iki yıl içinde herşey daha güçlü olacak... Perestroika'nın geleceğinden duyulan kaygı artıyordu herşey yine eski gidişine dönmeyecek miydi?

Ocak Plenum'un özü, demokrasinin gelişmesidir, hem perestroika'nın önündeki görevlerin çözüme ulaştırılması açısından, hem de toplumu geçmişin yanlışlarının yinelenmesinden kurtarılması açısından. Perestroika'nın geriye çevrilemezliğinin başlıca güvencesini bu oluşturuyor. Ne denli sosyalist demokrasi o denli sosyalizm. Bizim kesin inancımız bu ve bunda direniyoruz.

Perestroika üçüncü yılına girdi. Hâlâ daha işin başında. Hızlanmasını önleyen bir şey var. Sizce ne olabilir bu?

Kimileri herşeyin kendiliğinden ve birdenbire değişeceğini bekliyorlar, hiçbir çaba göstermeksizin. Şöyle düşünen oldukça insan var yeni liderler geldiler, yerlerini aldılar, herşey değişecek, herşey iyi olacak.

Perestroika yolunda en büyük güçlük, daha önceki yıllarda bize yer etmiş olan düşünme tarzı. Bizler hepimiz, Genel Sekreterinden işçisine kadar, bu tür bir dü-

şünme tarzını değiştirmeliyiz. İçimizdeki tutuculuğu atmamız gerekir.

Siyasal Büro'da soruları tartışırken bile varılan sonuçların doğru olduğunu, alınan kararların yenilikçi olduğunu görüyoruz, ama iş bunların yerine getirilmesi konusunda uygulanacak yöntemlere gelince, bakıyoruz, yeni işleri eski yöntemlerle çözmeye çalışmışız...

Perestroika'nın vicdan sahibi savunucularının kendi «iç tutuculuğu» burda suçluysa, buna kimse karşı çıkmaz. Ama aynı zamanda sizin de sık sık yinelediğiniz gibi böyle bir şey insanların çıkarlarını etkiler. İnsanların kendi çıkarlarını koruması ve bunlara karşı olan şeylere karşı çıkması çok doğaldır.

Devrim, bizim anladığımız kadarınca, bir yaratıdır, hiç kuşkusuz, bir kopmadır. Ömrünü doldurmuş, durgunluğa düşmüş, hızla ilerlemeyi önleyen ne varsa bütün bunlardan kopma, devrimin görevidir.

Perestroika, en sert eski yoldan iş görmeye alışmış olanlara vuruyor. Hiçbir siyasal karşı çıkanımız yok, ama bu, perestroika'yı çeşitli nedenlerle kabul etmek istemeyen insanlarla karşı karşıya kalmadığımız anlamına gelmez. Herkes perestroika'nın ilk evresinde kendinden birşeyler vermek zorunda kalacak, ama kimileri için bu geçici olacak, ama kimileri, hiç haketmemiş oldukları, yolsuz biçimde elde etmiş oldukları ayrıcalıklarını ve önceliklerini, ilerlememize engel olan ellerindeki hakları bütün bütüne vermek durumunda kalacaklar.

SSCB'ni geçen yıl gezen bütün kişiler birçok olumlu değişikliğin yer almış olduğu konusunda birleşiyorlar. Sizce bu değişikliklerden hangisi en önemli olanı?

Bugün ülkemizde daha önceden alışılmadık çok şey var örneğin, işyerlerinde ve kurumlarda liderlerin seçimi; Sovyetlere seçimlerde çok-adaylı bölgeler; yabancı firmalarla kurulan ortak girişimler; tesis ve fabrikaların kendi kendini finansmanı; kendi işyerleri için yiyecek ürünleri üreten yan çiftliklerden kısıtlamaların kaldırılması; kooperatif etkinliklerinin genişletilmesi; küçük çapta üretim ve ticarette bireysel girişimlerin tanınması; kâr getirmeyen tesis ve fabrikaların, etkisiz araştırma kurumlarının ve yüksek eğitim merkezlerinin kapatılması. Basın, toplum yaşamının her alanına girerek, bir zamanlar «yasak» olan konuları aşarak, kendi etkinliklerinde hergün daha etkili oluyor. Bütün bunlar doğal ve zorunlu. Güçlüklerle de karşılaşmıyor değil, gerek kamuoyunda, gerek Parti üyeleri arasında.

Alışılagelmedik durumdaki yenilikler gittikçe artıyor. 1985 Nisan'ında biri çıkıp da şunlar şunlar olacak, yani şu anda olup bitenler için olacak deseydi, kendisine inanmazdık herhalde ya da aklınız almazdı. Ama somut durum ne? Gerçek şu ki, bir yıl önce yüz çevireceğimiz ya da kayıtsız kalacağımız şeyler bugün yalnızca ortak bir tartışma konusu olmakla kalmıyor, ama aynı zamanda, gündelik gerçekliğin de ayrılmaz bir parçası haline gelmiş bulunuyor. Toplum değişiyor, tam hareket halinde.

Bu gibi derinden bir sürecin hiç aksamadan yürüyeceğine inanmak safça olur. Bir takım kaçınılmaz güçlükler, insanlar arasında hoşnutsuzluk yaratabilir, çatışmalı durumlara neden olabilir...

Batı'da çok söylendi, perestroika güçlüklerle karşılaşacak, bu da ister istemez çalışan insanlar arasında hoşnutsuzluğa yol açacak diye. Bu konuda söylenecek

şey ne olabilir? Kuşkusuz, bu gibi büyük bir atılımda zorluklar çıkacaktır. Haklı hoşnutsuzluk ve karşı çıkma belirtileriyle karşılaştığımız zaman, bu gibi olayların köklerinde yatan nedenlere ciddi biçimde eğileceğiz. Bu konuda işgüzârlığın bir yararı olmayacaktır. Yetkililerin kamu örgütleri ile ekonomik örgütlerin, bu tür bir edime hiçbir kılıf hazırlamayacak biçimde çalışmasını öğrenmeleri, buna neden olan sorunları önceden ve zamanında çözmeleri gerekiyor. Herkes bilir bunu, yetkililer dayatan sorunlarda karar veremezlerse, halk bunu kendi bildiği yoldan çözer.

Burda tek bir ölçüt var sosyalizmi güçlendirecek her şeye kulak vereceğiz, bu yoldaki tüm şeyleri gözönüne alacağız. Sosyalizme yabancı olan eğilimlerle ise savaşacağız, ama yineleyeyim, demokratik süreçler çerçevesinde.

İnsanlar duyumsamalzığı üstünden atmaya başladı, toplumsal yaşama canla başla sarılıyorlar. Bu da değişik biçimlerde dile geliyor. Bir toplantı olduğunda çok sert konuşanlar çıkıyor, demek bir yerlerde bu toplantılar düzenleniyor. Genel olarak söylersek, demokratik süreç, bu gibi kendiliğinden toplumsal bağımsız eylem gösterilerini dışardan bırakmıyor. Bu gibi şeylerin bürokratlar ile yöneticiler arasında korku yarattığı zamanları çok geride bıraktık. Tartışma kültüründen hâlâ yoksun olmamız bir yana, toplantılarda konuşmacılar başkanlıkça azarlanabildiğini, kimi yazılarda kişisel hesaplara girişildiğini ya da ağızların bozulduğunu görüyoruz. Ama yavaş yavaş bir anlayış gelişecektir, demokrasinin toplumsal yaşamın bürokratik ön-örgütlenimiyle kıyaslanamaz olduğu görülecektir. Söylemek gereksiz, hiçbir saygın toplum anarşiyi ve kaosu hoşgörmez. Biz de hoşgöremeyiz, kuşkusuz. Demokrasi, hem legalliktir,

hem de gerek yetkililerce, örgütlerce, gerekse yurttaşlarca yasalara sıkı sıkıya uymaktır.

1 Ocak 1988'de Devlet Girişimleri Yasası'nın yürürlüğe girişi, ekonomik koşulların yenilenmesi için sürdürülen «yeniden üretim»le birlikte, ekonomik durumu değiştirecektir. Bu aşamanın en çarpıcı çizgileri ne olacaktır?

SBKP Merkez Kurulu Haziran Plenumu ile bu Plenumda alınan kararlar, aslında, ulusal gelişmenin bugünkü aşamasının isterlerini karşılayacak bir sosyalist ekonomi modelini kurma işini bütünlemektedir.

Ekonomik yönetsellikte köklü bir reform programı yaparak, tam yol gidişin yolunu açtık, hem de yeniden yapılanmayı hızlandırma sürecinin her alanında.

Bugünkü aşama, yapıcı çalışma aşaması, herşeyi gerçekliğe çevirme aşaması. Bugünkü vurgu, çabalarımızı üstünde yoğunlaştırdığımız şey üstünde toplamak, bugünkü uğraşın belirleyici özelliği bu.

Bir geçişi ve dolu bir dönemi yaşıyoruz, eskiden kurulmuş şeyler ile yeni kurulmakta olan şeylerin birarada yaşadığı bir dönem. Kâr-zarar hesabımız aynı olacak! Sürecin içinde deneyim kazanarak, güçle yol alacağız.

Son ekonomik kararların yerleşik anlayışın dışına çıktığı görülüyor. Sovyet toplumunda herkes sosyalizm ilkeleriyle ilgili bildik yorumlardan bir sapma olduğu konusunda birleşiyor mu?

Lenin sosyalizme dümdüz bir yoldan varılacağına hiçbir zaman inanmamıştı. Örneğin, devletin ve kamu kesiminin güçsüz olduğu zamanlarda bireysel çalışma

etkinliğini harekete ge;irmekten korkmuyordu. Bugün de yeniden yapılanma yolundaki bütün çabalarımız içinde, kimi insanlar kooperatifleri geliştirmek, bireysel çalışma etkinliğini arttırmak, kendi kendini finansman yöntemini ilerletmek için alınan önlemlerden korkuyorlar; «temeller»i küçümsediğimizden, küçük mülkiyet sahipliğine yol açtığımızdan kaygı duyuyorlar. Peki ama, birçok malların bulunmadığı boş dükkânlara ne demeli? Alarm çanları çalınacaksa eğer, bunun nedeni bu olmalı, yoksa paniğe kapılıp: «İmdat, sosyalizm tehlikede!», diye bağırmamalıyız.

Bizim gereksinimimiz, «saf», öğretisel, bulup buluşturulmuş sosyalizm değil; somut, Leninci sosyalizm. Lenin bu noktada çok açık ve seçikti büyük sanayimiz ve gücümüz olduktan sonra, korkacak hiçbir şeyimiz yok.

Perestroika Parti tarafından yürürlüğe kondu, Parti içinde nasıl gidiyor?

Partimiz, gerçek tarihi bir sorumluluk almıştır. 1917'lerde Lenin şöyle diyordu: bir devrime başladıysak, sonuca kadar gitmemiz gerekir. Yeniden yapılanma için de aynı şey geçerli Parti sonuna kadar gidecek.

Bizim toplumumuz tarih boyunca, Parti içinde ne yer almışsa kendi bir yansımasını ülkenin yaşamında bulacağı yolda biçimlenmiştir. Burda resmi muhalefet diye bir şey sözkonusu değil. Böyle bir şey, yönetici Parti olarak SBKP'ne daha büyük sorumluluklar yüklüyor. Onun için, Parti-içi demokrasinin daha ileri götürülmesine, çalışmada kollektif liderlik ilkelerinin güçlendirilmesine, Parti'de daha geniş açıklığa, en başta yer veriyoruz. Merkez Kurulu, yüksek katlara seçilen kişilerin alçakgönüllü, dürüst, düzgün, dalkavukluğu hoşgörme-

yen kişiler olmasını istiyor. Parti'de eleştiri ötesi kalacak kimse olmadığı gibi, eleştiri hakkı olmayan kimse de yok.

Girişkenliği, kavrayışgücü ve enerjisi olan, olup biten şeylere özeleştirel bir bakış getiren, işde formalizmden ve stereotipten kaçan; yeni, farklı çözümler bulan, başarıya ulaşmada istekli olan kişilerin desteklenmesinin yolunu açtık. Yeniden yapılanma siyasası bu kişilerin yaratıcı çabalarına yer veriyor.

YENİDEN YAPILANMAYA DOĞRU (*)

Abel AGANBEGYAN
Akademisyen

Başlıcalıkla yeni ekonomik strateji ile yeniden yapılanma üstüne konuşacağız, ama önce bir başka soruyla başlayalım Bu devrimci değişmeyi zorunlu kılan şey ne? Buna niçin birden bir gereksinim duyuldu?

Niye 'yeniden yapılanma'? Çünkü, eski ekonomik yapı, eski ekonomik politika, eski yönetsel sistem, eski gelişme örnekleri, yani ekonominin ilerlemesini belirleyen ne varsa, bunların hiçbiri yeni koşullara ve yeni gereklere karşılık vermiyordu. Genellikle ekonomik gelişmenin en güvenilir belirticisi olan ulusal gelir, ulusal gelirde büyüme hızı, toplumun gerek tüketim, gerek biriktirim için kaynak sağladığı zenginlik yatağı, son onbeş yılda yüzde 150 düştü. Bunun sonuçları gerçekten çok ağır. Bu olumsuz eğilimi çok daha önceden durdurup, 'hızlandırma'yı düşünmeliydik; oysa, ortaya çıkmaya başlayan yeni koşulları hiç gözönüne almadan, eski yöntemleri otomatik biçimde uygulayarak, bildik yollardan gitmeye devam ettik.

(*) Söyleşi : Boris Konovalov, **Nedelya**, 8 Ocak 1987; **Soviet Scene 1987**, Progress Yayınları.

Uluslararası pazarlarda başlıca değişimler yer almış bulunuyordu. İçte de eşdeğer önemde değişimler yer alıyordu : tüm üretim kaynaklarında, emek, ham madde, yatırım ve değişmez değerlerde bir durgunluk yaşadık. Daha önceleri üretime hep daha çok kaynaklar çekerek gelişiyorduk. Böyle sürdüremeyiz artık. Yeni bir evreye girmiş olan bilimsel-teknik devrimin isterlerini karşılamaya çalışmamız gerekiyor. İnsanın ekonomideki yeri de kökten değişti, ancak biz, üretimde bir artışı güvence altına aldıktan sonra, ulusal bütçeden toplumsal alana fonlar ayırarak, artıksal dağılım denilen ilkeye bağlı kaldık.

1970'lerde ve 1980'lerin başlarında üretimde ve emeğin üretkenliğinin büyüme hızında bir düşüş görüldüğü gibi, bilim ve teknolojide de ilerleme yavaşlamıştı.

Ekonomiyi yürütmede küçük düzeltmelerin yetmeyeceği açığa çıktı yeni, köklü önlemler, 'yeniden yapılanma' gerekliydi. Bu olgu, en sonunda, Parti Merkez Kurulu'nun 1985 Nisan Plenum'unda ortaya kondu.

SBKP'nin 27. Kurultay'ı, daha çok kaynak çekmeye yönelik eski yöntemlerden kesinlikle dönülmesi ve durgunluktan kurtulmayı başlatmak için, gerekli toplumsal ve ekonomik gelişimin hızlandırılmasına yönelik politikanın ortaya konması çağrısında bulundu.

Biraz daha açıklar mısınız? 12. Beş-yıllık plan dönemi (1986-1990) ile daha sonrası, 2000'ler için neler öngörülüyor?

İlkin, ulusal gelirdeki yıllık yüzde 3 artışı, önce yüzde 4'e, 1990'larda da yüzde 5'e çıkarmak gerekiyor. Böyle bir şeye ulaşabilmek için de, kaynak gereksinimini

azaltmak ve ekonomik randımanı önemli ölçüde artırmak gerekiyor başka bir deyişle, emeğin üretkenliği artmalı; hammadde, yakıt, vs. israfı önlenmeli, değişmez değerler oranına giriş önemli ölçüde artmalı. Daha önceki yıllara benzemez olarak, bugünkü beş-yıllık plan döneminde, ekonomide üçte iki büyüme, kaynakların 1990'larda dörtte üçe yükselecek biçimde, çok daha randımanlı kullanılması yoluyla sağlanmalıdır.

Aslında en modern teknolojinin, elektriğin ekonomik gelişmede başarının anahtarı olduğu anlamına gelen Devlet Elektrik Planı'na (*) dayalı bir yeniden yapılanmanın ülkemizde yürütüldüğü 1920'lerle bir koşutluk kurmak yanlış mı olur?

Ne yazık ki o denli basit değil sorun. Bilim ve teknolojide ilerlemenin hızlandırılması, ekonomik gelişmeyi ilerletmenin tek önkoşulu değil. Bütün bir üretim sisteminin, yönetsel sistemin ve toplumsal alanın çok daha uzak erimli yeniden örgütlendirilmesi gerekiyor. Bütün bunlar, hiçbirinin birbirinden ayrı tutulamayacağı tek bir paket olarak, bir bütün olarak, tek bir işleyiş olarak düşünülmeli.

Bilimsel-teknik ilerleme, üretimi daha randımanlı kılarak, ekonomiyi geliştirmede bir «lokomotif» görevi

(*) Sovyet ekonomisini düzeltip geliştirmeyi amaçlayan ilk bütünlüklü uzun-erimli devlet planı. 1920'lerde Rusya'nın Elektrikleştirilmesi'yle ilgili Devlet Komisyonu'nca Lenin'in talimatı ve yönetiminde yürütülen bu 10-15 yıllık plan, elektrikleştirme yoluyla (1.5 milyon kw. kapasiteli, yılda 8.8 milyar kw/s üretim yapacak on hidroelektrik santralla birlikte, 30 bölgesel elektrik güç santralı kurulması yoluyla) ekonomide köklü bir yeniden yapılanmayı öngörüyordu. Bu plan, 1931'de hedefine ulaşmıştır.

görebilir. Ne yazık ki, son birkaç yılda, bilim ve teknolojide hiçbir önemli çıkış olmadı. Yalnızca ilerlemeler yer aldı. Bu alanda da köklü bir değişim gerekiyor. Bugün, emeğin üretkenliğini birkaç katına çıkaracak devrimci teknolojilerin ortaya çıkmasını bekleyebiliriz; tüm üretim karmaşığını döndürecek güçte, baştan başa yeni makine ya da aygıtların ortaya çıkmasını bekleyebiliriz. Yeni yatırım politikamızın ereği bu, ekonomimizin tüm maddi ve teknolojik tabanını yeniden yapılandırmanın özünde bu yatıyor. Bugünkü beş-yıllık plan süresince, devrini doldurmuş aygıtları kaldırıp değiştirme hızı iki katına çıkarılacaktır.

Niye, diyelim, elektroniğe değil de mühendisliğe öncelik tanınıyor?

Bir kere, tüm alanlarda gelişme başlıcalıkla mühendisliğe dayanıyor, mühendisliği burda en geniş anlamda kullanıyoruz, elektronik ile gereç yapımı da bunun içinde. Mühendislik, öncelik taşıyor, çünkü yeni teknolojiler ve yeni buluşlar ancak mühendislik yoluyla sınanabilir. Bilim adamlarımız eleştiriliyor, belki haklı, belki de haksız olarak, ortaya getirdikleri buluşlar çok geç kalıyor diye. Mühendisliğin hatası da ondan aşağı değil. Böyle bir şey gözönüne alınarak, mühendislikteki yatırımlar bugünkü beş-yıllık planda yüzde 80 arttırılıyor, geçmiş beş-yıllık planda bu yalnızca yüzde 30'da kalıyordu. Mühendisliğin gelişmesi için, daha önce hiç yapılmadık fonlar ayrılıyor, önümüzdeki beş yıl için 63 milyar ruble; bu fonların akıllıca kullanılması gerekiyor. Buysa, 1990'larda mühendisliğin teknik tabanının yüzde 60 yenileşmiş olması demek. Böyle bir şey, mühendislik çıktısı düzeyinin artmasına hayli kolaylık sağlayacaktır, yine de sorunu bütün bütüne çözmek anla-

mına gelmez bu. Yapılan incelemeler, seri mühendislik çıktılarının yüzde 71'inin modern gereklere karşılık vermediğini gösteriyor. Makine araçları yapımı ile gereç yapımında, sırasıyla, yüzde 86 ve yüzde 83'lük bir çıktı, dünya standartlarının altındadır. Ülkemiz, artık geçiştirilemeyecek ciddi kayıpların acısını çekiyor. Bir takım üretim hatlarının toptan durdurularak yerine daha iyi, daha modern üretim hatlarının geçirilmesi gerekiyor. 1985'te tüm mühendislik ürünlerinin ancak yüzde 3.1'i modernleştirilmişken, bugün için bu rakamı yüzde 13 olarak hedefliyoruz.

Makine üretimi için yüksek bir hedef konmuş bulunuyor : 1990'larda tüm ürünlerin yüzde seksen ile yüzde doksanbeşinin en yüksek dünya standartlarına ulaşması gerekiyor. Eski donanımın değiştirilmesiyle, üretkenlik bir birbuçuk katına çıkmalıdır. Her ürün birimi için metal tüketimi yüzde 12-18 düşürülecektir. Bu hedef düşünüldüğünde, birçok yeniden kurma planlarının yapılması gerekir.

Mühendisliğin yeniden örgütlendirilmesinin düz gitmediğini gösteren birçok örnekler var. Yeniden kuruluşu iyi giden ve bizim için bir örnek oluşturacak, büyük bir eski işyeri adı verebilir misiniz?

Böyle çok örnek var. Tepede eleman değişimi sonunda, işe enerjiyle sarılan, yalnızca ayağa dolanan işyerlerini değil, ama süregelen pratikleri de yüreklice yıkan birçok yeni genç yönetici ortaya çıktı. Sosyalist ülkelerdeki benzer girişimlerle doğrudan bağların, ülkemizdeki en iyi teknolojik-bilimsel deneyimlerle biraraya getirilmesi gerekiyor.

Bir örnek verebiliriz : Gorki Otomobil Fabrikası. Yarısı savaş-öncesi eski makinalarla, devri geçmiş otomo-

biller üreten, bundan daha karmaşık bir girişim adı söylemek zordur herhalde. İşyeri, emeğinin çoğunun el emeği olduğu 1930'lara uzanıyor. Bu devi yeniden inşaya başladılar. Oldukça da az bir para verildi, yeni Volga Otomobil Fabrikası'na verilenden daha az. Baştaki yönetim bu paradan en iyi biçimde nasıl yararlanılacağına karar vermek durumundaydı. Bir seçenek, dışardan modern otomobiller üretecek otomatik hatlar satın almaktı. Genellikle yapılan da bu. Ya da, özel geliştirilmiş donanıma sahip, kendi otomatik üretimimizi yaratmada kullanılabilirdi paranın bir bölümü. Paranın bir bölümü, yeni modeller ile yeni makineler ile kalite kontrolü için de harcanabilirdi. Dünya standartlarının ne olduğunu anlamak için de, en iyi yabancı otomobiller satın alınabilirdi geriye kalan parayla.

Gorki Otomobil Fabrikası en iyi stratejik seçenek olarak bu ikincisini seçti. Makine ve parça üretimine geçtiler. Örneğin, döküm de dahil, çeşitli süreçler için otomatik hatların kurulmasına elveren İvanova tesislerinin tasarımlarından yararlanma izni aldılar. Böylece, eski fabrika birdenbire gerçekten modern bir döküm sürecine geçerek çalışma koşullarını büyük ölçüde ilerletti. Bugünkü beş-yıllık plan sonunda bu eski otomobil fabrikası, tümüyle yeni dizel motorlu kamyon üretiminde yeni teknik ve yeni donanım kullanmaya başlayacak. Hedeflenen rakamlara gelince, yeni ürün, eskisinden yüzde 50 daha ekonomik, yüzde 70 daha randımanlı, iki kat da daha güvenilir olacak. Her yeni tip 10.000 kamyon, ulusal ekonomiden 65 milyon ruble tasarrufu sağlayacak. Ayrıca, daha büyük ilerlemelere elverecek bir üretim tabanı var.

Tüm yönetsel sistemde köklü bir reform gerektiği üstüne çok şeyler söyleniyor. Niye bu alanda yeniden

yapılanma istendiği gibi hızla ilerleniyor? İlerlemeyi önleyen ne?

Köklü reformların özü, herşeyden önce, bürokratik yönetici yöntemlerden gerçek ekonomik yönetime geçişte yatıyor. Arz, finansman ve fiyatlar arasında karşılıklı ilişkilerin kökten sarsılması gerekiyor. Temel malların doğrudan merkezi belirleniminden toptan bir alım satım yoluna geçmeliyiz. Buysa birden yapılamaz, şu basit nedenle ki, biraz çelişkili de gözükse, girişimlere gereğinden çok para ayrılmış durumda. Dilediği gibi satın almaya izin verilecek olursa, daha önceden gelişen eski tarz «kesbetme içgüdüsü» harekete geçecek, bu da stokların orantısızca artmasına neden olacak.

Salt kurgulama değil bu. Geniş çaptaki bir deneyim bize şunu gösteriyor: Özel alımda bulunmak üzere girişimler serbest bırakıldığında, sonunda, «yağmurlu günler» için donanım almaya dönüşüyor bu. Ekonomimizdeki tüm girişim alanlarındaki stokların değeri, 460 milyar rubleyi aşıyor! Tüm ulusal gelir rakamlarına yaklaşıyor bu. Ayrıca, stokların büyümesi, üretimin iki katı. Maddi kaynakların stoku, kredi yoluyla sağlanıyordu; üretimin yüzde 3-4, kredininse yüzde 10-15 arttığı yıllar oldu. Sonuçta, gerçek üretim gereksinimlerine yönlendirilemeyen, korkunç miktarda para boşta kaldı. Sırf bu nedenle, SBKP 27. Kurultay Siyasi Raporu'nda belirtildiği gibi, toptan ticaretin devreye sokulması, bunun da finans ve kredi reformuyla elele yürütülmesi gerekiyor.

Ayrıca, fazladan stokların artmasını önleyecek özel bir mekanizmanın kurulması da gerekli, yoksa toptan ticaret işlemez.

Bir başka yaşamsal sorun da fiyatlandırma politikası. Yeni ekonomik mekanizma, israfı kesmeli; tasar-

rufu ve randımanı hızlandırmalı; hep aynı eski malların ortalıkta dönmesi bitmeli, yerine daha iyi nitelikli ve daha iyi tasarımlanmış mallar gelmeli. Bu gibi bir sistem israfı önler, ayrıca, israf hoşgörülmemelidir.

Ekonomide, arz, finansman ve fiyat «üçlü»sünün tüm öğeleri birden değişmeli. Öbürlerini ileriye götürmeden birini ileriye götürmenin bir yararı olmaz. Deneyimler, fiyat reformunun en az iki hazırlık yılı aldığını göstermiştir. Yine de, bu olmaksızın, yeni ekonomik yönetime doğru ilerleme olamaz.

Bir Yerde Eli Boş da Oturamayız?..

Kuşkusuz. Temelli bir yeniden yapılanmayı beklemeksizin birçok düzenlemeler ve işlemler kaldırılabilir. Kimi değişiklikler, daha önce de olduğu gibi, dalga dalga yapılabilir ancak. Sanayide, ilk yeniden yapılanma dalgası, en genişinden bağıtsal yükümlülüklerin yerine getirilmesini yüreklendirecek girişkenliklerin ortaya konmasıdır. Bireysel girişimlere ayrılmış ücret fonlarının yıllık planlaması, uzun süreli ekonomik göstergelerin kurulması için terkedilmiştir. Bireysel girişimler, kendi emek gereksinimlerini planlama ve ücretleri saptama haklarını uyguluyorlar.

Bunlar köklü önlemler değilse bile yeniden yapılanmaya uygun düşen önlemler olup olumlu sonuçlar verdiler. Bağıtsal teslimler çoğaldı, emeğin üretkenliği arttı, üretim giderlerinde tasarrufun ilk işaretleri görülüyor. 1986'da, sınai girişimlerin yüzde 44'ü bu deneyimle iş görüyordu. Geri kalanı da 1987'de benzer önlemleri benimseyecekler. Bunlar iyi ama yeterli değil. Daha da ilerlemek gerekiyor...

Şimdi de sıra 1987'de başlayan ikinci yeniden yapılanma dalgasında. Böyle bir şey, Volga Otomobil Fabrikası ile Sumi Mühendislik'te yürütülmeye başlanıldığı gibi, tam bir kendi kendini finansmana geçişi öngörüyor.

Kendi kendini finansman; kuşkusuz, çok daha uzantılı bir önlem. Eski günlerdeki bütçe ve teşvik fonlarının kullanımından ayrılıyor. Kendi kendini finansmanda kâr ana ekonomik belirtken oluyor; sabit bir kâr yüzdesi (uzun vadeli belirtken) ise, yönetsel kararlarda en önemli yeri tutuyor. Yatırımlar, üretimi harekete geçirmek için yapılmalı; giriişmlere ise, fon uygulamasında büyük bir özgürlük tanınıyor. Daha yüksek mali yetkililerle ve bakanlıklarla ilişkiler daha anlamlı hale geliyor. Bu sistem iyi uygulanırsa eğer, çok iyi sonuçlar alınabilir, Volga Otomobil Fabrikası'nda ve Sumi Mühendislik'te olduğu gibi. Örneğin, Sumi Mühendislik'te bu yeni deneyden bir yıl sonra çıktı yüzde 14, kârsa yüzde 32 arttı. Bu da işyerinin yeniden kurulmayı, üretimde ve çalışma koşullarında niteliğin yükseltilmesini olanaklı kıldı.

1987'de, kendi kendini finansman sistemi, ekonomide beş kesimde, birtakım büyük girişimlerde, SSCB Deniz Ticaret Endüstrisi'nde ve bazı ticari alanlarda tam uygulanıyor. Bu sistem, kendisine değdiği tanıtlanırsa (ki öyle gözüküyor), 1988'in başlarında her yere egemen olacak. Kendi kendini finansmanın emeğin üretkenliğinin, üretimde randımanın ve ürünlerin niteliğinin yükselmesinde daha elle tutulur sonuçlar vereceğine inanıyoruz. Yine de bunun yetmediğini üzülerek söylemeliyim!

Üçüncü, en önemli yeniden yapılanma dalgasının ne olduğuna bakmak gerekir. Üçüncü dalga, bağımsız

bireysel girişimlerde yer alan köklü bir genişlemede kendini gösterir. Bu dalga, özenli bir hazırlığı gerektirir. Ancak fiyatlandırma sistemi ile finans ve kredi mekanizmaları da değiştiği zaman, girişimler arasında toptan ticarete ve alış verişe geçiş gerçekleştiği zaman bir hız kazanabilir. Merkezi olarak planlanmış ürün listeleri de dahil, eski tip plan belirtkenlerinin sayısını da önemli ölçüde azaltmak mümkün olacaktır o zaman. Yıllık planlamanın bugünkü biçiminden kurtulunmuş, beş-yıllık planlar gerçek bir hedef haline gelmiş olacaktır. Bağıtsal ilişkileri (girişimler arasında) yalnızca yatay olarak değil, ama dikey olarak da geliştirecek bir arz talep sistemi olacaktır. İşte o zaman ekonomimizi gerçekten «yönetiyor» olacağız.

Ama, kabul edersiniz, girişimlere bu hakları tanımak için başkalarının, örneğin bakanlıkların elinden bunları almak gerekmeyecek mi? Deneyimler, bunu kaptırmak istemediklerini gösteriyor. Ne yapmalı?

Gerçekten bir sorun bu, hem de zor bir sorun. Kimi tahminler, hukuki olarak bağlayıcı kararnamelerin 200.000 kadar olduğunu ortaya koyuyor. Söylemek gereksiz, bunların çoğu ömrünü doldurmuş. Ayrıca, hangilerinin yasayla sıkı sıkıya uygunluk gösterdiği, hangilerinin göstermediği de açık değil, bu da girişken bir işyöneticisini çok güç bir duruma sokuyor. Birçok denetim organları, yeniden yapılanma bahanesiyle kendi etkinliklerini arttırdılar, «suç bulmak» da çok kolay, o yüzden birçok işyöneticisi kendi başlarına hareket etmeye çekiniyor, yanlarındakilerin düştükleri sıkıntıyı görüyorlar çünkü.

Çözüm belki de şurada yatıyor ilkin, girişimlerdeki hak ve ödevleri açıkça çizen bir yasa gerekiyor.

SBKP Merkez Kurulu Siyasi Bürosu böyle bir öneriyi hazırlıyor.

'Üstyapı'daki tüm yönetici örgütler, açık düzenlemelerle işgörmeliler, bu düzenlemeler yasanın zorlamadığı hareket yollarını getirmeli. Bir girişim içinde herhangi bir haksız şey yapıldığı zaman, tüm yasaların zorladığı sistem işyönetiminin yardımına koşacaktır.

Bu sorun, girişimlerin kendilerine yönelik sektörel bakanlık organları dışında, hakların yeniden dağılımına bağlıdır. İlginçtir, haklar böylesine yeniden bir dağılıma sokulduğunda, tüm sektörel aygıta bağlı parçalar gözardı edilebilir Örneğin, birçok mühendislik bakanlıkları, kadroda temelden azaltmalara giderek, merkezi yönetici organları daralttılar. Bakanlıkların, ayrıntılı bir gözden geçirimde bulunmaları gerekir; ancak, ne yazık ki, günü birlik işyönetimine bağlı kalıyorlar, oysa bu işi daha alt yöneticilere bıraksalar çok daha randıman alınır. Bakanlıklar o zaman gerçekten kendi sektörlerinin uzmanlık karargâhları haline gelirler, bu da SBKP 27. Kurultayı'nın bir saptamasıdır. Ana reformlar ulusal ekonominin içine işlememiştir daha, eski işyönetimi yöntemlerini kullanma eğilimi hâlâ sürmektedir.

Başka bir deyişle, üst ve alt yönetimler yeniden yapılanmadan yana, ama 'orta halka', daha önce de olduğu gibi, direniş gösteriyor.

Niye 'daha önce de olduğu gibi'? Direniş gösteriyorlar. Bu böyle. Bir insan yüzme öğreniyor. Kimse karışmazsa, daha kolay öğrenilmez. Bizim ekonomik sistemimiz de böyle, o da değişik yaklaşımlar denizinin ortasında yüzmesini öğrenecek, yeni yolları kullanmasını öğrenecek. Ama biri bu yüzen insanı elinden ayağından yakalayıp başını suya batırırsa durum çok daha güçleşir.

Bu tür kesintiler yeniden yapılanma sürecini daha da zorlaştırır, hem her yönetici, reformlara atılan kendisinden daha yürekli meslektaşının yüzüp yüzemeyeceğini görmek için kıyıya çekilip bekleyebilir.

Ama kendi başına hareket etmesini çekici kılacak bir şey de olması gerekiyor?

Var. Bütün bir stratejinin hız kazanmasını beklemeksizin, Parti ve hükümet, sürekli arayışlarda bulunuyor, adım adım, bireysel girişimlerdeki bağımsızlığın ve sorumluluğun sınırlarını genişletmeye çalışıyor.

İki örnek vereceğim. Birincisi, 1986 yazında, yabancı girişimlerle işbirliği daha kolay hale getirildi. Değişik bakanlıklara bağlı yetmiş girişim, kapitalist pazarlar da olmak üzere, dünya pazarlarına bağımsızca girme hakkını elde ettiler.

İkincisi: 1986 Ekim'inde, SBKP Merkez Kurulu, başında Nikolay Travkin'in bulunduğu 18. İnşaat Girişim'inin kolektiv yönetimini resmi olarak onayladı. Bu girişim, işçi temsilcilerinin olduğu bir konseyce yürütülüyor. Herkesin katkısı sonucu etkiliyor. Ücret fonları ile primler herkes için geçerli. Kolektiv bağıt ilkesi, çalışma ekipleriyle sınırlı değil; işyerlerine, kimi durumlarda tüm girişime uzanıyor. Çok daha geniş çapta uygulanabilir bu, örnek diye söylüyorum. Böyle bir şey, yalnızca çalışma ile ödeme arasındaki doğrudan bağı güçlendirmekle kalmıyor, işgücüne demokratik katılımı da sağlıyor.

Bu konuda bilgim az, yeni yönetim sisteminde 'insan etkeni' dediğimiz konuda, bunu biraz açar mısınız?

Gerçekten de insan şöyle düşünebilir, gelişmenin

ana hareket ettirici gücü bilim ve teknolojidir, bilimsel-teknik devrimin kendi bir sonucudur bu. Bu durumda, insan öğesi nerede diye sorabilir insan. Evet, bilim ve teknoloji ile bunun çeşitli teknolojik süreçlere uygulanması kilit noktayı oluşturuyor. Ama öbür noktayı da düşünmek gerekiyor en ileri buluşlar ancak yüksek eğitimli ve hem bireysel, hem de kolektiv olarak nitelikli elemanlar yoluyla uygulamaya konulabilir. Onun için eğitim ve öğrenime çok önem veriyoruz.

Eski bir deyiş vardır, insanın önüne balık koyarsanız, yiyip doyar, ama bir insana nasıl balık avlanacağını öğretirseniz yaşambòyu kendini doyurur. İnsanın önüne koymaktan çok, insana öğretmek önemlidir.

Ülkemizde yer alan değişimler, insanların kendi yararlarına, insanlarımız yaşamlarını daha hoş, daha güzel kılmak için. 'Hızlandırma' anlayışı, insanların gereksinimlerine yönelik, kendini dayatan birçok toplumsal sorunla başetmeye yönelik. 12. beş-yıllık plan, besin maddeleri ile hizmetlerin büyüme hızını iki katına çıkarmayı, genel olarak tüketim mallarında da büyüme hızını yüzde 50'ye çıkarmayı saptıyor. Ev ve apartman yapımında, çocuk kurumları, okul, hastane, poliklinik ve kültür merkezleri yapımında önemli artış olacak. Sağlık işlerinin ilerletilmesinde köklü bir program taslağı hazırlanıyor. Emekli maaşları da arttırılacak. El emeği, özellikle güçlüklü işler, en azına indirilecek, genel çalışma koşulları düzeltilecek. İktisatçılar en sonunda çevrenin korunmasının önemine özen göstermeye başladılar.

İnsanlar çalışmaktan sevinç almalılar; yorucu işler, mekanikleştirme ve otomasyon yoluyla kolaylaştırılmalı. Ayrıca, insanlarda onların efendi oldukları duygusunu uyandırmalıyız. Böyle bir şey ancak girişimlerde daha

çok bağımsızlıkla ve kolektivlerin haklarının daha çok genişletilmesi yoluyla başarılabilir.

Yaratıcılığın ve girişkenliğin 'çatısını çatlatabilmeli', her bireyin potansiyelini dürtebilmeliyiz. Bir zamanlar radyoculuğun ve planörcülüğün yaygınlaşması ne gibi yararlar sağlamıştı, düşünün bir. Bilgisayarlaşma günün bir buyrultusu. Dünya çapında deneyler, birçok önemli bulgulamaların tek tek kişilerce ya da küçük gruplarca yapıldığını gösteriyor. İlk ev bilgisayarını yapanlar, güçlü elektronik firmaları değil, bir garajda çalışan iki genç delikanlıydı. Bulgulayıcı kişilerin önünden tüm engelleri kaldırmalıyız. Bulgulamayı kolaylaştıran yeni bir yasa hazırlanıyor şu sıralarda.

Tabii, maddi özendirimleri de unutmamalıyız. Daha iyi çalışan daha yüksek karşılıklar almalı. Günlük çalışmadan sonra dürüst yollardan fazladan para kazanmayı küçümsememeliyiz. Kendi başına iş yapmakla ilgili, birçok kısıtlamaları kaldıran yeni yasa geçti. Fırsatlar bekleniyor. Niçin kimi sosyalist ülkelerin araştırma kooperatifleri ve bulgulanmaları mali yönden destekleyen özel bankaları var da bizim hâlâ yok? Sanırım, bu alana da bir göz atmak gerekiyor. Ülkemizin ekonomik gelişmesinin hızlandırılması ve insanların gereksinimlerine yeni yönelim, bu, bir ve aynı sürekli süreci oluşturuyor.

PERESTROIKA VE TOPLUMSAL POLİTİKA(*)

Tatyana ZASLAVSKAYA
Sosyoloji Birliği Başkanı

Toplumda insan etkeninin rolü üstüne yoğunlaşma, somut koşulların derinden çözümlenmesinin bir sonucu. Ancak, yöneticilik, zamanla daha kolay bir hale geleceğine, görüldüğü kadarıyla, gittikçe daha karmaşık bir hale geliyor...

Davranışları bugünkü yönetim sistemiyle yönetilmek istenen insanlar, yalnızca maddi dürtülere ve yönetim yasaklamalarına tepki veren 'homo economicus' ya da 'ekonomik insan' modelinden gitgide daha çok uzaklaşıyorlar. Yönetimin verimliliği, daha çok dürtülerin çeşitliliğine ve gösterilen çabalara bağlıdır. Eğer dür-

(*) Söyleşi: Vladimir Glotov, **Moskow News**, 1 Mart 1987; **Soviet Scene 1987**, Progress Yayınları.

tüler yalnızca ücret ve primlere indirgenirse, o zaman insan çıkarlarını kapsayan genişçe bir alan yönetimin etkisi dışına çıkarılmış olur.

Bugünkü insan etkenini yönetme sistemi aşırı katı olup, değişen koşullara kötü uyarlanmaktadır. O yüzden, yöneticiler ile ömrünü doldurmuş buyrultular arasında sürekli bir çatışma yer alıyor, «yaşayanların bacaklarına sarılan ölüler»e benziyor. Ama, «ölüler», yasalardan destek gördükleri için, «yaşayanlar»dan daha güçlüler.

Sosyolojik incelemeler, hem kentte, hem kırda, tüm işçilerin ancak beşte birinin tam kapasiteyle çalıştıklarını gösteriyor. Geri kalanı, yapabileceklerinden daha azını yaptıklarına, koşullar izin verdiğinde daha çoğunu yapabileceklerine inanıyor. Bugüne kadarki yönetim sistemi, birçok durumda, kendiliğinden etkenlerin uyandıracağı etkiye ayak uyduramıyor, toplumsal-ekonomik gelişme de daha dengesiz hale geliyor bu yüzden. Bu gibi sonuçlar istenmiyorsa, birtakım işçilerin en önemli toplumsal değerlerden uzaklaşmalarının üstesinden gelmemiz; bireysel çıkarları, grup çıkarlarını ve toplumsal çıkarları bir bütün içinde birleştirmemiz gerekir. Sosyalist toplumda, buna ulaşmanın başlıca yolu, ekonomik yönetimle ve toplumsal politikayla olur.

Sosyolojik ve siyasi literatürde, toplumsal politika, çoğunlukla, toplumun her üyesinin maddi koşullarının eşitçe ileriye götürülmesi olarak görülüyor. Geçerli mi böylesine bir yorum?

Kanımca, basitleştirilmiş bir yorum bu. Aslında, toplumsal politikaya toplumsal politika denebilmesi için, onun her toplumsal grubun yaşama standartlarında eşit bir ilerleme değil, bazı toplumsal sınıf, tabaka ve gruplar

için oldukça bir ilerleme, öbürleri için orta bir ilerleme, daha başkalarının (başlıcalıkla da, geri kalan emekçi nüfusa göre haksızca ayrıcalıklar edinmiş kişilerin) konumları için bir durulma, hatta daha da kötüleşme getirmesi gerekir.

Ancak, bu, şöyle bir soruya yol açıyor eğer bu politika her zaman için bir ayrımlaştırmayı içeriyorsa ve birtakım grupları komünizm mücadelesini destekleyenler olarak, öbürlerini onların geçici müttefikleri olarak, daha başkalarını da buna karşı çıkanlar olarak belirliyorsa, bu grupları birbirinden nasıl ayırdedeceğiz?

Açıkçası, burada ölçüt, her grubun refah düzeyi olamaz, yani toplum, yoksul, orta-iyi ve bolluklu tabakalara ayrılamaz. Ayırım çizgisi başka yerde yatıyor, onun için bugünkü amacımız tüm sınıfların, tabaka ve grupların yaşama standartlarını sıralandırmak değil. Çeşitli toplumsal tabaka ve gruplara bakışı temellendirecek gerçek ölçüt, bunların bugünkü yeniden yapılanma sürecine verdikleri tepki ile grup çıkarlarıyla toplumsal çıkarların birbirine uygunluğu derecesidir. Onun için bu grupların toplum içindeki somut konumlarını kesinleştirmek zorunu vardır.

Şuna inanıyorum, toplumda çalışma ilişkilerini ilerletme çabası, fabrika işgücünden, yani deneyimli işçilerden başlayıp, teknisyenlere, mühendislere ve yöneticilere uzanmalı. Toplumsal-ekonomik gelişmenin hızlandırılmasının bu grubun yaşamsal çıkarlarıyla ilgisi var, bu hızlandırma olmazsa onların yaşama standartlarında da yükselme olamaz. Ayrıca, bu grup, emeğin verimliliğini arttırmada da oldukça bir potansiyele sahip.

İkinci grup, toplumun daha çok çalışmaya ve daha verimli olmaya hazır, ama üretimle bağlanımlı olmayan

üyelerini kapsıyor. Bunlar bireysel küçük işlerle uğraşan, mevsimsel işlerde çalışan, aileye dayanan işlerde yer alan ya da daha başka işlere girmiş kişiler olabilir. Bu gibi grupların yaptıkları işler hem gerekli, hem de yüksek verimli olduğu için, bunlarla somut, karşılıklı avantajlara dayanan bağıtlar yapmak akıllıca olacaktır. Ancak, bu gibi gruplarda gelir düzeyi ile bu grupların yaşama standardı, onların 'iyi yaşam'a alışmış bir 'küçük burjuva' katmanı haline gelmelerini önleyecek biçimde ayarlanmalıdır. Kanımca, kendi başına iş görenlerin gelirleri her çalışma birimi başına bir yere bağlı iş görmenin iki, üç, hatta dört kat yükseği olabilir; ama, diyelim, on katı yüksek gelirler, açıkça haddinden fazla ve haksız olur.

Son olarak, üçüncü grup, bulundukları statü, onları ömrünü doldurmuş ve ileriye dönüşümleri her yönden engelleyen şeylere bağlayan, ona bağlı kılan tabakadan oluşmaktadır. Herşeyden önce de, merkezi ve bölgesel ekonomi dairelerinde çalışan kesimi, başka bir deyişle, on kadar yıldır, toplumsal açıdan haklı gözükmeyen ayrıcalıklardan yararlanan ve eski düzeni korumada çıkarları yatan, geçmişin bürokratlarını içermektedir.

Aradaki nitel ayrıma dikkat etmekle birlikte, bu grup, karanlık işler çeviren, karaborsa yapan, rüşvet yiyen, yolsuzluk yapan küçük, ama hâlâ varolan bir dünyayı da içine almaktadır. Kazanılmamış Gelir Yasası bu gibi insanları hedef almaktadır. İlk bakışta, bunlar birbirinden toptan farklı iki grup insandır. Ancak, basın, «karanlık işler çevirenler» ile yönetimde yozlaşmış görevliler arasındaki bağları açığa seren yazılar yayınlamaktadır. Aralarında bu gibi bağlar olmaksızın bu iki gruptan hiçbiri iş göremez diyebiliriz haklı olarak.

Böyle bir şey yüksek yöneticilikle çalışma olgusunun ödünleşmeyi getirdiğini göstermiyor mu?

Asla! Bir örgütlenimin kadrosunda hem ilerici düşünceli, hem de tutucu düşünceli kişiler vardır. Önemli olan, gücün kimde olduğu, kimin sözünün geçtiği. Ne yazık ki, birçok bölümlerde güç, yeniden yapılanma sürecini sessizce küçümseyen kişilerin elinde. Toplumsal politikanın keskin yanı bu gibi insanlara yöneltilmeli. Örneğin, sosyalist adaleti ilerletmenin başlıca yöntemlerinden biri, yönetimdeki birtakım görevlilerin eline ayrıcalıkların geçmesine izin veren koşulların ortadan kaldırılmasıdır; geçmişte bu sözkonusu durumlara her zaman rastlanıyordu, bugünse bütün bütüne ortadan kaldırılması gerekiyor.

Bilindiği gibi, toplumsal politika, hem doğrudan taktik görevleri, hem de stratejik hedefleri olan bir toplumsal programda somutlaşır. En yüksek hedefi nasıl tanımlıyorsunuz?

Stratejik programın en önemli öğeleri SBKP'nin 27. Kurultayı belgelerinde yer alıyor. Yine de, uzmanlar, bu konuların ayrıntılı biçimde ele alınmasıyla uğraşıyorlar. Bu kanıtı açmak için birtakım görüşlere değineyim.

Kendi görüşümce, aşağıdaki adımlar en önemli adımlar bu konuda.

Her yıl sonunda ya da her üç ay sonunda doldurulacak bir bildirime dayanılarak kişisel gelirlerin devletçe bir kaydının yapılması. Bugünkü vergi sisteminden, her türlü gelir kaynakları da içinde olmak üzere, bir ailede toplam adam başına düşen gelire dayanan bir vergilendirmeye geçiş. Ortalamadan düşük geliri olan aileleri

vergi dışı bırakacak biçimde, bir vergi ayarı sistemi getirmek, böylece vergi tutarlarının ağırlığı, yüksek gelirli ailelerden gelecektir.

İkinci stratejik adım, a) üretimdeki işgücünün ücret ve gündeliklerinde; b) tüketim mallarının perakende fiyatlarında; c) toplumsal fonların dağılımında bütünsel bir reforma gidilmesidir.

Karşılığı ödenmeden sağlanacak yararlar ile karşılığı ödenerek sağlanacak yararlar arasında doğru bir çizgi nasıl çizilecektir?

(Ben dahil) birçok toplum bilimcinin inandığı şey şu toplumsal fonlardan kaynaklanan ücretsiz yararların dağılımı eşit bir tabana dayandırılarak yürütülmeli, herkes için garantili bir minimum sağlamalıdır. Bu yararlar, mesken, eğitim ve tıbbî bakımdır. Bunun dışında kalan yararlar gelirle ödenmelidir.

Kazanılmış gelirlerin yeniden dağılımıyla ilgili bugünkü yöntem farklı bir düzenlemeye bağlı. Ücretsiz yararlar ile ücretli yararlar arasındaki ayrıma toplumsal-ekonomik bir yaklaşım yerine salt maddeci-tüketici bir yaklaşımımız var, kimi mallar (örneğin, giyim ve yiyecek) alıp satılıyor, öbürleri ise (mesken, tıbbî bakım ve eğitim) ücretsiz karşılanıyor.

Böyle bir yöntem, kazanılmış gelirlerin en çok gereksinim duyulan (mesken, nitelikli tıbbî bakım, vb. gibi) yararlara çevrilmesini önlüyor, böylece çalışmaya olan ilgiyi de azaltıyor. Ayrıca, bu yöntem, değişik koşullardaki gruplar arasında gelirlerin denetimsiz, plansız dağılımı sonucunu veriyor. Pratikte ise bu daha büyük toplumsal-ekonomik ayrımlaşmaya, çoğu zaman da yapılan işe bakılmaksızın bir ayrımlaşmaya yol açıyor.

Bu yeniden dağılımın gizli doğasını saptamak çok

önemli, bunun çapı da kesinlikle bilinmiyor. Son olarak da, tüketici yararlarının küçük arzlarla serbest dağılımı, yetmezliğe yol açıyor, gereksiz tüketime götürüyor. Ayrıca, serbest sağlanan yararlar, karanlık işler için de çekici oluyor, çünkü bunların dağılımında insan etkeni en önemli olanı. Her zaman yüksek ahlâka güvenemiyor insan.

Görüldüğü kadarınca, gelecekte ele alınmayı bekleyen sorular var, parayla satılan tüketim malları için ödeme ve daha başka gelir değişimiyle ilgili sorular.

Gerçekten de öyle. Fiyat ile değer arasında oldukça bir tutarsızlıkla karşı karşıyayız. Örneğin, et, süt ve tereyağı, herkesin genel olarak kabul edebileceğinden de aşağı, hatta üretim giderlerinin altında fiyatlara satılıyor. Et ve süt için üreticilere ödenen yüksek fiyat ile üstlerine konan düşük perakende fiyatı arasındaki fark milyarlarca rubleyi buluyor ve bu fark devletçe kapatılıyor. Bu para, malları değişmez devlet fiyatlarıyla satın almak isteyen nüfus gruplarına bir yan destek olarak plansız, rastgele dağılıyor. Sonuçta, en yetersiz arzı olan malların tüketimini tahrik etmiş oluyoruz, oysa bu gibi bir tüketimi denetim altına almak çok daha uygun. Son çözümlemede, bu gibi bir sistem, toplumun zaten ayrıcalıklı kesimine yarıyor, emekçi nüfusun çoğunluğu ise bunun eksikliğini duyuyor. Kırsal kesim ile küçük kentlerde yaşayanlar, yani devletin satış noktalarından et ve süt sağlanmasının yetersiz olduğu yerlerde yaşayanlar ise, bunun daha çok sıkıntısını çekiyorlar.

Buna benzer bir rol de, malların niteliğine göre fiyatların yetersiz ayrıştırılmasında görülüyor. SSCB'de, paradoks bir biçimde, yüksek nitelikli malların fiyatı

çok düşük, bu yüzden de arzı az. Bu malları özel bir kategoriye sokmak, bunların serbestçe dolaşımını önlemek ve nüfusun yalnızca küçük bir kesimince alınabilir kılmak, yine kazanılmış gelirin gizli yeniden dağılımına, böylelikle de sosyalist dağılım ilkesinin çiğnenmesine yol açıyor.

Perakende fiyatları sorusu, sunulan malların çeşidi, niteliği ve fiyatları açısından değişen tüketici pazarlarının varlığına, ayrıca, bu yerlerdeki tüketicilerin toplumsal bileşkelerine yakından bağlı. Burada, devlet perakende satışlarından, kooperatif satışlarından, kollektiv çiftlik pazarlarından, kuponla satışlardan, kapalı dağılım biçimlerinden, Beriyozka dükkânlarından, vs. söz ediyorum.

Tüketici pazarlarının belirlenmesi, nüfusun değişik gruplarınca kazanılan rublenin satın alma gücünde oldukça bir farklılığı göstermiyor mu o zaman?

Vardığımız sonuç doğru. Yine de Sovyet ödeme sistemi tüm kazanılan rublelerin eşit olduğu sanısına dayanıyor. Bunun bir sonucu ise, bazı grupların nihai tüketim kapasitesinin kimi zaman harcadıkları emeğin miktarıyla hayli bağıntısız oluşu.

Bireysel tüketim mallarının, artı mesken rantlarının, kimi tıbbi hizmet ödeme fiyatlarının arttırılması gibi önlemleri baştan sona gözden geçirmeliyiz. Onun için, fiyatlandırma ve ücret sistemlerini tüm yeniden yapılanma programına dahil etmek isterdim.

Son olarak da, ancak 12. ya da belki 13. beş-yıllık planlardan sonra kendisini duyuracak etkilerin yer alacağı üçüncü evreye geliyoruz. Bu evrede, üretim sektörü dışındaki bütün sektörler, tüm toplumsal altkatmanlar, yerel Sovyetlere devredilmelidir.

Söylenenlerin bir özetini yapsak. Toplumsal değişimleri başarıyla yürütmenin temel koşulları nedir?

İlkin, toplumsal politikayı «çatlakları örtme»nin bir yolu olarak, yalnızca ivedi sorunlarla uğraşıyor gibi görmeyi bırakarak, çok daha uzun erimli bir strateji haline getirmeliyiz.

Ekonomik ve toplumsal yönetim programları bileştirilmeli, alınan ekonomik kararların olası (özellikle de kaçınılmaz) sonuçları dikkatle gözönüne alınmalı, ekonomik programlar toplumsal gereksinmeleri akılda tutmalı. Çeşitli önlemlerin topluma sağlayacağı yararları hesap etmekle yetinmeyip, bunlar için neler ödemek zorunda kalacağımızı da hesaplamalıyız. Ayrıca, önerilen politikanın yan etkilerini önceden görüp, bunları en aza indirmenin önlemlerini ele almalıyız.

Yeni ilişkiler, yönetimsel-bürokratik yollardan ya da toplumsal yeniliklerin sırf yüzeysel uygulanışı yoluyla değil ama öncelikle demokratik yollardan sunulmalıdır.

Çeşitli cumhuriyet ve bölgelerdeki, farklı toplumsal-ekonomik, mesleki ve başkaca gruplar içindeki toplumsal sorunların çözümüne esnek bir yaklaşım getirilmeli.

Yönetim sisteminde, toplumsal ekonomik koşulların araştırısına ve öbür istatistik bilgilere dayanan bir bilgi akımı sağlanmalı, ki açıkça konuşursak, böyle bir şey SSCB'de hayli düşüktür.

Toplumsal-ekonomik araştırmaların örgütlenmesinde bütünüyle bir ilerleme sağlanmalı, araştırma ile pratik arasında yakın bir bağ kurulmalı. Ancak o zaman hedefimize ulaşabiliriz.

PERESTROİKA VE EKONOMİK-TOPLUMSAL SONUÇLAR (*)

1986, SBKP 27. Kurultayı kararlarının yürürlüğe konduğu ilk tam yıl olmuştur. Ülke ekonomisinde daha yüksek verimlilik işaretlerinin görüldüğü rahatlıkla söylenebilir. Yeniden yapılanma, düşen büyüme hızını durdurmada —hatta tersine çevirmede— sürekli bir hız kazanmıştır. Ancak, 1986 rakamları, kimi bölgelerde yeniden yapılanmaya ilişkin etkinliklerin eksik kaldığını da açığa koymaktadır. Bağıtsal yükümlülükleri karşılamada bir takım başarısızlıklar sürmüş olduğu gibi, üretimde de malların niteliği ya da çeşitliliği açısından gerçekleştirilemeyen plan hedeflerinden doğan birçok hız kesilmeler ortaya çıkmıştır. Yapım çalışmaları, bir projenin bitmesi üstünde yoğunlaşmadan kaldığı gibi, zamanında da başlamamıştır. Üretim rezervleri, kullanımın altında kalmakla birlikte, maddi kaynaklarda kayıplar ve fazla harcamalar olmuştur. Mal ve hizmetlere yönelik tüketici talepleri ise tam karşılanamamıştır.

(*) Merkez İstatistik Kurulu Özet Raporu, **Soviet Scene 1987**, Progress Yayınları.

Ulusal gelir, yürürlükteki fiyatlarla 590 milyar rubleye ulaşmıştır. Sınai çıktılar, bir önceki yıldan 39 milyar daha yükseğe çıkarak, 840 milyar ruble olmuştur. Tarımsal çıktı ise, 11. beş-yıllık plan dönemi için yıllık ortalama 17.5 milyar ruble (yüzde 9) daha fazla artarak, 219.2 milyar rubleye varmıştır.

SSCB dış ticareti, dünya petrol, ham madde ve başkaca meta fiyatlarındaki hızlı düşüş dolayısıyla, yüzde 8 azalarak, 130 milyar ruble olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret döndüsü, değişmez fiyatlarla ölçüldüğünde, yüzde 2 artmıştır. Dış ticaretin yüzde altmışyedisi sosyalist ülkelerle yapılmıştır.

İleri teknolojik gelişme, başlıcalıkla mühendislikteki temel dönüşümlerin bir sonucu olmuştur. Yeni ürünlerin çıktısı, 1985'te yüzde 3.1'den yüzde 4'e yükselmiştir; buysa, modernleştirme için planlanan hızdan düşük bir ilerlemedir. Kimi ürünlerin teknik standart ve niteliklerinde düşüklük sürmüştür. Yüksek nitelikli ürünler, tüm çıktıların ancak 15'ini oluşturmaktadır. Yüksek niteliğe ulaşma sürecinin hızlandırılması için, özel devlet kalite kontrolü kurullarına önemli roller düşmüş, 1.500'den çok girişimde bu denetlemeler yer almıştır.

Tarımda, (1987 hasadıyla) tahıl ürünleri açısından, tarlaların yüzde 48'inde yoğun kültivasyon yöntemleri uygulanmıştır.

Gerekli teknik standartlar açısından, üretim giderleri 4 milyar rubleden çok kesintiye uğramış, buysa eşdeğer olarak 700.000'den çok işçinin başka işlere aktarılmasına karşılık vermiştir.

Yeni araştırma ve geliştirme kaynakları ele alınmış; yıl boyunca onbeş önemli buluş yapılmıştır. Araştırma ile üretim arasındaki işbirliği büyük ölçüde ileriye götürülmüştür. Mühendislikte, pilot taslaklar oluşturmak üzere sınai girişimli birçok araştırma kurumu ve tasa-

rım bürosu kurulmuştur. Yeni tip makine, yeni teknoloji ve yeni gereçler geliştirme amacıyla da sektörlerarası teknik merkezler kurulmuştur.

Yıl boyunca, 3.500 kadar sınai makine, gereç, araç ve otomatik alet modelleri sınanmış; 24.000 buluş ve 4 milyondan çok geliştirme pratiğe sokulmuştur. Teknik yeniden-donanım ve tesis yenileştirmesi için yatırımlar ise, bir önceki yıla oranla yüzde 17 artmıştır.

İnsangücü kaynakları daha akıllıca kullanılmış, emeğin üretkenliği ulusal gelirde yaklaşık yüzde 94'lük bir artışa yol açmıştır, buysa 3.8 milyon işçinin emeğine eşdeğerdir.

İşgücü daha büyük bir girişkenlik kazanmış, çalışma disiplini ise sürekli ilerleme göstermiştir. Yönetimin, ekiplere temel işleriyle bağıntılı olmayan işler verdiği durumlar da olmuş, bu gibi durumların sayısı artış göstermiştir. Olumlu yan olarak, bağıtlı ekip çalışması giderek yaygınlık kazanmıştır. İş değerlendirmesi, kimi sanayileri rasyonalizasyona götürmüştür, ancak elle tutulur sonuçların alınabilmesi için geniş çapta ve çok daha hızlı şeylerin yapılması gerekmektedir.

Fabrika ve bürolarda çalışanların sayısı 118.5 milyonu bulmaktadır, bu rakam yıl boyunca 0.7'lik bir artışı göstermektedir. Kollektiv çiftçilerin sayısı ise 12.8 milyondur. İşyerlerinde ikinci dereceden uzmanlık eğitimli kişilerin sayısı ise 35 milyona ulaşmaktadır. Özel okullarda ise 2.6 milyon usta işçi yetiştirilmiştir.

Maddi kaynaklar çok daha verimli kullanılmıştır. Ulusal gelirde kişi başına enerji tüketimi yüzde 1.6, metal tüketimi ise yüzde 0.6 azalmış; temel hammadde, yakıt ve enerji tasarrufu için düşünülen hedeflere ulaşılmıştır. Yeni gereçler fazla gecikmeksizin kullanıma sokulmuştur. Tesis ve donanımdan yararlanmayı artırmada ilginç bir etken, seçimlik iki-ve-üç vardiyalı çalış-

ma programlarının getirilmesi olmuştur. Bu programlar Leningrad'da, Harkov ve Kursk bölgesinde, Litvanya'da ve ülkenin daha başka yörelerinde uygulanmaktadır.

Ekonominin kimi sektörleri, birim üretim giderlerini düşürmede başarılı olamamıştır. Tüm girişimlerin kabaca dörtte biri mali hedeflere ulaşamamıştır.

Yeni ekonomik koşullarda işleyen girişimlerin kabaca üçte biri ise, ülkenin tüm sınai çıktısının yarısından çoğunu üretmiştir. Çoğu sektörler, bağıtsal yükümlülüklerin gerçekleştirilmesinde bazı ilerlemeler göstererek, emeğin üretkenliğini artırmışlardır. Geliştirme fonlarının devreye girmesiyle, teknik yeniden-donanım olanaklarından daha çok yararlanılmıştır.

Ekonominin yönetim yapısındaki yeniden-örgütlenimin sonucu olarak, uzun yıllardır ilk kez yönetsel ve yönetimsel elemanların sayısı azalma göstermiştir. Bu arada, ekonominin tüm sektörlerini yönetmenin temel yeni yolları getirilmiştir.

Sektörler-arası işbirliğinin yeni biçimleri oluşturulmuştur; örneğin, çiftlik, besin süreçlendirme fabrikaları ile ticari örgütlenimlerin bütünleştirildiği Litvanya ile Tacikistan'da.

İnşaat sanayinin tüm yönetimi yeniden yapılandırılmıştır; ilginç olanı, burada, zorlanan merkezi yönetim olmuştur.

Yabancı firmalarla, özellikle sosyalist ülkelerdeki girişimlerle işbirliğinin kurulmasında adımlar atılmıştır. Yine de, ekonomide istenen etkiyi yaratacak biçimde, yeterince yeni yöntemler getirilememiştir.

Dolayısıyla, ekonominin genel görünümü, aşağıdaki olgu ve rakamlar içinde, şöylece özetlenebilir

Tüm bağıtlar gözönüne alındığında, ürün gerçekleştirme planı yüzde 98.6 yerine getirilmiş;

(Bu sözkonusu koşullar olmaksızın) yüzde 101'lik bir gerçekleştirme olmuş;

Hammadde, ağır makine, otomobil, bilgisayar, deterjan, kâğıt ve döşemede hedeflerin üstüne çıkan bir üretim sağlanmış;

Emeğin üretkenliğinde planlanan yüzde 4.1'in üstüne çıkılarak, yüzde 4.6'lık bir artış sağlanmış;

Planlanandan çok, 2 milyon ton ham petrol ve sıvı gaz elde edilmiş;

Çernobil yıkımına bağlı olarak, elektrik üretiminde düşme olmuş;

Demir ve çelik üretiminin yükseltilmesinde 1.7 milyon tonluk bir tasarruf sağlanmıştır.

Mühendislikte tüm çıktı, bütün olarak sanayidekinden yüzde 30 fazla olmakla birlikte, bilindiği gibi, yeni ekonomik olanakların elverdiği ölçüde tam potansiyel kullanılamamıştır.

1986'da tüketim malları, 1985'dekinden yüzde 6'lık bir artış göstererek, 313 milyar rubleye ulaşmıştır. Dokuma, giyim eşyası, radyo setleri ile döşeme de dahil, çoğu tüketim malları planlanan hedefleri aşmıştır. Öte yandan, hazır giyimde, deri ayakkabıda, kimi spor mallar ile turistik mallarda, çocuk ve gençler için mallarda planlanan hedefler ise gerçekleşmemiştir. Büyükler için özel mal talepleri de karşılanamamıştır. İki-üç katlı buzdolabı ve otomatik çamaşır makinesi gibi kimi tüketim mallarında da planlanan hedefe ulaşılamamış. Tüketim mallarının, özellikle de televizyon aygıtları ile buzdolaplarının kalite eksikliklerinin giderilmesi sorunu vardır.

Tarımsal üretime dayalı kimi sanayiler, yeni ekonomik koşulların ruhuna uygun çalışarak, iyi sonuçlara ulaştılar. Toplam çiftlik ürünleri çıktısı, 1985'dekinden yüzde 5.1 fazla oldu. Besin sanayileri, pazar çıktılarını

yüzde 4 artırdılar. Tarımda emeğin üretkenliği (hedeflenenden yüzde 0.2 daha fazla gerçekleşerek), yüzde 6.9, besin sanayiinde ise yüzde 5 artış gösterdi.

Kollektiv çiftlikler ile devlet çiftliklerinde yeni yönetim ve üretim yöntemleri çok daha geniş uygulanmaya başlandı. 1986'da, kollektiv ve devlet çiftliklerinin kârları yüzde 12 artarak, 23 milyar rubleye ulaştı. Bu nedenle, 6.000 kadar çiftlik, üretim giderlerini düşüremeyerek kayba uğradı. Tahıl elde edimi, bir önceki beş yıllık plan dönemine ilişkin yıllık ortalamaya oranla yüzde 21 arttı. Toplam, 92.3 milyon ton buğday, 12.5 milyon ton darı, 2.6 milyon ton pirinç elde edildi. Özbekistan, Azerbaycan, Moldavya ve Tacikistan'da tahıl üretimi, 11. beş-yıllık plandaki yıllık ortalamanın altında kaldı. Şeker pancarı, Ukrayna, Gürcüstan ve Letonya'da hedefe ulaşamadı; sebze üretimi Rusya'da, Azerbaycan ve Litvanya'da planlanandan düşük oldu.

Tahıl, özellikle de durum buğdayı gibi temel ürünlere devlet yardımı hayli yüksek oldu. Devlet patates alımı 3.3 milyon ton, sebze alımı 1.1 milyon ton, meyve alımı da 635.000 ton arttı.

Devlet çiftlikleri ile kollektiv çiftliklerde et üretimi geçen yıla oranla yüzde 8, süt üretimi yüzde 5, yumurta üretimi ise yüzde 6 arttı. Hayvan üretiminde artış, büyükbaş hayvan ve kümes hayvanı yetiştirmedeki yüksek üretime bağlı olmuştur. İnek başına süt elde edimi 151 kg. (yüzde 6) artış gösterdi. Sığır yetiştirme daha ileri gitmiş, sürü bakımı gelişmiştir. Ancak, kollektiv çiftlikler ile devlet çiftliklerinde büyükbaş hayvan kayıplarının sayısı yine yüksektir.

Her türlü çiftliklerdeki hayvan üretiminde devlet payı şöyle gerçekleşmiştir Büyükbaş hayvan ve kümes hayvanı 20 milyon ton; süt 71.8 ton, yumurta 53.6 milyar, yün 242.300 ton.

1986'da et, sosis, tereyağı üretimi hedefleri aşılmıştır. Örneğin, bitkisel yağ, granüle şeker, alkollü-olmayan içecek ve çay üretiminde ise hedeflere ulaşılamadı. Besin maddelerinin kalitesi, tüketici taleplerinin gerisinde kaldı.

Votka, şarap ve likör çıktısı yüzde 35 azaltıldı, planlı bir azaltma olarak.

Yiyecek maddesi üretimiyle ilgili sanayilerde sermaye yatırımları 62 milyar ruble arttı, tarım içinse 49.6 milyar ruble düştü, arazi geliştirme projeleri için olan 9.4 milyar ruble de içinde olmak üzere.

1986'da değişmez değerler, 1985'e oranla 11.1 milyar ruble artış gösterdi. Her türlü mali kaynaktan elde edilen sermaye yatırımları ise, 193 milyar rubleye ulaştı. 1986'da yatırım sürecinde hiçbir köklü değişim gerçekleşemedi. Yatırımlar, dağınık kalma eğilimi gösterirken, tüm potansiyeli harekete geçirecek biçimde tam kullanılamadı.

İnşaat alanında, taraf olan örgütler bir başkasına geçmeden bir projeyi bitirmeye dayanarak iş gördüler; büyük projelerin ilerlemesinin çeşitli evrelerinde aralıklı yerine getirme sistemi geçerli oldu.

Her türlü taşımacılıkta yük taşıma yüzde 4.8 arttı. Ancak, gerek yük, gerek yolcu taşımalarda önemli ilerlemeler yapılmak zorundadır; trenler, uçaklar, otobüsler genellikle zamanında kalkmamakta, ayrıca, servis kalitesinin düşüklüğüne rastlanmaktadır. İletişim sanayiinde giderler etkili olmuş; posta ve tele-iletişim servisleri 1985'e oranla yüzde 5 artış göstermiştir.

SBKP 27. Kurultayı'nda benimsenen ekonomik büyüme planı, herşeyden önce, nüfusun yaşama standartlarını yükseltmeyi amaçlamıştır. Tüketim için kullanılan ulusal gelir ile sermaye birikimi oranı yüzde 3.6 artmış bulunmaktadır. Gelir tablosu, fabrika işçileri ile

büro elemanlarının ortalama aylık ücretleri için 195 ruble olarak (1985'te bu rakam 190 rubledir), kollektiv çiftlik işçileri içinse 159 ruble olarak (1985'te bu rakam 153'tür) gözükmektedir.

Okul öğretmenleri ile öbür öğretim kadrosunun aylıkları ve genel eğitim yönetici kadrosunun aylıkları, tüm ülkede yüzde 30 artmış bulunmaktadır. Doktorlar ile kamu sağlığı ve toplumsal güvenlik işlerinde çalışanların aylıkları ise gözden geçirilmektedir.

Araştırma işçileri, tasarımcılar, sınai araştırmalarda çalışan geliştirme mühendisleri, Bilimler Akademisi örgütleri ile Cumhuriyet Akademi örgütleri için de daha gerçekçi bir rakamlandırma gözden geçirilmektedir. Birçok endüstri tasarımcısı ile geliştirme mühendisi daha çok kazanmaktadır. Hafif sanayideki işçilerin temel ücretleri de artmıştır. Uzun hizmet ödülleri konmuş; giyim, ayakkabı, deri ve tuz sanayilerinde gece çalışması için fazladan ödemeler artmıştır. Bu artışların çoğu, bireysel girişimlerin başarılı üretim sonuçlarından finanse edilmektedir.

Toplumsal hizmetlerdeki harcamalar, 1985'e göre 6 milyar rublelik bir artışla, toplam 153 milyar rubleye ulaşmaktadır. Bu ödeme ve yararlar ücretlere eklendiğinde, fabrika işçileri ile büro elemanları için rakam 277 rubleye, kollektif çiftlik işçileri için de ayda 231 rubleye çıkmaktadır.

Tüketim malları sanayi ile tüketici hizmetlerinin artışını hızlandırmak için önemli çalışmalar yapılmaktadır. Tüketim malları ile tüketici hizmetleri geçen yıla oranla yüzde 5.5 artmış bulunmaktadır. Devlet ve kooperatif perakende satışları, 1985'dekinden 19.5 milyar ruble artarak 331.9 rubleye ulaşmıştır. Perakende satışlarda (alkollü içkiler dışında) ulusal plan hedeflerine erişilmiştir. Tüketim malları satışındaki artış, yüzde 7.1'

dir. Perakende satışların tüm yapısı çok geniş biçimde ilerletilmiştir. Alkollü içkilerin satışı üçte birden çok azaldığından, toplam satış döndüsündeki rakamları tersine etkilemiştir; buna karşılık, besin maddeleri ile öbür tüketim mallarının buradaki payı artmıştır.

Meyve ve sebze arzı oldukça ilerlemiştir. Kollektiv çiftlikler ile devlet çiftlikleri, ürünlerinin daha çoğunu kent pazarlarında satmışlardır (planlananın yüzde 30' unun üstünde). Ancak, özellikle ülkenin kimi bölgelerinde daha çok olanaklar yatmaktadır. Ayrıca, dükkânlarda satılan meyve ve sebze kalitesi, tüketici taleplerine tam karşılık verememektedir.

Yerel örgütlerce sağlanan malzeme yapımı arzı, taleplerin gerisinde kalmış, planlanan hedeflerin ancak yüzde 45'ine ulaşılabilmiştir.

Lokantalar ile öbür benzer yerlerde yiyeceklerin kalitesi ile hizmet standardı istenenin çok altındadır. Tüketim malları ile tüketici hizmetlerinin karşılanabilmesinde, tüketici talepleri tam yerine getirilemediği gibi, kalite de çoğu kez yetersiz kalmaktadır.

Mesken yapımı, yatırım kaynakları sayısının artışı dolayısıyla artmıştır. Böylece, 2.1 milyon (toplam 118.2 milyon metrekare oturma alanı olan) yeni, iyi daire yapılarak, 10 milyonun üzerinde insan yerleşmiştir. Genelde, mesken yapımı planı yerine getirilmiş bulunmaktadır (61 milyon metrekarelik oturma alanı olarak). Yaklaşık (11.8 milyon metrekarelik) 218.000 daire modernleştirilmiş, buysa 700.000 insanın daha iyi koşullarda barınmasını sağlamıştır. Kırsal kesimlerde 38 milyon metrekarelik mesken yapımı gerçekleşmiş olup, kırsal kesimde yaşama koşullarının iyileştirilmesi için bir plan hazırlanmaktadır.

Eğitime gelince, çeşitli eğitim kurumlarında 108 milyon kişi eğitim görmüştür.

Genel eğitim ile meslek okullarında geniş erimli bir reform yürütülmeye başlanmıştır. 1986/87 eğitim yılında 1.4 milyon öğrenci, onbir yıllık ilk-orta ve lise eğitimine başlamıştır. Yaklaşık 4.3 milyon yüksek öğrenci bildirişim ve bilgisayar bilimi eğitimi görmektedir. Çeşitli girişimler, okul öğrencileri için 1.3 milyon iş sağlamış bulunmaktadır. 1986'da, 4.2 milyon genç kız ve oğlan, lise eğitimi görmüştür. Toplam 16.5 milyon çocuk, yani okul-öncesi çocuk sayısının yarısı, ana okullarına alınmıştır. Yıl sonunda, kırsal kesimde orta ve yüksek eğitim görmüş kişi sayısı 164 milyona ulaşmıştır, bu da iş başındaki nüfusun yüzde 89'unu oluşturmaktadır.

1986'da doktor sayısı 32.000, hastane yatak sayısı da 56.000 artmıştır. 10.000 kişiye 43 doktor ve 130 yatak düşmektedir. Bununla birlikte, sağlık hizmetleri gereksinimleri tam karşılanamamaktadır. Yeni hastane yapım hedefleri yerine ulaşmamıştır, kırsal kesimdeki sağlık bakım standartları ise kentlerdekinin hâlâ gerisindedir.

Demografik belirtkeler ilerleme göstermiştir. Doğum hızı artmaya devam etmektedir. 1986'da, 1.000 kişide 19.9 doğum sayısı gerçekleşmiştir; bu rakam 1985'te 19.4'tür. Ölüm sayısında düşüş olmuştur 10.6'dan 9.7'ye; bu, alkolizmle mücadelenin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Çeşitli kazalardan, zehirlenme kazaları ile yaralanmalardan ötürü ölüm sayısı ise, kesin bir düşüş göstermiştir. Son on yılda ilk kez ortalama yaşam sürecinde artış görülmüştür: 69 yaş. Geçen yıldan bu yıla nüfus 2.9 milyon artmıştır. 1 Ocak 1987 olarak, Sovyetler Birliği'nin nüfusu 281.7 milyona ulaşmıştır.

Çevre koruma harcamaları ile (ormanlaştırma giderleri de dahil) doğal kaynakların akıllıca kullanılması için yapılan harcamalar ise, yaklaşık 10 milyar rubleyi bulmuştur.

PERESTROİKA VE SANAT

Aziz ÇALIŞLAR

«Birçok dürüst Sovyet yazarı, sinema ve sahne yönetmeni, müzikçi ve sanatçı —bunların çoğunluğu oluşturduğunu sevinerek söylüyorum— şu gerçekten haklı olarak onur duymalıdırlar: Bu kişiler, *perestroika* ile *glasnost*'un kendilerine yukardan bir gümüş tepsi içinde önlerine konmasını beklememişlerdir. Bu sanatçılar, güvensizliğe, giderek kötüleyici eleştiriye karşın, *perestroika* ile *glasnost* için yıllar boyunca savaşım vermişler; daha başkalarıyla birlikte, Sovyet toplumunda tarihsel değişmelere giden yolun hazırlanmasına yardım etmişlerdir.»

1986 yılında Yazarlar Birliği Kurultayı'nda yaptığı konuşmada bunları söylüyor Yevtuşenko. Nitekim, Sovyetler Birliği'nde tarihsel yenileşme hareketinin öncülüğünü yapan kişilerin başında gerçekten de yazar ve sanatçılar geliyor. Bunuysa yine Yevtuşenko çok doğal görerek (Gürcüstan'daki Yazarlar Toplantısı'nda, 16-23

Ekim 1987) şunu vurguluyor «*Perestroika* ve *glasnost* ta Puşkin'den bu yana vardı. Ancak, önü alınmıştı, şimdi yine önü açıldı.» Bunu glasnost'un öncü adlarından oyun yazarı Gelman da şöyle doğruluyor «*Perestroika* iyi, anlamlı, genelinde sevindirici bir görev, bugün yaşamda olmayan birçok yönetmen ve oyunyazarı, bu gibi dönüşümleri düşlemişlerdi hep.» (1)

O halde, Sovyetler Birliği'nde Büyük Ekim Devrimi'nin 70. Yıldönümü'nde yeniden devrim rüzgârı estirten, «Devrim Sürüyor» diye nitelendirilen «yenileşme hareketi»nin sanattaki yansıması nedir? Bunu, «yenileşme hareketi»nin temel yanlarını *(Perestroika,* demokratikleşme ve *glasnost)* ele alarak kısaca gözden geçirelim.

PERESTROİKA ve SANAT

«Niye bizim toplumumuz böylesine kökten bir dönüşüme yöneldi?», diye soran Gelman, bunu yine kendisi şöyle yanıtlıyor Çünkü, «Yıllardır, ülkemizin tüm zenginlikleri üstündeki tüm halkın mülkiyeti ile bu mülkiyetin tüm halkça yürütülmeyen, demokratik ve kollektif olmayan yönetimi arasında gitgide keskinleşen, derinleşen bir çelişki ortaya çıkmıştı (2). Onun için, diyor Gelman «*Perestroika,* özgürlüğün toplumda yeniden bölüşümüdür» (3).

Bir başka deyişle, *perestroika,* toplumda daha önce kendi istem ve yönetimlerini özgürce gerçekleştiremeyen sanatçıların bundan böyle bunu gerçekleştirebilme-

(1) **Perestroika**, APN Yayınevi, s. 8, 1987.
(2) **a.g.y.**, s. 5.
(3) **a.g.y.**, s. 6.

leri, demektir. Bunun toplumsal karşılığı ise, *perestoroika,* yani yeniden-yapılanma uyarınca, «özyönetim»in ve «kendi kendini finansman» yönteminin topluma yerleştirilmesidir. Bu «merkeziyetçilik-dışı» yöntem gereğince, sanat kurumları, merkezi, «administratif» («yönetsel») uygulamalardan çıkarak, «kendi kendine yönetimleri»ni «ekonomik yöntemler»ce gerçekleştireceklerdir. Nitekim, bu uygulamalar başlamış bulunmakta; örneğin, yönetimsel ve mali yönden «özel tiyatrolar» açılmakta, kamu tiyatroları da bu yolda dönmektedirler.

Sinemacılar Birliği Başkanı, yönetmen E. Klimov da bu konuda şunları söylemektedir «Film üretiminin yürütülmesinde administratif yöntemlerden ekonomik yöntemlere geçiş... ekonomik mali yönetim, verimlilik, yaratım özgürlüğü demektir» (4). Bu doğrultuda, film yapım merkezleri, stüdyolar, yerinden yönetimle, kendi kendini finansman yöntemiyle yönetilecekler, kendini döndüremeyen stüdyolar ise kapanacaktır.

Temeldeki bu «merkeziyetçilikdışı» yönetim ise, yönetim biçiminde ve yaratım alanında, ister istemez, «demokratikleşme» demektir.

DEMOKRATİKLEŞME ve SANAT

Sanat alanında demokratikleşme, sanat etkinliği kurumlarında «demokratik yönetim» biçimlerinin gelmesi anlamını taşımaktadır. Başka bir deyişle, sanat etkinliği kurumlarında bundan böyle «yukardan atama» ve «yukarıdan belirleme» yerine «serbest seçim» yöntemi uygulanacaktır. *Perestroika,* demokratikleşme'yi getirmiş; demokratikleşme'nin koşullarını ve ortamını yaratmıştır.

---

(4) **a.g.y.**, s. 23.

Nitekim, Sinemacılar Birliği Başkanı Klimov, Kurultay'dan sonra kendisine sorulan soruyu şöyle yanıtlıyor «Değişimlerden yana olan çoğunluk, değişimlere karşı olan azınlık karşısında elde ettikleri zaferi kutladılar.»

Kendinden de anlaşılacağı gibi, sanatta demokratikleşme, bütün bütüne «bürokrasi»yi karşısına almaktadır. Bunu yönetmen İ. Tumanyan şöyle dile getiriyor «Literaturnaya Gazeta»da «Bugün ise Parti bize kendi işinizi kendiniz düşünün, kendinize kendiniz çekidüzen veriniz, diyor. Biz de şaşırdık. Direktifleri kim verecek? Hakem kim olacak? Nasıl yapacağımız üstüne son sözü söyleyip karar verecek olan kim? Hiçkimse, yalnızca bizler hepimiz!» Tiyatrocular Birliği başkanı, oyuncu Ulyanov da şunu söylüyor bu konuda : «Tiyatrolar, uzun zamandır resmi gözetim altındaydılar, şimdiyse özgürce soluk almasını öğrenmeleri gerekiyor» (5). Devlet Yayıncılık Kurulu Başkanı M. Nenaşev de «Yayınların planlanmasına okuyucuların da katılması gerektiğini» söyleyerek, bürokrasiyle ilgili olarak düşüncelerini şöyle açıklıyor «yeniden yapılanmanın özü gereği, yayımcılıkta bürokrasiyi aşabilmemiz için çabalarımızı iki katına çıkarmak gerekiyor». «Ancak», diyor bu arada, «On bin üyesi olan Yazarlar Birliği içinde kendi yeteneklerini abartanların sayısı da oldukça çok. Bu kişilerin kitapları ise, yığınlara ulaştırılacak ölçüde iyi değil.» (6)

Ancak, «bürokrasiye karşı savaşım»da söz konusu temel olgu, hiç kuşkusuz, yaratım özgürlüğü. Ama sorun, yazar ve sanatçılar için, siyasallıktan, ideolojik konumlamadan uzakta kalmak değil hiçbir zaman; tam

(5) **Moskow News, 8 Kasım 1987.**

(6) **M. Nenaşev, Kitaplar Yeniden-yapılanma Süreci Anlayışını İleriye Götürür**, APN Yayınları, 1987.

tersine, amaç bunun tam olarak uygulanabilmesi. Onun için sanatta demokratikleşme yoluna gidiliyor. Demokratikleşme'nin doğal sonucu ise *glasnost*.

GLASNOST ve SANAT

Glasnost, yani açıklık politikasının sanattaki yansımasını aşağıdaki başlıca noktalar içinde özetleyebiliriz :

«*Yukardan Denetim*»*in Kalkması*

«Kitabımda, yakın geçmişimizi, savaşı betimleyen acı ve ezginlik yaratıcı sayfalar var. Bu sayfaları okumak zor gelebilir. Ancak, inanın, bu sayfaları yazmak da aynı biçimde zor. Yine de yazamamazlık edemedim... Nasıl olur da bir yazarın evi aranır da elyazmaları alıp götürülür? Kitabım ne denli yetersiz olursa olsun, gerçek adına ve insanlık sevgisi adına yüreğimin kanıyla yazılmıştır... Rica ederim, kitabımı serbest bırakın. Elyazmalarımın yayımcılarla birlikte konuşulup tartışılmasını istiyorum, KGB görevlileriyle değil.» Bu satırlar, ünlü romancı V. Grossman'ın yakında çıkacak olan *Haklı Dava İçin* adlı, Stalingrad Savaşı'yla ilgili roman dizisinin sonuncu kitabıyla ilgili olarak, Kruşçev'e göndermiş olduğu mektuptan. (7)

Evet, demokratikleşmeyle birlikte gelen *glasnost*'un sanat alanındaki bizce en önemli sonucu, sanatsal yaratıcı etkinliklerde «yukardan denetim»in kalkarak, yerini özgürce belirlemeye bırakması. «Administratif», «bürokratik» uygulamaların bir sonucu olarak kimi sa-

(7) **Moskow News**, 18 Ekim 1987.

nat yapıtlarının yayınının engellenmesi böylece ortadan kalkmış oluyor. Vampilov, Honçar, Visotski, Gumilev, Nabokov, Zamyatin, Hodaseviç, İvanov, Pilnyak, Beliy, Bek, Bulgakov, Zoşçenko, Platanov, Andreyev, Pasternak ve Ahmatova gibi yazarların kitapları yeniden ya da daha çok yayıma alınmış bulunuyor. «Şu ya da bu nedenle daha önce seyrek yayınlanan yazarların listesini çıkardık. 60 adı kapsıyor. Bunlar özel bir dizi *(Nasledie : Miras)* içinde çıkarılacak», diyor Yayımcılık Kurulu Başkanı Nenaşev. Aynı şey, Panfilov, Abuladze, Daşçuk, Şeşukov, Krohin, Motil, Muratova gibi yönetmenler için de geçerli.

Ancak burda şunu vurgulamakta yarar görüyoruz. Yayımı engellenmiş yazarların, sanatçıların yapıtları, daha çok «siyasal» nedenlerle yasaklanmış yapıtlar, salt «sanatsal» nedenlerle değil. Başka bir deyişle, engellemelerde çoğunlukla ağırbasan yan, bu yapıtların, söz gelişi, «modernist», «avangart» yapıtlar olmasından kaynaklanmıyor. Nedeniyse çok açık, çünkü «Sovyet halkı», diyor Türkolog Tevfik Melikov, «gerçekçi yapıtlardan hoşlanıyor. Öbür tür yapıtlara ilgi göstermiyor. Gerçekleri arıyor.» İşte *glasnost*'un sanata temelde getirdiği özgürlük ortamı bu Gerçeklerin özgürce araştırılıp ortaya konması.

Geçmişin Özümlenmesi («Eleştiri ve Özeleştiri»)

Gerçeklerin özgürce araştırılıp ortaya konması ise, başlıcalıkla geçmişin özümlenmesinden, geçmişin «doğru» ve «yanlış» yanlarının açıkça ortaya konarak gerçeklerin bugüne maledilmesinden, kısacası, «tarihten ders çıkarılması»na dayanıyor. Örneğin, «alışılageldik görüşleri, stereotipleri bir yana bırakmazsak», diyor ün-

lü oyun yazarı M. Şatrov, «ne birey ile tarih arasındaki ilişkiyi görebiliriz, ne de bireyin meziyetlerini kestirebiliriz. Tam tersine, tüm ayrıntıları, açmazları ve çelişkileri bilirsek, bireyin tarihteki rolünü o denli daha iyi değerlendirebiliriz.» (8) Nitekim, Moskova Sanat Tiyatrosu'nda Lenin'in son günleriyle ilgili bir oyunu ile Vaktangov Tiyatrosu'nda Brest Barışı ile ilgili bir oyunu oynanmakta olan Şatrov, bu oyunlarında tarihi inceden inceye elden geçirerek, Lenin'in gerçek önemini ortaya koymaya çalışıyor. (Aynı şey, Stalin dönemi için de geçerli). Sanatçı ve yazarlar, geçmişi karalama ya da yüceltme yerine, geçmişi yaratıcı bir gözle değerlendirmeye bakıyorlar. Çünkü, kendinden de anlaşılacağı gibi, «yukardan denetim»in getirdiği yolda, «geçmişin körükörüne olumlanması»nın tam karşıt kutbunu oluşturacak olan «geçmişin körükörüne olumsuzlanması» da yine sonunda aynı yanlışa, yani gerçeklerin tam ortaya konamaması olgusuna yol açacaktır. Dolayısıyla, gerçeklere yönelik «eleştiri ve özeleştiri», *glasnost*'un başlıca bir yanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sanat Düzeyinin Yükseltilmesi

Açıklık politikasının sanatta yansımasını bulan en önemli yanlarından biri de, demokratikleşmeyle birlikte gelen yaratım özgürlüğü sonunda, sanatın niteliksel olarak daha yüksek bir düzeye ulaşarak, toplumda sanatsal alımlama düzeyini yükseltmesi olgusu : «Toplumsal yaşamın atalet içine sürüklenmiş olması kendi bir karşılığını sanatta da bulmuştu. Bize artık inanmayan izleyici, ortaya çıkan zihinsel boşluğu duygusallıkla, hoş-

(8) **Moskow News**, 8 Kasım 1987.

luklarla doldurmaya çalışıyordu. Gerçek sorunlardan kaçış, durağan bir klişe durumun gelişmesine yol açtı... Son on yılda halkımız 'beyin perhizi' içinde yaşadı... Ancak yüksek sanat yaşamda ileri bir ortam yaratabilir» (9), diyor bu konuda Ulyanov. Başka bir yerde de bu durumu 1950'lere uzandırarak şunları söylüyor «1950'lerde sanatta tek bir eğilim vardı, ben buna 'kötü anıtsalcılık' diyorum... O yıllarda tiyatroda düzeysizleşme başlamıştı... Şimdi ise, tıpkı 1920'lerdeki gibi, tiyatrolar pıtrak gibi fışkırıyor, yeni yollar arıyor.»

Sanat düzeyinin yükseltilmesini yine yaratım özgürlüğüne, gerçeklerin dile getirilmesine bağlayan Klimov da, «Yalan, ekonomik değildir», diyor. «Ne yazık ki, sinema, halkın beğenisini çarpıtmayı başarmıştır... İzleyicinin bilincinin değişmesi gerekli. Bunun en iyi yolu da iyi filmler yapmak» (10). «Mediokr», «konformist» edebiyattan yakınan Yevtuşenko da, «tabuların yıkılmasından», edebiyatın «basitleştirilmesi»nin aşılmasından söz ediyor. Aynı yakınıya bir başka yazarda da, Roşçin'de de rastlıyoruz «Silik ve ikinci dereceden iş istemiyoruz. Son yıllarda seçimci değildik; bize verilen, bizim için kararlaştırılan neyse kabul ediyorduk. Şimdiyse seçim şansımız var» (12). Resim sanatındaki «atalet»ten, «kısırlaşma»dan, «yüzeysellik»ten yakınan eleştirmen A. Kamneski de toplumdaki değişmelerin sanatta da değişmelere yol açması gerektiğinden söz ederek, geçmişteki durumu Çehov'un bir hikâyesiyle açıklamaya çalışıyor: «Yeni Yazlık Ev'deki kişi şöyle der: 'Köprüsüz yaşıyorduk. Bir köprümüz olsun istemedik; niye olsun

(9) **Perestroika**, s. 43.
(10) **a.g.y.**, s. 43.
(11) **Soviet Scene 1987**, s. 214.
(12) **a.g.y.**, s. 243.

ki? Köprü istemiyoruz! Gidecek yerimiz yok çünkü...» (13).

Kısacası, *glasnost*'un başlıca bir amacı da, yalnızca yaratım özgürlüğünü, yaratımda yenileşmeyi sağlamak değil, ama aynı zamanda, halkın «kalıplaşmış», «orta - düzeyleşmiş» sanat beğenisini, alımlama gücünü de bu yolla sarsarak daha da geliştirmek, alımlama düzeyini yükselterek, topluma daha etkin ve yaratıcı olarak katılmasını sağlamak.

Yeni Yaratım ve Gerçekçilik

Kagan, *Estetik ve Sanat* kitabının «Toplumcu Sanatın Sanatsal Yöntemi ile Toplumcu Gerçekçilik Kuramının Ortaya Çıkışı» Bölümünde (14) şunları yazıyor «Lenin, konuşma ve yazılarında, *gerçek*'in ne denli zorunlu olduğunu, gerçek durumu *idealleştirmenin her türlü biçimi*'nin, gerçeği *güzelleştirme*'nin, *hayalcilik*'in, *gerçeklik'in yerine akla gelen*'in, daha da kötüsü, yarım yamalak, belirsiz *yarı gerçek*'in konmasının, gerek devrimin, gerekse toplumcu kurulmanın çıkarlarına ne denli düşmanca ve zarar verici olduğunu yinelemiştir... Bir yerde de, şöyle der Lenin, 'bütün engelleri aşabilmişsek eğer, bu kendi durumumuzu güzel göstermeye çalışmadığımız içindir. Bütün zorlukları biliyoruz biz, bütün hastalıkları tanıyoruz. Aldatmayalım kendimizi. Zararlı çıkarız. Bürokrasimiz başlıcalıkla burdan kaynaklanıyor' Lenin, gerçeklerin gerçeğe bağlı bir biçimde bilinebilmesi ve gerçeğe bağlı bir biçimde yargılanabilmesi

(13) **a.g.y.**, s. 238.

(14) Bu bölüm, **Estetik ve Sanat**'ın (Çev. Aziz Çalışlar, Altın Kitaplar, 1982) 1. Basım'ında yer almamıştır-A.Ç.

için mücadele edenlere karşı 'boşboğazlık etmekten', 'çıplak gerçekten' korkan insanları da çok sert bir dille eleştirmiştir.. 'Ne zaman ve nerde olursa olsun, bizim taktiğimiz, kitlelere gerçeği söylemektir', der. Hatta, bizim, için bir yarar sağlamayacak hallerde bile. Ancak o zaman bize herkes inanır.»

İşte bugünkü yeni yaratım dönemi bu ilkelerin izinde yol alıyor; *perestroika,* demokratikleşme ve *glasnost* gereğince.

Yönetmen Y. Heipnints, «yaşamı daha güzel kılmak için gerçeği konuşalım», derken, (bu yıl, Stalin dönemini eleştiren «Tövbe» ya da «Pişmanlık» filmiyle Cannes Şenliği Büyük Ödülü'nü alan yönetmen) Abuladze de kendi estetik ilke ve ölçütlerinin ne olduğu sorusuna şöyle yanıt veriyor «Benim estetik felsefem şudur Toplumun bir parçası olmak, kendi yüreğimin sesini yakından dinlemek, kesinlikle içten olmak ve yüreğimin 'hayır' dediği yerde 'evet' dememek.» (15) Yevtuşenko da «yaratıcı yaklaşım ve yöntemlerimiz çok büyük ayrımlar göstermekle birlikte, biz Sovyet sanatçılarının bir yönde tek bir düşüncesi vardır : Yurt sevgisi, insanlık sevgisi, barış sevgisi ve sanatta gerçek sevgisi» (16), diyor. Ulyanov, «tiyatro yazarlarının olayları özdeşleştirmek yerine nedenselliklerı, olayların niye öyle oluştuğunu araştırmaya çalıştıkları»nı (17) ve «insan ruhunun ekolojisi» üstünde odaklaştıklarını belirtirken; Gelman da, «tiyatronun bugünkü görevinin yaşamı daha kapsamlı, daha derinden, daha çözümsel olarak ortaya koymak» (18) olduğunu vurguluyor.

---

(15) **Soviet Scene 1987**, s. 221.
(16) **a.g.e.**, s. 214.
(17) **Moskow News**, 8 Kasım 1987.
(18) **Perestroika**, s. 7.

Görüldüğü gibi, Sovyet yazarlarının ve sanatçılarının bugünkü tutumları, yaklaşımları ve yaratım anlayışları temel bir ortak noktada birleşiyor: Gerçekçilik! Çünkü, bilindiği ve çokça da yazılmış olduğu gibi, gerçekçiliğin biçimi yoktur. Abuladze'nin de dediği gibi, «biçim bir edebiyat yapıtında yalnızca dışsal bir kaygı olmayıp, içeriğin bütünsel bir yanıdır.» (19) Dolayısıyla bir sanat yapıtının içeriği yaşamı ne denli gerçeklere bağlı olarak derinden yansıtıyorsa, o yapıtın biçimi de o denli yaratımsal olacaktır. Çünkü, sanatta içerik, önünde sonunda, yaşamın bilgisinin ve değerlendirilişin bir yansılanışı olduğundan, yaşam ise, diyalektik bir süreç olarak yer aldığından, yaşamın yaratıcı tükenmezliği ister istemez içerikle bütünleşen biçimde kendini gösterecektir.

PRAKSİSE DOĞRUDAN KATILMA

İşte, *perestroika,* demokratikleşme ve *glasnost,* toplumsal praksise sanatçının (bireyin) etkin, yaratıcı bir biçimde katışmasının yolunu açmış olmaktadır. Toplumsal yaşamı ileriye doğru dönüştürmede sanat gerçek yerini almaktadır. Yenileşme hareketiyle birlikte sanatçı ile praksise doğrudan katılma (siyaset) arasındaki «kopukluk» kalkmakta, gerçek yerine oturmaktadır. Sanatçının topluma gerçek sorumluluğu, kendi sanatsal eylemi ile toplumsal-siyasal eylemi arasındaki gerçek canlı bütünsellik de ancak bu yolla gerçekleşebilecektir.

(19) **Soviet Scene 1987, 222.**

PERESTROİKA NİÇİN DEVRİMCİ? (*)

Aleksander GELMAN
Yazar

Niçin toplumumuz böylesine bir köklü yeniden yapılanmaya gerek gösterdi? Daha önceleri sözlü ve yazılı olarak hep söylenmiyor muydu, herşey yolunda, hiçbir şey kötü gitmiyor, hep başarı gösteriyoruz diye? Ama birdenbire devrimci, köklü bir yeniden yapılanmanın zorunlu olduğu ortaya çıkıverdi.

Niye? Bunun önemli nedenleri vardı ve var. Yıllardır, gitgide açılan ve derinleşen bir çelişki doğdu, ülkemizin bütün zenginlikleri üstünde tüm halkın mülkiyeti ile bu mülkiyetin tüm halkça yürütülmeyen, demokratik ve kollektiv olmayan yönetimi arasında yer alan bir çelişki. Sosyalizmin, deyim yerindeyse, iki ayağın üzerinde durduğu görüldü : Biri, toplumsal halk mülkiyetinin sağlam, güçlü, sarsılmaz temeli; öbürüyse,

(*) **Teatralnaya Zizn; Perestroik, İhre Meinung**, 1987, APN Yayınları.

tam tersine, sallanan, güvenliksiz, aşırı noktalar arasında gidip gelen bir ayak. Burda, halk mülkiyetinin yıllardır insanların ve ortak topluluğun duygularından, düşünce ve ruhsallığından, istemlerinden gitgide uzaklaşan yönetiminden söz ediyorum.

Nicedir yüzlerce uzman sibernetiği büyük bir gelecek bekleyen bilim olarak görüyor. Ancak bazıları bu bilimi keyfi olarak dolaba kaldırıyor. Yüzlerce uzman genetiğe ileriye akla gelmedik açılımları olan bir bilim gözüyle bakıyor. Ancak bazıları bu bilimi dolaba kaldırıyor. Yüzlerce oyuncu, yönetmen ve yazar, Aleksander Vampilov'un «Ördek Avı»nı olağanüstü, en önde gelen bir oyun olarak görüyor. Ancak on yıldır dolapta bekletiliyor. Bu gibi davranışları altalta sıralamak çok uzun sürer. Toplumda öznel, keyfi değerlendirmelerin sayısı korkunç artıp durdu. Gazetelerde okuduğumuz, şimdi günışığına çıkan bütün çarpıklıklar, bozukluklar burdan geliyor...

Niçin Perestroika'ya devrimci diyoruz? Çünkü, geçtiğimiz yıllarda, keyfe göre hareket etme döneminde durumları iyi olup da şimdi kötü giden birçok insan günışığına çıktı. Bunlar, keyfi yönetimi ebedi kılmak istiyorlar.

Perestroika bir özgürlük sorunu. «Özgürlük» sözcüğünü bizler son zamanlara kadar çok dikkatli kullanıyorduk. Özgürlük kavramını ancak kim özgürlükten daha çok yararlanıyor, biz mi, onlar mı diye bir kıyas yapılacağı zaman anıyorduk. Ama bizim kendi sosyalist özgürlüğümüzden çok az söz ediyoruz, ancak şimdi bu soruyu ciddi olarak tartışmaya başlıyoruz. Ama, sosyalist toplumda özgürlüğün farklı olabilmesi de çok önemli, iyi ve zorunlu bir şey. Özgürlük, herkes ve her zaman için katı, değişmez değil. Özgürlüğün toplumda «yaşam alanı», varolan her zaman dilimi içinde, her şeyden ön-

ce, değişmeden kalır. Ancak, farklı paylaşılabilir. Bu da perstroika'nın en önemli bir uğrağı : Toplumda özgürlüğün yeniden dağılımı.

Buraya nerden geldik söz tiyatroyken? Kültür Bakanlığı, tiyatro olaylarının yönetimi sözkonusu olduğunda büyük bir hareket serbestliği içinde, buna karşılık, tiyatro için, tiyatro kamuoyu için bu özgürlük dar biçilmiş. Kültür makamlarının hakları ile tiyatro topluluklarının hakları arasında uyum ve simetri yok. Ama kimin daha çok hak varsa elinde o hemen başlıyor bu hakları kötüye kullanmaya, çünkü ölçüsüzce özgürlüğün tersi, keyfilik. Keyfilik ise, diyelim, uzun yıllardır, oyun yazarlığına egemen.

Ben Sovyet Rusya'da oyun yazarlığı konusunda yetkili beş Kültür Bakanı yaşadım. Her biri, makamlarına geldiklerinde, kendilerinden önceki kişinin «saygı gösterdiği»nden iki üç daha başka «saygın» oyunun oynanmasını serbest bıraktı. Daha sonra öteki kişi geldi, şu ya da bu iki üç oyunu serbest bırakıp öbür iki üç oyunu yasakladı. Sonuçta, saygı gösterilip yasaklanan sonra da serbest bırakılan bütün oyunlar şimdi oynanır oldu, ya da oynanacak. Dolayısıyla, bu «yasaklama» ve «izin verme»lerin gidip gelmesi, kimsenin gereksinim duymadığı, bütün bütüne yararsız bir saçmalıktan, boşu boşuna koşturmacadan, başkaca bir şey değil! Birisinden suçlu diye sözetmek ötekisini bütün suç kendisinde diye göstermek, dışında kalıyor. Şu ya da bu, az ya da çok somut bir kişiye bağlı (bu,) bu da şu ya da bu biçimde hareket etmesine yol açan koşullara. Bence kişilerden suçlu diye sözetmemek gerekiyor, alışkanlıklardan söz etmeli, çünkü insanlar şu ya da bu biçimde sürdürüyor alışkanlıklarını. Ayrıca, insan izleyiciye de akıl öğretmeye kalkmamalı şu ya da bu tiyatro tarzı kötü diye, tam tersine, şu ya da bu alışkanlığın kötü olduğuna ka-

naat getirtmeli, olayların nedenlerini kavratmalı, şu ya da bu kişiyi kötü göstermek yerine, olayların çözümlemesini yapmayı öğretmeli. Bugün tiyatronun görevi, yaşamı daha kapsamlı, daha derinden, çözümleyici biçimde ortaya koymaktır; yalnızca karakterleri değil, olayları, yaşamın algoritmasını da ortaya koymaktır.

Örneğin, açıklık gözardı edildiği zaman, bunun ister istemez sağlıksızlığa yol açacağı bilincini kamuoyunda yaratmak gerekir. Çünkü açıklığın gözardı edilmesi, kesinlikle kötüye kullanıma ve keyfiliğe yol açar. Bu bir yasadır. Tarihimiz, sosyalizm ile sır saklamacılığın bağdaşmadığını göstermiştir. Bu, iki kere iki dört eder kadar açıktır. Kamuoyuna açıklığın gözardı edilmesi, sosyalizmin anlamını tersine çevirir. Tüm deneyimler ve denetlemeler buna gerek olmadığını gösteriyor. Ancak kamuoyuna açıklık sayesinde üstlendiğimiz şeyleri, gerçek olguları, gerçeği, somut sorunları, güçlükleri, çelişki ve çatışmaları görebiliriz ve akıllıca kararlara varabiliriz.

Perestroika'yla birlikte eski oyunlar oynanamaz artık. Toplumda bir beklenti ve umut yaşanmaktadır, insanın kendi kendine söylediği, keşke daha iyi olsa, keşke hiç öyle olmasaydı dediği türden, bu umut ve beklenti yerine gelmeyecekmiş gibi gözükse de. Halkımızın bugünkü umudu, bugünkü inancı, bu tür bir umut ve inanç. Kutsal umutlar bunlar, kutsal inançlar. Perestroika üstüne bu kutsal inançlar düşkırıklığına uğrarsa eğer, genel bir geriye gidiş olursa, toplumumuzda çok kötü şeyler yaşanır. Sanırım, bunun hepimiz hesabını sorarız. Bu gibi tehlikelerden korkum büyük.

Bugün için hâlâ birçok şeyin üstü örtülü. Bir yanda, olup bitenlerin gözüne battığı kimseler var, öte yanda olayların yavaş yürüdüğü gibi gelen kimseler.

Perestroika, iyi, anlamlı, genelinde sevindirici bir

görev, çünkü bugün yaşamda olmayan birçok yönetmen ve oyun yazarı, bugün sahnelerimizde görülmekte olan bu gibi dönüşümleri düşlemişlerdi. Mihail Bulgakov'u anımsamak yeter. Ne sevinirdi kendisi bugün bir tiyatroda belli bir oyununun oynandığını görse!

Bir ölçüde, bir olayın tanıklarıyız, birçok oyun yazarının, yönetmen ve oyuncunun, yaşamlarında, mesleklerinde zorluklar çekmiş, buna rağmen cesaretlerini yitirmeyip umut etmekte devam etmiş kişilerin umutla bekledikleri, inandıkları bir olayın. Bugün onların umutlarının, inançlarının yerine gelmeye başladığı bir gün. Bu umudu ve inancı korumada hepimiz elimizden geleni yapmalıyız.

PERESTROİKA VE KÜLTÜR ADAMLARININ SORUMLULUĞU (*)

Mihail ULYANOV
Sovyet Rusya Tiyatrocular Birliği Başkanı

İsteyelim ya da istemeyelim birçok kimse daha şimdiden «perestroika», yani yeniden yapılanma sözcüğüne alıştı. Ama nerde bir alışkanlık varsa, orda sık sık bir klişe, bir tür basitleşmiş, donuk, katılaşmış bir gerçek de ortaya çıkar. Herşey olağan gözükür, kimse tartışmaz, herkes «ondan yana»dır. Ama gerçek kendini göstermeye başlayınca, hem de dayatarak, hızlanarak, katılaşmış şeyleri harekete geçirmeye, önüne geleni devirmeye başlayınca, o zaman bunun o denli basit olmadığı, tam tersine akıl almayacak denli karmaşık, keskin ve sıcak olduğu, yakıp kavurmaya başladığı görülür. Bu gibi bir durumda hiç kuşkusuz direniş de başgösterir.

(*) **Perestroika, İhre Meinung?**, 1987, APN Yayınları.

Böyle bir şeyin SBKP Merkez Gözdengeçirme Kurulu üyesi olarak katıldığım Parti Merkez Kurulu Ocak (1987) Plenum'unda açıkça farkına vardım. Evet, perestroika, yeniden yapılanma, hiç de o denli kolay değil, en başında düşündüğüm gibi. Toplum yaşamında her çetin dönüşüm, ister istemez çatışmalara yol açıyor. Perestroika kavramı, kendi sözdağarı içinde, hiç kuşkusuz, çok yakın bir söz; bir gazetede, bir düşünce tartışmasında, insanın başkalarının görüşlerini dinlemeye çalışması, kendi görüşlerini artık yönetici kişilere açıkça söylemesi, yöneticileri kendi seçmesi gibi.

Ama bununla yetinmek o denli basit değil. Perestroika, tıpkı bir şarkıcının çıktığı konsere kendini vermesi gibi, insanın içinden kendini vermesi değil, tam tersine, daha önce özlenen yolda, yaşamı yakalayıp sürüklemesi. Rahatyüzü olmayan bir durumda yaşamayı öğrenmek, bilgiçlik dağıtıp, buyruklar yağdırmak yerine, insanı sorumluluğa, düşünmeye iten bir durum. Kiminin kolayca, kimininse zarzor üstünden atlayacağı bir eşik daha başkaları içinse altından kalkamayacağı bir şey, atalete düştüklerinden kendi kendilerine emin oldukları için. Ya da hiç istiflerini bozmayacakları için.

Ama, perestroika rahatsızlık ve huzursuzluk verici olabilir. Fırtına kopuyor, görülüyor bu. Bu durumda, bütün kapı ve pencereler kapalıysa, o zaman ben kendim karar veririm kimi içeri alıp almayacağımı diyenler var. Bu gibi insanları anlayabilmek için insanın bencilce davranmaya çalışması gerekiyor. Bu gibi insanların yaşamı yüz kat daha kolay. Ama vahim. Şu basit nedenle ki, küflü bir havada mikroplar daha çabuk ürer. Bu havada koyu karanlık basar, burda devletin zararına zenginleşmek, devlet mülkiyetini kişisel mülkiyete çevirmek, onu kendininmiş gibi görmek, toplumun senin kendi sahipliğine girecek bazı yararlar sağlamasından ya-

rarlanmak mümkündür. Ahbap tanıdık kayırıcılığın bizde tehlikeli boyutlara varmış olduğu bilinmiyor değil. Kimi insanlar için kural haline gelmiştir, oğullarına mesleklerini değil, bürolarını, mevkilerini miras bırakırlar.

Şunu anlamak gerek Biri üstüne yürüdü mü, öbürü geri çekilir. Daha şimdiden belli ki, yeniden yapılanmaya karşı direniş amansız olacaktır. Yaşam çıkarları sözkonusu olduğunda, lâfla yetinmez kimse. Kimse, kuşkusuz, açıkça savaş ilân etmiyor, ama sabotaj da dahil, en bayağı yollardan ayağımızı bağlamaya çalışacaklar olacaktır. Bazı durumlar çok iyi biliniyor, fena halde öfkelenen «işgüzârlar», kızgınlıktan kimi önlemlere başvurarak, raflardan en gerekli ürünleri kaldırıp, yapay bir mal darlığı yaratmaya çalışmışlardı.

Toplumumuzdaki değişimler, insanların yaşamsal tözlerinde derin kökler salmış çıbanları patlattı. Buna karşılık kararlı ve ödünsüz mücadele etmeliyiz. Ancak insan kendini hayallere kaptırmamalı ve gün be gün nihai ve tam zaferi beklemeli. Önümüzde uzun, çetin bir mücadele yatıyor. Ama biliyoruz, bu mücadelenin nasıl yürütüleceğini. Ocak Plenumu'nda Partimiz bu mücadelenin köklü yollarını gösterdi : Açıklık, demokratiklik, alenilik. Açıklık, eleştiri ve özeleştiri, ayrıca kitlelerce yürütülen denetlemeler, Sovyet toplumunda sağlıklı bir gelişimi taşıyor. Alenilik olmaksızın yeniden yapılanma, sosyalizmde oksijensiz yaşama benzer. Bu arada taze hava kimilerine yaramayabilir. Bu insanlar, öbür türlüsüne alışmış olan insanlar, bu alışkanlıklarını da bırakmak istemiyorlar. Basını baskıya alıyorlar. Demokrasi demokrasi olarak kalsın diyorlar, ama gazeteciler burunlarını sokmamalı. Kimi arkadaşlarda o eski kutsal günleri yeniden diriltme isteği görülüyor, sanki her türlü denetimin dışında, her türlü açık etkinin üstünde ka-

lan kimseler olabilirmiş gibi. Kuşkusuz, böyle bir duygu kutsal olabilir, ama bizler biliyoruz, böyle bir şey, koltukları her türlü eleştirinin üzerinde kalan kişiler içindi, o koltuğun altında kalan milyonlarca kişi için değil. Basınla eşdeğerde başka bir kamuoyu organımız oldu mu ki?

Beni çoğun rahatsız eden bir olgu var, radyo, basın ve televizyonda yürütülen sert eleştirilerin büyük bir çoğunluğu basit kişilerce hep olumsuz gözle alınıyor. Yeter artık deniyor! Bu kişilerin ne kadar olduğunu söylemek zor, ama nerden çıkıyor bu bilmek gerekiyor, niçin yaşamımızda eleştiri geri çevrilmek isteniyor. Sanırım, bizler, kültür adamları, bu acıklı ve sosyalizmin özüne uymayan olayla ilgilenmemiz gerekiyor.

Televizyonda «Dostum İvan Lapşin» adlı yürekli ve dürüst bir film oynadı. Aynı biçimde, yürekli ve dürüst sesler geldi izleyicilerden. Birçoğu da kızıp öfkelendi Nemize gerek böyle şeyler? Diye. Sanat yapıtlarının değerlendirilmesinde beğeninin yetiştirilmesi ya da en azından klişelerden kurtarılması çok ciddi ve karmaşık bir sorundur.

Kısa bir süre önce bir film çekimi için Penza bölgesinde büyük bir köydeydim. Yaklaşık 12.000 nüfuslu. Bir sineması var, parasını çıkaramıyor, ama gösterim planı her ay gerçekleştiriliyor. Neyle? Uydurma, çoğu yabancı filmle. Bir aşk üstüne tatlı bir masal oldu mu da, gözyaşı seller gibi boşanıyor... Böylece film gösterimleri yerine getirilmiş oluyor!

Kendi kendime soruyorum : Sanatta bu görülmedik, şaşırtıcı duygusal yaklaşım nerden geliyor? Bu arada, daha önce değindiğim «Dostum İvan Lapşin» ya da «Sınav Yolu» gibi, ciddi yaratımlar hiçbir büyük başarı elde edemiyor. Nasıl oldu da ciddi, derin bir sanat beğenisinin oluşmasına son verdik, nasıl oldu da insanları

İçgıcıklayıcı, sırf oyalayıcı eğlendirilere alıştırdık? Şu ya da bu filmin sevilmesi, herşeyden öte, halkın toplumsal duygulanımının nesnel bir ölçütünü oluşturuyor.

Ben bir sosyolog değilim, canalıcı sorularda kendi deneyimlerime ve kişisel gözlemlerime dayanıyorum. Sanıyorum, burda ikame, özellikle yüzeysel gerçekleri ortaya getiren, yaşama yabancı filmlerin önemli bir rolü oldu. Son yıllarda bize güvenini teslim etmiş izleyiciyi hiçbir şey söylemeyen filmlerle besledik. Niçin bu kadar güç bir konuma düşüldü? Çünkü bu son yıllarda en yüksek düzeyde, güncelliğini herkese duyuracak hiçbir soru getirmedik. Parti şimdi bundan açıkça ve kendini eleştirerek söz ediyor. Evet, toplumsal yaşamın içi boşaltıldı, bir tür durgunluk içine girildi, bu da kendi bir karşılığını sanatta buldu. Bize artık inanmayan izleyici ortaya çıkan manevi boşluğu duygusallıkla, oyalanmayla doldurma yoluna gitti. Gerçek sorunlardan kaçmaya ilişkin, yerinden oynamayan bir klişe gelişti.

Yirmi yıl öncesinden başladı bu. Yine kendi deneyimlerimden yola çıkıyorum. Şimdi anımsıyorum da «Başkan» oynadığı zaman ne uzun kuyruklar oluşmuş, bu film üstüne ne ateşli tartışmalar yapılmış, ne siyasal ve toplumsal karşıtlıklar ortaya çıkmıştı. Kimileri karalama derken, kimileri partiye girdiydi. Film toplumsal bir olay oldu, toplumu düşünmeye yöneltti, insanların düşünmesine yol açtı.

«Son yıllarda ortaya çıkan toplumsal yitime uğrama öğeleri toplumun manevi havası üstünde olumsuz etkiler bırakarak, halkımıza özgü ve onlarla onur duyduğumuz şu yüksek ahlaki değerlerin içini farkedilmeksizin boşalttı İdeolojik kararlılık, çalışma azmi ve Sovyet yurtseverliği», diyordu Mihail Gorbaçov SBKP Merkez Komitesi Ocak Plenumu'nda ve bu süreçleri toplumsal olayların gidişine ilgisiz kalmaya, ses çıkarmayışa

ve kuşkuculuğa, tüketim ideolojisine, toplum ahlakında gevşemeye ve yakın geçmişteki acı gerçeklere bağlıyordu. Ne yazık ki durum buydu. Ve biz kültür adamları da bu süreçlere kendi katkımızda bulunduk, insanları düşünceden uzaklaştırdık, cilâlı gerçekdışı bir dünya içine, çelişkisiz bir güzellik boyasının içine soktuk. Toplumsal edilgenlik derin kökler saldı, toplumsal duyumsama körleşmeye başladı.

Kültürün değerden düşüşü, yaşamın bütün alanlarında, bu arada ekonomide de etkisini gösterdi. Temelde kültürsüz bir insan kapalı gözlerle ve kulaklarla yaşar, ne görür, ne de işitir. Görsün işitsin de istemez. Onun ilgisi dışında kalır. Bu durumda girişkenlikten, büyük yaratımlardan nasıl söz edilebilir? Sanat da bu hastalığa yakalanmıştı. O yıllarda sanatı hadım ettik, boyayıp süsledik, tatsız tuzsuz bir yemek haline getirdik. Yıllardır halkımız manevi bir perhiz yaşadı. Kim gereksiniyordu ki bunu? Ne geçti elimize? Hektar başına ürün mü arttı? Mallarımız dünya pazarlarında rekabete mi başladı? Yoksa hırsızlık sayısı mı azaldı? Tersine! Çıbanbaşlarını koparıp atıyoruz şimdi, daha iyi soluk alıp vermeye başladık.

O yılları düşünüyorum da şu sonuca varıyorum Bilinçte de çok açık bir durgunluk başgösterdi, özellikle de hareketli yaşa gelenlerde. Bugün için, durgunluğun nedenlerini, bıraktığı psikolojik etkileri incelemeden, o acılı ve dertli yılları gözardı edemeyiz. Önünde sonunda ulusal kişilik toplumda uzun süre egemen olan toplumsal havanın etkisi altında oluşur. Yirmi yıl, tüm bir kuşağı biçimlendiren önemli bir zaman. Bugün için psikolojik yeniden yapılanmanın güçlüklerinden söz ettiğimiz zaman, apaçık görülüyor, neyin yeniden yapılanacağı, kendi kişiliğimizde şu ya da bu çizgilerin nerden geldiği, ne gibi tarihsel koşulların bunda payı olduğu.

Yalnızca şöyle demek yetmez Bir zamanlar kötüydü, şimdi iyi olacak. Genç insanlarda bu gibi bir düşünce atlayışı çok tehlikelidir. Ayrıca, çirkinlikleri sanatta ortaya koymayalım diyenler de var. Ancak yüksek sanat yaşamda yararlı bir hava yaratabilir.

Ama insan tarihi yadsıyamaz, tıpkı kendi benini yadsıyamayacağı gibi. Tarihin en yakın sayfalarını örtüp kapamak ilkesizlik ve ahlakdışılıktır. Niçin kendimi aptal yerine koydurayım? Şu zamanda yaşadım ve neler olup bittiğini de çok iyi anımsıyorum. Açık ve gerekçeli bir açıklamaya gereksinimim var, niçin olaylar böyle oldu, niçin bunlar olabildi diye, ancak böylelikle ben kişisel olarak sonuçlar çıkarabilir, daha kalmışsa içimde eski klişelerle hesabımı kesebilirim. Ama bu klişeler hâlâ oturuyor içimde. Yani sorun hep gerçeğe, yine gerçeğe geliyor. İnsan insandır, haksızlık yapıldığı zaman kaldıramaz. Bunun tersi söylenirse ya da haykırılırsa, ya da pürüzler dümdüz törpülenirse, bana kimse kulak asmıyor, kimse beni takmıyor demektir. Ben de o zaman okumaktan, dinlemekten vazgeçerim, tümüyle meyve bahçemle ilgilenmeye, yazlık evime, özel garajıma çekilirim, bir hippie yaşamı sürerim ya da bir hobby edinirim. Başka bir deyişle, ilerlemeyi gemleyen denenmiş mekanizma harekete geçmeye başlar.

Bugün, ülkenin tarihine olan yaklaşım, siyasal, ideolojik ve psikolojik yönlerle ele alınmalı. Yedinci mühürün ardında giz kalmamalı. Tüm ayrıntılarıyla bilmek isterim ben, I. Pedro kimdi, I. Paul kimdi, anlamalıyım 1919'da, 1929'da, 1937'de neler oldu? Bunu bilmem gerekir, çıban çıkarmamam için, tam tersine, ülkemin yazgısının hiç de basit olmadığına kendimi inandırmam için. Daha yaşayacağız ve ülkemizin tarihindeki konumumuzla örnek olmamız gerekir.

Sinemalarda «Pişmanlık» (*) filmi oynandı, Mavisakal'ın bodrumundaki yasak kapılardan birini açan bir film... İlginç mi? Evet. Gerekli mi? Çok. Ancak, gençlik, benim kendi gözlemlerime göre, kayıtsız kaldı. Hepsi değil, ama çoğu. Neden? Çünkü bu gençler toplumsal edilgenliğin hüküm sürdüğü bir dönemde büyüdüler, çünkü kimse onlara tarihten tad almasını öğretmedi. Gençliği sert yargılamayacağım, çünkü onları yeterince tanımıyorum, ama hissediyorum ki, içinde bulundukları çok karmaşık gelişimler içinde, tarihin, tüm kendi kuşaklarının da birlikte yaşamış oldukları olayların yaşama yabancı biçimde ortaya konmuş olmasından dolayı, süregelen gelenekleri üstlerinden atmaları kolay bir iş değil.

Daha önceki bir televizyon yayınında, küçük bir kentte sürekli kavga döğüş çıktığı haberi vardı. Gençler evlerinden dışarı çıkmaya korkuyorlarmış. Gençlik birliklerinin sorumlularına sordular neler olup bitiyor diye. Yakalıklı, boyunbağlı, saygın bir genç çıktı ekrana. Bir takım önlemlerin gözönüne alındığından ve bunları tartışmak istediğinden söz etti. Tartışmak istiyor bunları ama o sırada insanlar dayak yiyor. Bildik, gına getirdiğimiz sözler hep.

Sanat bundan da sorumlu işte. Neyse ki birşeyler öğrendik, birşeyler üstlendik. Rolan Bykov, «Korkuluk» adlı filminde, bugünkü gençliğin bir bölümünde görülen sertliğin kökenlerini açıkça ortaya serdi. Bu taşkınlıklardan hiçbir haz almadığı belliydi. Taşkınlıklar vardı, ama nedeni de açık değildi. Soruyordu Neden? Buna getirdiği yanıt, insanları düşünmeye yöneltmek ve milyonlarca izleyiciyi tedirgin etmekti. Bundan memnun

(*) Gürcü yönetmen Abuladze'nin 1987 Cannes Film Ödülü'nü alan filmi.

olmayanlar da çıktı, bu gibi çirkin şeyleri göstermenin ne gereği var diye.

Aynı şeyi şimdi basın yapıyor. Gelen tepki yine açık seçik değil. Merkez Kurulu Plenumu'ndaki çeşitli tartışmalarda da aynı şeyi hissettim. Gazeteler çıbanın başını koparmıyor mu? Diye. Yangına körükle gidiliyor diye. Kuşkusuz, gazetenin biri yanılabilir. Ama ilkin yanlışı açıkça ortaya koymak gerek. İkincisi, düşünce ayrılıkları olabileceğini kabul etmeyenlere, tartışma olanağı bulunduğunu söyleyerek yanıt vermeli. Ayrıca, kamuoyu bir bildirimde bulunmuyor, hareket ediyor.

Açık kamuoyunun kendini uzun zamandır geçerli kılamamasından çok çektik. Ayrıca, açık kamuoyu, bir sistem olarak sosyalizmin varlığının ve gelişmesinin vazgeçilmez bir önkoşulu. Herkes bu ülkenin efendisi. Efendiler birşeyler söyleyecekse herkesin iyiliği için olacaktır bu. Anımsayın bir Kuzey rüzgârlarının tersine çevrilmesi konusunda ya da Moskova Poklonnaya Dağı'na kurulacak Zafer Anıtı konusunda ne denli ilginç ve coşkulu tartışmaların yapıldığını. Kendi doğal, sosyalist yapısıyla açık kamuoyu bu işte. Bu kamuoyu bir rüzgârın tersine çevrilmesi ya da bir anıtın yerleştirilmesi konusunda artık hayli güçlü. Bir gazete yazı ya da televizyon yayını biçimindeki bir açık kamuoyu, beğeniyi kendi buyuran ya da dar bir çevre içinde kararlar almaya bırakan otoritelere karşı vazgeçilmez bir köklü araç.

Bugün eksikliklerimizin çapını çizmiş bulunuyoruz. Ama yalnızca şunun ya da bunun kötü, berbat olduğunu saptamakla yetinemeyiz. Hep aynı şeyi ciklet gibi çiğnevip duramayız. İsterse insan iyi bir şeyi boş lâflara boğabilir, buna hazır ve buna kulak verecek yeterince insan varsa. Derinden çözümlemelerin ve kapsamlı önlemlerin alınması zamanı gelmiş bulunuyor.

Mihail Gorbaçov, Ocak Plenumu'ndaki konuşmasında, üstlerine düşen görevleri modern yollardan, beceri ve girişkenlikle çözmeyi başarmış bilim adamlarından söz etti. Bu gibi insanlar sanat adamları arasında da var, çok olmasa da. Plenum'da birkaç kez yinelendi, yönetici bir görevin başına getirecek insan bulabilmenin ne denli zor olduğu konusunda. Bugün bir yönetici için aranan nitelikler eskisi gibi gözde olmayan, hatta küçümsenen nitelikler. Kadro politikasında, çarpıcı bir biçimde, değerlerin tersine çevrilmesi yürürlükte. Aynı şeyler bütün bütüne tiyatro için de geçerli.

Ne yazık ki, yalnızca tiyatro sorunları yüzünden değil ama, çok az ciddi yönetmen yetiştirebildik. Bugün için büyük bir eksikliği duyuluyor bunun. Her biri altın değerinde. Yönetmenlik mesleği başlı başına bir meslek, tiyatro sanat yönetmenliği ise tümüyle ayrı bir şey. Bu kişinin birçok sanatsal ve mesleki nitelikler göstermesi gerekiyor, yoksa bir tiyatro topluluğunu yönetme olanağı yok. Bir Stanislavski, bir Vahtangov ya da Meyerhold dünyaya ender gelir. Ama toplumda bu çapta yeteneklere gereksinim yok mu, yetenekleri ortaya çıkartan birtakım önkoşullar yok mu, nereden geliyor bütün bunlar? Özellikle de taşra tiyatrolarında sürekli yaşanan bunalımın bir nedeni de çok az sayıda sanat yöneticimiz olup, onların yerini birtakım görevlilerin almış olması değil mi? Bir yetenek bir tiyatroyu çıkmaza sürükleyemez, ama bir yönetici görevli için bu bir sorun oluşturmaz, çünkü bu konuda bir düşüncesi yoktur, elinde güç vardır yalnızca. Ama düşüncelerle değil de, elindeki güçle birşeyler olsun diye bekleyen insan, korkunç bir şeydir. Yalnızca sanatta değil.

1985'te SBKP Merkez Kurulu'nun Nisan Plenumu'ndan sonraki tüm yaşam alanlarında en genişinden girişkenlik ve yaratıcılığın ortaya çıkmasına ilişkin parti

politikası, sağlıklı toplumsal girişimlerin oluşmasına, yeteneklere, yenileyicilere duyulan ivedi gereksinimin ortaya çıkmasına neden oldu. Kuşkusuz geçtiğimiz yıllarda da böyleleri vardı, bunlar süregenliğe karşı şaşkınca savaş açmışlardı, herşeyin iyi gittiği hayallerini yıkmaya çalışıyorlardı, ama ancak şimdi istedikleri zaman gelip çattı. Bana yakın alandan bir örnek vereyim: Uzun yıllar raflarda tozlanan filmler, bugün sinemalarda gösterildikten sonra, görüldü ki bunlar günümüze korkunç yakın düşüyor. Kimileri bunu bir paradoks olarak gördü, bense hiç görmedim. Her zaman için bu filmler günümüze yakın düşüyordu, çünkü bu filmlerde ana kaygı gerçekti. Edebiyat ve tiyatro, kendi toplumsal belirlenimine karşılık verebilmesi için, çanak yalayıcılık ya da besili derebeylik yapmamalı, tam tersine alarm çanları çalmalı. Sanat, insanları kendi örneğince yetiştirir. Kaçınılmaz bir şey bu. Ne isteniyorsa o yapılsın, ama insanlar buna rağmen sinemaya gidiyor, kitap okuyor, televizyon izliyor.

Bugünlerde «Vladimir Lenin'le İlgili Ayrıntılar» adlı dört bölümlük televizyon filmi konusunda birçok yazılar çıkıyor. Benim başarım ya da başarısızlığım üstüne değil, tam tersine, Lenin'in televizyondan insanlara söylediği sözler üstüne. Kanımca bu siyasi film oldukça geleneksel. Ama Lenin'in düşünceleri, çetin ve karışık durumlardan bir çıkış yolu arama çabası, kritik anlara insani bakışı, bütün bunlar çok çekici kılıyor filmi. Neden? Çünkü bütün bunlardan halk uzun zamandır yoksundu. Hatta gazetelerde benim bu değerli rolde nasıl oynadığım değil, söylediğim sözlerin ne denli yaşamsal önemde olduğu yazılıyor. Lenin'in kaygıları, Lenin'in acıları, Merkez Kurulu'nun Ocak Plenumu'nda da açıkça dile getirilen, bizim şimdiki kaygılarımıza, şimdiki acılarımıza benziyor. Lenin'in ağzından bugünkü bozuk-

lukların bir değrlendirilişi dile geldiği zaman, ayrıca, belgesel olarak da vurgulandığı için, gerçek bir yeniden yapılanmayla ilgili olarak, korkunç bir manevi yardımda bulunuyor kendi başına.

SBKP Merkez Kurulu Plenumu şunu doğruluyor: Yeniden yapılanma kimileri için zorlu, çelişkili bir gerçeklik, kimileri içinse ıstıraplı bir gerçeklik. Kültür olaylarında, bu, belki de öbür toplumsal yaşam alanlarından çok daha açık görülüyor. Sinemacılar ve Yazarlar Kurultayları'nın fırtınalı oturumlarını, buralarda söylenen eleştirel, sarsıcı, yürekli sözleri, Sovyet sanatının ileriye götürülmesinde durgunluktan kurtulmak için aranan yollar üstüne yürütülen fikir tartışmalarını anımsamak yeter. Ya ilk eski tasarımlardan sonra Tiyatrocular Birliği'nin inanılmaz kuruluş öyküsü? Bütün bunlar toplumsal yaşamda yeni bir niteliğin filizlendiğini göstermiyor mu? Tiyatro reformunun başlaması, yeniden yapılanmanın zorunluluğunu olduğu kadar, güçlüklerini de ayna gibi, daha doğrusu, bir büyülteçten bakar gibi göstermiyor mu? Amansız bir mücadele kopuyor. Yeniliklerin açıkça karşısında yer alanlar var, ama inanmış ve yürekli yenilikçiler de. Örneğin, Georgi Tovstonogov kalktı, şu öneride bulundu Toplulukları güçlendirmeye hazırım üç yıl içinde, eğer üçte iki çoğunluk alamazsam, o gün tiyatro sanat yöneticiliği görevimi onu hak eden başka birine devretmeye hazırım.

İnanıyorum ki ancak bu gibi temeller üzerinde tiyatrolarda birbiriyle yarışma kurulabilir. Kendilerinden yeterince yararlanılmamış oyunculardan kurtulmak amaç değil yoksa. Yetersiz, güçsüz olan şeylerden kurtulmak gerekir, ama böylelikle yaratım sorunu çözülmüş olmaz. Sahnemizi temizleyip sağlıklı kılma işi kuyruktan değil, baştan başlamalı. Özel kuramsal gerekçeler gerekmiyor bunun için. Genel bir yaşam ilkesi bu. Çehov'un

Vanka Şukuv'unun ringa balığını kuyruğundan temizlemeye başladığı için nasıl dayak yediği hâlâ aklımdadır.

Merkez Kurulu'nun Ocak Plenumu'nda söylenen her şey, üretimi olduğu kadar, kültürü de ilgilendiriyor. Kuşkusuz insan bir makineyi çok daha çabuk değiştirir bir insan kafasını değiştirmekten. Yine de her zaman için herkesin kafası değiştirilemez. Bizdeki kimi makinelerin başkalarından daha ağır, daha yavaş ve daha kötü çalıştığını da biliyoruz. Yine de bir makineyi değiştirmek, bir insan karakterini değiştirmekten daha kolaydır. Yılların geçmesi gerekiyor, yoğun bir toplumsal yaşamın gerçekleşmesi, çok şeylerin olağanlaşması için, ki sosyalist bir toplumda da olması gereken şey bu, insanın bir vida değil, ama bir yaratıcı haline gelmesi. Bu konuda tiyatronun, tüm sanatın hiç yorulmaksızın partiye yardımcı olması gerekiyor. İç arınma olmaksızın, ekonominin yeniden yapılandırılması düşünülemez.

SBKP Merkez Kurulu Genel Sekreteri Mihail Gorbaçov, durgunluğu aşmanın biricik yolu olarak, toplumun sağlıklı kılınmasının biricik yolu olarak açıklığa, demokratikleşmeye ve kendini yaratıcı olarak ortaya koymaya çağrıda bulundu. Bunun başka bir yolu yok. Bataklıkta hiçbir şey yaratılamaz. Bataklık bataklıktır; kötü kokan, bulanık, durgun bir sudur. Parti ise bize dinamizmi, temizliği, dürüstlüğü öğretiyor. Suyun temiz, duru ve akıcı olması gerekir. Ama, yineleyeyim, birçokları karşı koyuyor, geriye, eski klişelere dönüyor, tüm yeniden yapılanmayı bastırmaya çalışıyor. Bundan birşey çıkmaz!

Kuşkusuz, hep eksikliklerimizi dinleyip durmak insanı sıkar, sonu gelmez bunun. Biz kendi başına terk edilmiş bir halk mıyız? Tembel miyiz? Tarih şunu gösteriyor Hayır, olay bu değil. O halde, yolu engelleyen bir şey varsa, geniş önlemler almak gerekir, tüm halkın

buna katılması, derlenip toparlanıp, ipleri kendi eline alması gerekir, ülkemizin tarihinde hep karar verici anlarda yapmış olduğu gibi.

Onun için toplumda tüm sağlıklı güçler yeniden yapılanmadan yana. Deneyimlerle, devrimci azimle, demokratik anlayışla dolu. Eski klişelerden kurtulacağız, buna çoktandır da başladık. Ocak Plenumu bize inandırdı bunu. Bunun alışılmadık birşey olduğu da çok söylendi, çok yazıldı. Kendim bile hissediyorum bunu. Tüm bir açıkyürekli tartışma havası beni bu gibi şeyler söylemeye itti, yoksa bunları söylemeyi düşünmüyordum bile.

Plenum'da da saptandığı gibi, yeniden yapılanma, düz bir yolda gezintiye çıkmak değil. Sık sık geçilmedik dar yolların karşımıza çıkacağı bir dağa tırmanış. O halde hiç korkmadan, durup dinlenmeden çıkalım.

PERESTROIKA VE SİNEMA (*)

Elem KİLİMOV
Sinemacılar Birliği Başkanı

Sinemacılar Birliği 5. Kurultayı yapılalı bir yıl oluyor; kurultay, tüm kararlılık ve uzun zamandır beklenen coşkuyla, sinema yönetimindeki sağlıksız sisteme, içtenpazarlığa, işgüzârlığa ve konformizme karşı çıkarak, gerçek yaşam sorunlarıyla uzaktan yakından hiçbir ilgisi olmayan, hiçbir şey söylemeyen, sönük filmleri mahkûm ettiydi. Bu coşku, herşeyin lâf kalabalığına dökülmeyecek biçimde, suçlama duygusallığından kurtulması gereken yolda, yapıcı bir zemin geliştirmede yeterli olabildi mi?

Geçtiğimiz yıl, hiç kuşkusuz, birikmiş sorunlar çözülemedi, çözülemezdi de. O nedenle, herşeyden önce,

(*) Söyleş O. Martinenko, **Moskovskiye Novosti: Perestroika, İhre Meinung?**, 1987, APN Yayınları.

sinema sanatında yeni bir modelin ele alınmasına yöneldik. Birliğin bu yeni genel kurul toplantısına dayanarak, sinema üretiminde yukardan yönetsel yöntemlerden ekonomik yöntemlere geçiş kurularak, devletsel öğeler ile toplumsal öğeler birbirine bağlandı. Uçak yolculuğunda söylendiği gibi, çıkış modeli konusunda 'kemerleri bağladık', bu modelin, ayrıntılardan sıyırarak, iskeletini, ana taşıyıcı gövdesini ele aldık; bunlar : Ekonomik kendi kendini finansman, randıman, yaratım özgürlüğü. Sinemacılıkta reform, stüdyoların yaratısal ve ekonomik özerkliği, demokratik karar verme biçimleri ile yetenekli, dürüst sanatçıların en iyi biçimde desteklenmesi anlamına geliyor.

Ataletin yükü ağır, reform ilkeleri için mücadele yorucu oldu. Kimileri, bir denemeyi iki üç stüdyoyla sınırlandırmayı, sonucu çok daha sonra görmeyi istiyor. Öbürleri görkemli bir 'kozmetik' cilâ, esasta bir şeye dokunmadan görünüşte bir değişim istiyor. 'Dönüştürmeme' ideologları ise şu düşünceleri öne sürüyorlar Devlet Sinematografi Kurulu baskısını azalttı. Birlik kendi konumunu pekiştirdi, filmlerin kesilmesinde bir değişiklik olmayacak. Bu düpedüz sıkıcı bir şey. Sanki başka bir şey gerekli değilmiş gibi.

O halde gerekli olan şey ne?

Düşüncelerde değişim olması gerekiyor. Geçmiş hepimizin üstünde izlerini bırakmış durumda Sanki dikkatli bir redaktör içime girmiş oturuyor gibi hissediyorum kendimi. Sözkonusu, dünkü düşünce tarzının kalıplarından kurtulabilmek. Ancak ondan sonra sorumluluk bilincinde, dürüst bir sanatın önkoşulları yürürlüğe girebilir. Ancak o zaman mutlak dürüst bir sinema sanatı amacına erişilebilir.

Yeni model 'kim kimdir'i ortaya koydu hemen. Sınırsız ekonomik kendi kendini yönetim ile stüdyoların özerkliği, bunların kendi kazanacakları parayla yaşayacakları anlamına geliyor. Bunun üstünde düşünün biraz. Şanslar herkes için eşit. Sinema sanatında reform parasızlığı dışarda bırakmıyor. Kendi kendisini finanse edemeyen stüdyo dağılacak.

Yani, eski bir oyundaki kahramanı 'yalan kazanç sağlanmaz' sözlerini pratikte doğrulamak istiyorsunuz. Ancak, bir filmin yazgısına Devlet Sinematografi Kurulu değil de, uzun yıllardan beri hiçbir şey söylemeyen filmlerle biçimlenmiş izleyici karar verecekse, bu izleyicinin yüksek sanattan söz etmesi nasıl güvence altına alınacak? İleri bir adım atmak isteyen batmaz mı o zaman?

Kısa bir süre önce Letonyalı yönetmen Vitautas Zalakiavicius bana yazdığı bir mektupta (ki doğal olarak yeniden yapılanmadan söz ediyordu, zaten başka konuda bir mektup da almıyorum uzun zamandır), benzer bir soruyu dile getiriyor «Yeni oyun kurallarının, reformun kendisinin karşısına yöneldiği, bizim karşı durduğumuz bir sinema sanatının yeşermesinin önkoşullarını yaratmasından nasıl kaçınabiliriz?»

Bu korku en tehlikelisi ve en sağlıksızı. Ortadaki model, sinemanın gerçekten pazar yitimi tehlikesini getiriyor. Tüm gerekli güvence mekanizmaları baştan sona düşünülmeli. Örneğin, yüksek değerli film rizikosunu alan stüdyolar ile ilk başlayanların desteklenmesi için tüm giderlerin yüzde 1'inin, yani yaklaşık yılda 3 milyon rublenin ayrılması. Ayrıca, Sinemacılar Birliği'nin bir stüdyosu yeni biçim denemelerine giriştiği zaman, sinemasal anlatım araçlarını geliştirmek zorunda. Yürek-

lice filmler yapacak bir stüdyonun da açılmasını istiyoruz.

Ne yazık ki, sinema, izleyicinin beğenisini çarpıtmış durumda. Bugün de görüldüğü gibi, yeni, gerçek filmlerin izleyici kitlesiyle çatışma içine girmesi tehlikesi var. Basında, televizyonda ve sanat konuşmalarında, aydınlatıcı bir etkinin yaratılması gerek. İzleyicilerin düşünce biçiminin değişmesi gerekiyor. Bunun en iyi yolu da iyi filmler.

Yeni model, dağıtımsız, doğru bir geri-bağlantı olmaksızın düşünülemez. Bugüne kadar film dağıtımı ya baltalandı ya da çarpıtıldı. Anlaşılıyor : Yalan ekonomik değil. Yeni kendi kendini finansman yönetimi altında, en ideali bilgisayarla çalışacak sosyolojik bir yardım olmaksızın bir yere varamayız. Dağıtım bütün bütüne değişmeli, tüm nüfus kesimlerinin gereksinimlerini göz önüne alacak, ayrışmış bir kulüp lokal ağı kurulmalı.

Kısacası, korkunç işler bekliyor bizi; ekonomi, planlama, yönetim, istatistik, hukuk ve açıklık konularında ilk temelleri atabilmek için. Bunun da başka bir yolu yok.

Yeni model ne zaman güç kazanacak?

Bugün için geçiş dönemi hesaba alınıyor. En güç dönem de bu, eski koordinatlar sisteminin yeni ilkelere oturtulması gerekiyor. Maddi-teknik temel değişim istiyor, bugün bizler için durum bir yıkıntı. Film üretimiyle ilgili örgütsel yapı değişmeli. Model, yeni biçimini ancak iki üç yılda alarak güç kazanabilir.

Yarından tezi yok çok şeye el atmak gerekiyor. Çekim ekipleri, stüdyo çalışanları küçük hacirlerden kurtarılmalı, senaryo ve bitmiş filmlerin izleyeceği yol yalın-

laştırılmalı. Bekleyecek vakit yok, yazılı buyrultular, yönetmelikler gelsin diye bekleyemeyiz.

Stüdyoların etkinlikleri ekonomik finansman yönetimine ve özgürce tema seçimine döndüğünde, yazılı buyrultu ve yönetmeliklerden ne derece söz edilebilir?

Sinema sanatına rahat soluk aldırtacak, daha açıklık kazandıracak koşulların yaratılması sözkonusu. Hükümet, ilke anlamında bir belge hazırlıyor. Sinemacılar Birliği, Devlet Sinematografi Kurulu, Sinema ve Film Dağıtım Yönetimi ile ilgili olarak, yeniden yapılanmayla ilgili bu belgeye stüdyolar ile bilim adamları da dahil.

Yeni modelin yabancı ülkelerin film üretimine karşılık vereceği söylenebilir mi?

Hayır, çünkü bu yeni karşılıklı etkileşim deneyimi, yani devlet ile açıklık politikasının sinema sanatının akıllıca yönetiminde karşılıklı içiçe geçmişliği, ancak üretim araçları üstünde sosyalist mülkiyette düşünülebilir. Kaldı ki, sosyalist ülkelerden meslektaşlarımız da bizim giriştiğimiz deneylere ilgiyle yaklaşıyorlar.

Yapının kendisi başlı başına amaç değil, dönüşüm içeriğe uygun yürüyor Hangi filmler ortaya çıkmalı, güne nasıl karşılık vermeli? Bir sonraki genel kurul toplantımız dönüşümlerin içeriksel yönüyle uğraşacak.

Reform, bir durumu daha öne çıkardı : Yeni görevlere ayak uyduracak sayıda yazar ve yönetmenimiz yok. İvedi kaygımız, daha genç, bozulmamış güçleri sinema sanatına kazanmak. Gerçekten dramatik bir sorun bu. Bir iki kuşak yitip gitti. Bozulmamış beyinlere sahip, yürekli, gözüpek güçler istiyoruz. Nerede bunlar? Birçoğu daha kullanılmadan koca Rusya'nın içinde yitip

gittiler. Kim sorumlu bundan? Herkese göre hiç kimse. Yani asla. Atalet, o büyük anonimliği geçerli kılıyor hep.

Ama sonuçta bakarsak, bizim topraklarımız daha o kadar yoksullaşmadı. Aramak gerekiyor. Yeni modelde, sanat yarışmaları, sanat ödüllendirmeleri düşünüyoruz, sanırız bunun bir yardımı dokunur kadro sorununda bir açıklık kazanmak, yolun önünü açmak için.

Bizler, manevi değerli, sürekli yaratmış büyük Rus kültür geleneklerinin mirasçısıyız. Durgunluk yıllarının acılı günlerinde bile sinema sanatında yüksek ahlaki değerleriyle, çarpıcı içerikleriyle öne çıkan çok iyi yaratımlara rastlanmıştır. Başı çeken 'Lenfilm' stüdyosuna büyük umutlarla bakıyorum. Gürcü sinema sanatında da durum olağanüstü verimli, keşke her yerde böyle olsa. Baltık ülkeleri ile Belorusya'da da ilginç çalışmalar ortaya çıkıyor.

Sinemacılar Birliği ile Devlet Sinematoğrafi Kurulu yeni model çerçevesinde 'iktidarı aralarında nasıl paylaşacaklar'?

İktidar diye bir şey bizim birliği ilgilendirmiyor. Biz, yaratım sürecine yön verecek toplumsal bir örgüt durumundayız. Yaşamımızı bağladığımız sinema yapıtlarının yazgısı üstünde birlikte karar vermek düşüyor bize.

Modelde Devlet Sinematografi Kurulu'nun işlevleri ile Sinemacılar Birliği'nin işlevleri kesin ayrılmıştır birbirinden. İlkinin işlevleri arasında üretim bazı, üretim dalının stratejik yönlendirilmesi olanağı yer alıyor: Stüdyoların etkinliğinin tanılanması; bu etkinliğin ayarlanması, kadroların yetiştirilmesi, devlet bağıtları, vb. Fikrin ortaya çıkmasından gerçekleştirmenin bitimine

kadar filmlerin yaratılmasıyla ilgili tüm sorumluluk ise stüdyoların. Sinema sanatının yolunu sanatçılar belirliyor.

Ta başından bu yana şunu açıkladık : Devlet Sinematografi Kurulu ile karşı karşıya gelmek hiçbir yere götürmez. Biz gerçek, dürüst bir birlikte çalışmayı düşünüyoruz. Bu da gerçekleşiyor.

Genel olarak sanatçı ile iktidar sorununun çözümünü nasıl düşünüyorsunuz?

Bunu siyasal, ideolojik ve psikolojik öngereklerden, toplumun demokratikleşmeye, açıklık politikasına giden çetin dönüşümünden ayıramayız. Bu gibi günler yaşayacağımıza, açıkça söylemek gerekirse, çoğumuz inanmıyorduk.

Devletin sanatın gelişim sorunlarına yeni bir tarzda yaklaşmasını, sanatçılara önemli ölçüde yardıma kalkmasını görmek memnunluk verici bir şey. Gerçeği söylersek, böyle bir tavrı daha önce hiç anımsamıyorum. Bizim anımsadığımız şey, 40'ların sonlarında alınan kararların bugün de yüksek okul ders programlarından hâlâ çıkarılmamış oluşu.

Birliğin Başkanı olmak kolay mı?

Bir film yapmak ile sinema sanatında bir devrim yapmak ayrı ayrı şeyler. Burada beynin kıvrımları bildirişimin baskısına kalmış bir şey. Birliğin çalışmalarıyla uğraşan bilim adamları, aygıtların işleyişinin 5. Kurultay öncesinden 25 kat daha çok olduğunu hesapladılar. Telefonun hafta boyunca hiç kesilmeyişi, ağırlama odalarının insan kuyruklarıyla dolu oluşu başdöndürücü.

Etkinliklerimizin içeriği değişti, hep üretime yönelik, insanlar da bize inanıyor, geliyorlar, yazıyorlar.

Onların güvenini yitirmekten ve kastın içine yeni 'dışardan seçilmiş'lerin girmesinden ürkmüyor musunuz'? İnsanoğlu zayıf, dalkavukluksa ender boşa savuran bir silah.

İnsanoğlu zayıf... Benim düşüncemse şu: Birliğin Başkanı her beş yılda bir yeniden seçilmeli. Aynı şey, Devlet Sinematografi Kurulu kadrosunun yaratıcı bölümü için de bence sözkonusu, böylelikle insanlar yüksek görevlerde uzun süre kalmazlar, görevlerine yaşamboyu bir yenilik olarak bakmazlar.

'Dokunulmazlık' sorusu küçük bir ayrıntı değil. Ne yazık ki insanların kafası kendilerine hep putlar yaratacak biçimde gelişmiş. Buysa daha çok toplumun havasına bağlı bir şey; örneğin, nesnel olmak zorunda olan basın. Bugün tehlikeli bir eğilim başgösteriyor: Yeni başkanlara hiçbir eleştiri yöneltilmiyor. Yetenekli kişiler bunlar, o halde niye üstlerine gidilmeli? Basının bu gibi bir havaya kendini kaptırmaması gerekiyor; basın dürüst, yürekli, yerinde eleştiride bulunmalı. Alnımızın ak kalmasının biricik yolu bu.

PERESTROIKA VE FELSEFE(*)

Aziz ÇALIŞLAR

Filozoflar, dünyayı çeşitli biçimlerde **yorumlamakla** kaldılar; oysa önemli olan, dünyayı **değiştirmektir.**
Marx, **Feuerbach Üstüne Tezler**, 11

Giriş

Ülkemizde, ister istemez, birçok nedenlerle, (siyasal söz ve öznel yorumlar dışında) sosyalizmin gelişim yasaları üstünde bilimsel olarak durulmamış; tarihsel maddeciliğin kendi alanı içinde, toplumsal-ekonomik bir oluşum olarak sosyalizmin gelişim yasaları felsefi-bilimsel bir yaklaşımla ele alınmamıştır.

(*) Bu yazımızda, T. Oizerman'ın «Hızlanma Stratejisi: Felsefi ve Sosyolojik Yönler» adlı yazısını (**Social Sciences**, 1987/4, s. 39-57) temel olarak aldık (T. Oizerman: Prof. Dr., Bilimler Akademisi üyesi, «Felsefe Dergisi» yazı kurulu üyesi; ayrıca bkz. **Çağdaş Felsefe**, haz. ve çev. Aziz Çalışlar, s. 440-41, Altın Kitaplar, 1985).

Bugünse sosyalizmin gelişim yasalarıyla ilgili çok önemli bir olguyla karşı karşıyayız: *Perestroika,* yani sosyalizmde «yeniden-yapılanma». Yeniden-yapılanma, «sosyalist toplumun kendi gelişmesini amaçlı ve planlı bir süreç olarak hızlandırması için en iyi koşullara sahip olduğunu»[1] bizlere göstermektedir. Başka bir deyişle, toplumsal -ekonomik bir oluşum olarak sosyalizmin gelişmesinin bir kereliğine ve her zaman için verili bir «model»i yoktur. Sosyalizmin gelişim yasası, kendini yenileyebilmesinden, kendinden-gelişim göstermesinden geçmektedir. Buysa, bize tarihsel maddeciliğin, kendi özüne uygun olarak, diyalektik niteliğini gösterir.

Nitekim, «yürümekte olan köklü yeniden-yapılanma, sosyalist toplumun gelişmesinin bugünkü evresinin bir kesin buyruğudur»[2]. «Tüm toplumsal ilişkilerde, insanların zihninde ve yüreğinde, bugünkü dönemin psikolojisi ve anlayışında, hızlı bilimsel ve teknik ilerlemede gerçek bir devrim»[3] gerekmektedir. «Yeni bir tarzda düşünme ve hareket etme zamanı, ilerlemenin önünü kesen eski düşünme ve hareket etme tarzlarından kurtulma zamanı gelmiştir»[4].

Demek, tarihsel zorunluluk nasıl toplumsal gelişimde bir değişme gereğini, yeniden-yapılanma gereğini duyurmuşsa, tarihsel olarak ortaya çıkmış yeni gereksinimlere karşılık verecek biçimde, düşüncede de bir değişim gereğini duyurmuştur. Dolayısıyla 1) Pratik etkinliğe, pratikteki «yenileşme»ye karşılık verecek biçimde, toplumsal bilinçlilikte, yani teorik etkinlikte bir «yenileşme» gerektiği kadar; 2) Bu her iki etkinliğin, teori ve pratiğin yeniden-yapılanma doğrultusunda, birbiriyle kaynaştırılması da gerekmektedir. Ancak o zaman, «insan etmeni» en yüksek işlevselliğine ulaştırılarak, «gerçek bir devrim» sağlanabilir.

O halde, önce teoride (düşüncede) «yenileşme»nin

ne olduğuna, ne anlama geldiğine bakmalıyız. Buysa, özellikle toplum ve düşünce bilimleri alanında, başlıcalıkla da, sosyalist pratiğe kılavuzluk etme durumunda olan felsefede *perestroika*'nın ne olduğuna bakmak demektir.

I. Bilimsel Felsefe ve Tarihsel Pratik

Bilindiği gibi, bilimsel felsefenin kendini öbürlerinden ayıran en büyük özelliği, felsefe ile toplumsal pratiğin soyut biçimde karşı karşıya konmasını aşmış olmasıdır. Bu felsefenin kurucuları, felsefenin varolan durumları yalnızca yorumlamakla kalmayıp, aynı zamanda bu durumları dönüştürme yollarını karamsal olarak temellendirmesi gerektiğini de ortaya koymuşlardır. «Ancak, bilimsel felsefenin bu başlıca devrimci ve eleştirel işlevi», diyor Oizerman, «araştırmalarımızda gereken özeni görmedi. Varolan durumların amaçlı biçimde değiştirilmesi sorusu, bu değişimler sosyalist sistemin büyük tarihsel kazançlarına el uzatmak anlamına gelecekmiş gibi, bir yana bırakıldı. Biz filozoflar, Equinolu Thomas'ın değişen herhangi bir şeyin artık kendisi olmaktan çıkacağını düşünen izleyicilerine benziyorduk zaman zaman. Toplumsal gerçekliğe bu sakınarak yaklaşım, ister istemez, felsefe ile toplumsal pratik arasındaki etkin karşılıklı etkileşim sorusunu açıkta bırakıyordu. Teori ile pratiğin nerede buluşması gerektiği sorusu yanıtsız kalıyordu. Bu ikisi arasındaki ayrım görecedir, özellikle pratik teoriyle donandığı, teori de pratiğin başarılarını çözümleyip genelleştirerek, yeni pratik başarılara yol açtığı zaman.

Sovyetler Birliği'nde bilimsel felsefenin pratik görevi, toplumsal pratiği ve sosyalizmin kurulmasının getirdiği sorunları ortaya koymak, çözümlemek ve çöz-

mektir, açıktır bu. Ama bu, hiç kuşkusuz, felsefe tarihi, epistemoloji, etnik, estetik alanlarında araştırmaların kesilmesi anlamına gelmez. Felsefe, kişinin, yaşadığı tarihsel çağın bilincinde olmasıdır, felsefenin incelediği sorunlar yalnızca gelenekle ve varolan işbölümüyle değil, ama aynı zamanda belli bir çağın, sınıfın, toplumun ve insanlığın en önemli, en ivedi gereksinimleriyle de belirlenir.

Kabul edilmelidir ki, biz filozoflar, kendi sosyalist toplumumuzun ilerleyişinin gerisinde kaldık ve gelişmemizde yatan çelişmelerin bir çözümünü yapmamızı hayatın kendisinin bizden istediğini görmeyi başaramadık»[5]. Nitekim, «kimi bilginler yüzünden, bu büyük bilim (felsefe), bugünün dünyasından bütün öbür bilimlerden çok daha uzakta kaldı»[6]. «Toplumsal-ekonomik gelişimdeki gevşeme yalnızca ekonomik yönetimdeki değil, ama ideolojik çalışmadaki ciddi hatalardan da doğmuştur. Toplum bilimcileri, hepsinden önce de filozoflar ile iktisatçılar, yaşamın buyrultularından belli bir ölçüde kendilerini uzaklaştırdılar. Sosyalist toplumun toplumsal-ekonomik ve kültürel ilerlemesiyle ilgili yaşamsal sorunların daha derinden ele alınması gerektiğini kavrayamadılar, oysa gelişmelerdeki eğilimler, sosyalizmin gelişmesindeki çelişkilerin ivedi olarak felsefi bir çözümlenişi ve yeni tarihsel gerçekliği tümüyle hesaba katacak maddeci diyalektiğin daha ileri biçimde ele alınmasını gerektirmekteydi»[7]. İşte bunun için, «sosyalist kurulmanın tarihsel deneyimleriyle ilgili derinden felsefi genelleştirmelere, ekonomik ve toplumsal ileriye bakışın temellendirilmesine ve sosyalist toplumun katetmiş olduğu tarihsel yolun bütün bütüne çözümlenmeden geçirilmesine ivedi gereksinim»[8] duyulmaktadır.

Demek felsefe, tarihsel-toplumsal pratiğe yanıt getirme durumunda olduğu kadar, bu konuda geçmişteki

eksikliğini de kapatmak, toplumsal pratik ile teori arasındaki bağı yeniden kurmak, varolan durumları «yorumlama»nın ötesinde, varolan durumların dönüşüme uğratılmasının kuramsal temellerini oluşturmak zorundadır. Bunun için de, önce kendini eleştirerek işe başlamalı, pratik açısından kuramdaki boşlukları kapatmalıdır. Yoksa, teori olarak donmak, şema haline gelmek durumundadır. Pratiğe «yol gösteren teoriyi, her yerde ve bütün koşullarda geçerli, donmuş bir şemalar ve reçeteler koleksiyonuna dönüştürme yolundaki her çeşit eğilim ise, bilimsel maddeciliğin özüne ve ruhuna kesinlikle aykırı düşer»[9]. Çünkü, «hayat, her zaman çelişkilerin, zaman zaman da beklenmedik çelişkilerin çeşitliliği içinde kendini gösterir»[10]. Onun için, diyalektik-tarihsel maddecilik, bilimsel felsefe, yaşamın çelişkilerine karşılık verecek biçimde, kendi özü gereği, eleştirel ve devrimci (yaratıcı ve dönüştürücü) olmak durumundadır; ancak (kuram olarak) kendini gerçekleştirerek, yaşamla (pratikle) kaynaşıp bütünleşebilir, yani pratiğe yanıt getirebilir.

II. Maddeci Diyalektiğin İşletilmesi

Demek, felsefe, eleştirel ve devrimci işlevini yerine getirebilmek için, «açıklık» içinde, tarihsel pratik karşısında kendini eleştiriden geçirerek, maddeci (devrimci) diyalektiği işletebilmelidir.

a) *Eski-Yeni Diyalektiği*

Ancak böylelikle, teori ile pratik arasındaki kopukluk, dolayısıyla buna bağlı olarak «eski» ile «yeni» ara-

sındaki çelişki aşılabilecektir. Nitekim, «eskiye tutuculukla bağlanmaya (bunun bir sonucu olarak da yeniden kuşku duymaya), felsefe ile öbür kuramsal dallarda da rastlanmaktaydı. Hiç kuşkusuz, felsefeciler, sosyalizmde eski ile yeni arasındaki savaşıma oldukça yer ayırmışlardır. Ancak, eski ile yeni arasındaki gerçek somut uzlaşmaz karşıtlığı bu bağlamda gözönüne almamışlardır. Lenin'e göre, karşıtların çatışması mutlak olup, karşıtların birliği ve ayrılığı görecedir. Ama sosyalizmin gelişim diyalektiğiyle ilgili incelemeler, karşıtların çatışması üstünde değil, birliğin üstünde durmuştur»[11]. Buysa, pratiğin değişmezliği karşısında kuramın değişmezliği demek olup, «yeni» ile «eski» arasında doğacak çelişkilerin görmezlikten gelinmesine yol açar. Oysa bu çelişkiler hep varolacaktır, bunların aşılmasının yolu da diyalektik olumsuzlamadır.

b) *Diyalektik Olumsuzlama*

Ama, «diyalektik olumsuzlama, yapılan incelemelerde çok genel biçimde ele alınmıştır. Bilginler, nitelikçe farklı olumsuzlama tiplerini gözönünde tutmakla birlikte, sosyalist toplumun gelişmesindeki bir evrenin bir önceki evreyi nasıl diyalektik olumsuzladığını ele almamışlardır. Oysa, Marx'ın sözleriyle sık sık dile getirildiği gibi, 'daha önceki varolma biçimi olumsuzlanmaksızın herhangi bir alanda bir gelişim olanaksızdır.' Bu soru derinine tartışılmamıştır. Sosyalizmde olumsuzlamanın olumsuzlanması yasasının uygulanabilirliği sorunu da çok soyut tarzda ele alınmıştır. Kurultay belgeleri, sosyalizmde eskinin somut ve olumsal olumsuzlanışının gerçekten ne anlama geldiğini göstermektedir. Sosyalist bir toplumda ilerleme, sırf eskinin yerine yeninin geçirilme-

sine bağlı değildir. Yalnızca ard arda gelişim süreçleri arasında bir süreklilik sözkonusu değildir. Tüm bir tarihsel deneyimin eleştirel özümlenmesinin bir sonucu olarak, eskinin nitelikçe yeni bir temel üzerinde yeniden yaşatılması, geçmiş tarihsel deneyimin yaratıcı yoldan yeniden bir tanımlanışı demektir aynı zamanda»[12].

Demek, eski ile yeni arasındaki çelişkilerin aşılması, diyalektik olumsuzlamanın toplumsal gelişmeye yaratıcı biçimde uygulanmasından geçmektedir. Çok çeşitli gelişim süreçleri arasındaki karşılıklı bağımlılık soyut formüller içinde dile getirilemez, maddeci diyalektiğin soyut şemalara döndürülmesi kendi özüne aykırıdır çünkü. O yüzden, maddeci diyalektiğin (yoksunluğu duyulan)[13] yaratıcı biçimde işlenmesi ve uygulanması gerekmektedir.

c) *Üretici Güçler — Üretim İlişkileri Diyalektiği*

Kuşkusuz, «felsefeciler, sosyalist toplumun gelişmesindeki içsel çelişkiler sorununu ele almışlar ve bunların çoğu, içsel çelişkilerin toplumsal gelişmenin itici gücü olduğu düşüncesini temellendirmişler, bu arada, diyalektik çelişkilerin kendi doğasını değiştirdiği ve karşıtların çatışması yerine karşıtların uyumunun geçtiğini düşünenleri haklı olarak eleştirmişlerdir... Buna bağlı olarak, sosyalizmde üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çelişki de ortaya atılmış... Ama genelinde, bu ikisi arasındaki karşılıklı bağıntı değişmez olarak yorumlanmış... Diyalektik maddeciliğe göre, en soyutları da içinde olmak üzere, hiçbir kategorinin değişmez olmadığı, tarihsel gelişim boyunca yeni bir içerik edindiği az çok unutulmuştur.

Bu nedenle, felsefeciler, sosyalist gelişmede ana çelişkinin üretim ile gereksinimler arasında olduğunda diretmişlerdir. Bu arada, bu ikincisini sınırsız görürken, üretimi, gelişim düzeyine bağlı olarak sınırlı görmüşler; ancak, gereksinimlerin de toplumsal üretimce belirlendiğini gözden kaçırmışlardır. Üretimin her zaman tüketimin gerisinde kalacağına ilişkin soyut kuramsallaştırma, çeşitli ürünlerde eksikliğin kaçınılmaz olduğu sonucuna götürmüştür. Ancak kapitalizmde tüketimin üretime yetişemeyeceği düşünülmüştür. Kısacası, biz felsefeciler, hayatın kendisinin «eski» sorunlara yeni bir yaklaşım gerektirdiğini göremedik (ya da görmeye cesaret etemedik)»[14].

Dolayısıyla, «üretici güçler ile üretim ilişkileri diyalektiği kuramının temelden yeni koşullar karşısında sistemsel olarak ele alınması zorunu vardır. Biz burada eksik kaldık... Sosyalizmde sömürücü sınıflar ve uzlaşmaz çelişkiler olmadığına göre, üretici güçler ile üretim ilişkileri arasında da çelişki olmayacağını düşündük. Sorunun bu biçimde kısa yoldan ele alınışı, uzlaşmaz çelişkiler ile uzlaşan çelişkiler arasındaki nitel ayrımların somut bir çözümlemesinin yapılmasına da engel oldu»... «Oysa, sosyalizmde uzlaşmaz çelişkiler, uzlaşan çelişkilerce aşılmakla birlikte, bu çelişkiler birbirini karşılıklı dışlayan çelişkiler olarak kalır. Uzlaşan çelişkiler arasındaki mücadele kaçınılmaz olduğu kadar, mutlaktır da»[15].

«Yaklaşımlarımızdaki eksikliklerin altında, (sosyalist kurulma pratiğiyle tam bütünleşememe yanısıra) şunlar da öne çıkarılmalıdır : 1) sonsuz çeşitlilikteki nesnel gelişim süreçlerinin incelenmesine yeterince dikkat etmedik; 2) diyalektik maddecilik sorunları ile tarihsel maddecilik sorunlarını genellikle birbirinden bağımsız

olarak inceledik; 3) sosyalizmdeki diyalektik süreçleri, bu süreçlerin nitel özgünlüğünü derinden inceleyemedik; 4) felsefedeki araştırmalar ile iktisat, tarih ve bilimsel sosyalizm alanlarındaki araştırmalar arasında yeterince uygunluk kurulamadı.»[16]

«Sosyalizmdeki tarihsel süreçlerin diyalektik, eleştirel incelenişindeki eksiklik, sosyalist üretim ilişkilerinin içeriğini ve özünü dar bir açıdan ele almaya da götürdü... Oysa, toplumsal üretim ilişkileri çok çeşitli ilişkilerin bir toplamıdır, çeşitliliğin çelişkileri dışarda bırakmayan bir birliğidir... Nitekim, Marx, üretim ilişkilerini toplumsal üretim sürecinde insanlar arasındaki ilişkiler olarak tanımlamıştır... Dolayısıyla, insanların üretimde birbirleriyle ilişkilerinden söz açtığımız zaman, hangi insanların bu ilişkiler içine girdiği, insan olarak niteliklerinin ne olduğu, emeğin ne ölçüde bu insanlar için yaşamsal bir gereksinim ve tatmin aracı haline geldiği büyük önem taşır. Böyle bir şey, insanların üretim araçlarıyla ilişkileri için de geçerlidir... Ancak, üretim alanında toplumsal ilişkilerin çeşitliliğinin, yani sosyalizmde kapitalizmdeki insan ilişkileri alanıyla ölçülemeyecek derecede geniş bir alanı kapsayan insani ilişkilerinin çeşitliliğinin çözümlenmesi yoluyla, sosyalist üretim ilişkilerinin bir gelişim ve değişim süreci içinde olduğu görülebilir... Dolayısıyla, dinamik olarak gelişen üretici güçlere her zaman karşılık vermesi gereken üretim ilişkilerinin sürekli ilerletilmesi, bu ilişkiler arasında ortaya çıkan uzlaşmaz-olmayan çelişkilerin zamanında saptanması ve çözüme vardırılması, toplumsal-ekonomik ilerlemeyi hızlandırmanın yaşamsal önkoşullarıdır... Üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki diyalektik çelişkili karşılıklı etkileşim, toplumsal ilerlemenin temel itici gücüdür.»[17]

d) *Mülkiyet İlişkileri*

Görüldüğü gibi, felsefe, özellikle de tarihsel maddecilik, toplumsal gelişme sürecini, üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çelişkileri soyut genellendirmelerle ortaya koymakla değil, ancak somut çözümlemelerle ortaya koyduğunda toplumsal ilerlemenin kuramsal öngereklerini yerine getirebilecektir. Bu aynı şey, sosyalist toplumda mülkiyet ilişkileri için de geçerlidir. Çünkü, sosyalist toplumda başlıcalıkla iki mülkiyet biçimi, devlet mülkiyeti ile kooperatif mülkiyet olmakla birlikte, «sosyalist mülkiyet, üretim, dağılım, hizmet ve kültür alanlarında çeşitli ilişkileri içine almaktadır.»[18] Burda da soyut kuramsallaştırmaların dışında, üretim araçlarıyla bağıntısı içinde, çeşitli sosyalist mülkiyet ilişkilerinin derinden bir çözümlenişi gerekmektedir. Ancak bu yolla, somut sosyalizmin tarihsel deneyimleri kuramsal olarak derinden ortaya konabilecek, bu da toplum bilimleri ile felsefenin önüne geniş bir araştırma alanı açacaktır.

III. Felsefenin Görevi

Öte yandan, toplumsal gelişme yasalarının kavranışının temeli olarak, siyasal-pratik etkinlik de maddeci diyalektik metodolojiye, bilimsel felsefenin yaratıcı yaklaşımlarına kuşkusuz, büyük gereksinim duymaktadır. Bunun için, «felsefecilerin özel bilimlerle, ayrıca, ilerlemiş toplumsal pratikle yakında işbirliği içinde bulunması gerekmektedir. Ancak, toplumsal pratik ile felsefenin ittifakı, felsefecilerin yalnızca pratik amaçlarla uğraşıp, kendi özgül araştırma alanlarını bir yana bırakmaları anlamına gelmez hiçbir zaman. Felsefe ile

pratik arasındaki karşılıklı ilişkilerin basite indirgenmesi, hem teoriye, hem de pratiğe zarar vereceğinden, kabul edilemez. Teori ile pratiğin birliği, bu ikisi arasında belli bir mesafenin tutulmasını dışarda bırakmaz. Ayrıca, felsefenin herhangi bir pratikle birleşemeyeceği de açıktır. Böyle bir şey, felsefenin anlık gereksinimlere yanıt vermesine indirgenmesi olur... Dolayısıyla, felsefenin (genel olarak kuramın) pratik karşısındaki konumu basitinden bir sorun değildir. Bu sorunun diyalektik olarak ele alınması gerekir, çünkü tek, dümdüz bir yanıtı yoktur bunun.»[19] Bilimsel felsefenin sosyalist pratikle karşılıklı ilişkisi sorunu, hiç kuşkusuz, bu felsefenin burjuva ideolojisi karşısındaki konumunu değiştirmemektedir. «Marksçı filozoflar, emperyalist ideolojiye karşı mücadelede öncü bir rol oynama durumundadırlar. Bu ideolojinin gerici özünü sergiledikleri kadar, aynı zamanda, dünya sorunlarını çözmedeki kökten farklılıklara karşın, her iki toplumsal dünya sisteminin karşılıklı hareket etmelerine ilişkin yaşamsal gereksinimi de açıklamalıdırlar... Emperyalist burjuva ideolojisine bağlı felsefi yaklaşımlar, bilimselliğe karşı ve özünden akıldışıcı olmakla birlikte, bunlar omuz silkip geçilemez. Gerici içeriklerine ve eğilimlerine karşın, günümüzde tüm insanlığın payı bulunduğu dünya sorunlarının nasıl ivedi bir önem taşıdığının bir yansımasıdırlar.»[20] Demek, «felsefe ancak sosyalist toplumun çeşitli sorunlarına olduğu kadar, tüm insanlığı ilgilendiren dünya sorunlarıyla birlikte çağın çeşitli sorunlarına işlediği zaman kendine düşen toplumsal ve bilimsel görevini yerine getirebilecektir.»[21] Onun için, «Sovyet felsefesi ve felsefecileri, kökten dönüşümler gereği, toplumsal ilerlemeye karşılık verecek yeni düşünceler üretmek zorundadırlar.»[22]

S o n u ç

Bütün bu açıklamalardan açıkça görüldüğü gibi, *sosyalist toplumda da,* felsefenin görevi, dünyayı yorumlamakla kalmayıp dünyayı değiştirebilmesi; pratikle karşılıklı etkileşimi içinde, tarihsel gereksinimler pratiğe eylem kılavuzu haline gelebilmesi, yani kendini tam olarak gerçekleştirebilmesidir. Ancak, durmadan çeşitlenen ve karmaşıklaşan gelişmiş sosyalist toplumsal pratik kadar, yine durmadan çeşitlenen ve karmaşıklaşan toplum ve düşünce bilimleri karşısında bilimsel felsefenin üstüne düşen görev de o denli güçleşmektedir. En azından bu nedenle, felsefenin kendini tam olarak gerçekleştirmesi süreci bitmeyecektir. Asıl sorun, felsefenin bu kendi özelliğinin tam olarak kavranabilmesinde yatmaktadır.

NOTLAR :

1-5
a.g.y.

6
a.g.y.; alıntı: Ligaçov, Ekim 1986.

7-B
a.g.y.; alıntı: 27. Kurultay Siyasal Rapor.

9
Gorbaçov, **Siyasal Rapor**, s. 18; Sorun Yayınları, 1987.

10
a.g.e., s. 23.

11-22
a.g.y.

TEMİZ NÜKLEER ENERJİ (*)

Valeri LEGASOV
Atom Enerjisi Kurumu
Yöneticisi

Nükleer enerji kullanımını bütün bütüne mi durdurmamız gerekiyor, yoksa bir süre için mi?

Zamanı gelmiş bir soru bu, uzmanlar da soruyor bunu. Ve birçok etkenleri gözönüne alarak soğukkanlı bir yanıt getiriyorlar.

Bugün, nükleer güç, dünyaya yüzde 15'lik bir elektrik güç sağlıyor, bu yüzde kimi ülkelerde daha da yüksek. Örneğin, Fransa'da yüzde 70, Belçika'da yüzde 60, İsveç'te yüzde 43, İsviçre ve Finlandiya'da yüzde 40, Fe-

(*) Söyleşi : Anatoli Pankov, **Trud**, 13 Ocak 1987; **Soviet Scene 1987**, Progress Yayınları.

deral Almanya'da yüzde 31. Sovyetler Birliği dünyada nükleer gücü ilk kuran ülke olduğu halde, bu enerji kaynağının daha sonraki geliştirilmesi oldukça düşük oldu, bugünse yüzde 11'den daha az. Nükleer enerji kullanımını bütün bütüne durdurarak, kömür, gaz, petrol ve su gücüne dönülebilir mi? Dönülebilir, ama ham madde rezervleri oldukça kısa bir süre içinde erir gider, bu da yüksek üretim giderlerine neden olur. Ancak, başedilebilir bununla. Soru şu Dünya ekolojisi bu gibi bir değişim programından yarar görecek midir? Kazalar, çevresel yıkımlar ve yaşam yitimleri önlenecek midir? Tahminler bunun gerçekleşmeyeceğini gösteriyor.

Bugünkü teknoloji, organik yakıtların termo-elektrik güç santrallarında kullanılması halinde, karsinojenik maddeler de dahil, toksik yayınımı önleyemez. Bu toksik ürünler bir kazanın sonucu da değil; yan-ürünler bunlar. Ayrıca, elektrik güç santrallarında güç üretiminde yoğunlaşma, dev miktarda yakıtın demiryolu ya da boru hattı ile taşınması ve depolanması, yangın, hatta patlama tehlikesi getiriyor. Bu gibi kazalardan doğan kayıplar bugün de önemli.

Nükleer güç santrallarının bütünüyle güvence altına alınması için bilim adamları neler yapıyorlar?

Bugünkü bilim ve teknoloji korkunç karmaşık. Bu hepimizin iyice akılda tutması gereken bir olgu. Çernobil'deki, Birleşik Devletler'de Üç Mil Adası güç santralındaki kazalar, Challanger uzay kapsülünün kaybı, Hindistan'da Bhopal'daki patlama, ayrıca deniz ve demiryolu yıkımları, bizlere insan-makine ilişkilerinin hâlâ sorunlar taşıdığını ve sürekli dikkat istediğini gösteriyor. Düşman, teknolojinin kendisi değil, teknolojiye yetersiz, sorumsuzca yaklaşım.

Bunu önlemek için herhangi önlemler öneriyor musunuz?

Evet, örneğin, özellikle önemli kararlar almak için bir çoklu-hiyerarşik sistem örgütleme önerisi var, yani operatörden başka, işlemin denetlenmesini elinde tutacak, yüksek mühendislik niteliğine sahip birinin de olması. Ayrıca, daha iyi bildirişime de gereksinim var. Operatör, bildirişim yoluyla en keskin yönleri saptayabilmeleri ve bu yönlerin uzantılarını bilebilmeli. Bugün için görsel bildirişim göstergeleri en genel kullanılanı, işitsel göstergeler ancak ivedi hallerde kullanılıyor. Ama biz bu ikisini daha etkili biçimde bileştirme yollarını aramalı ya da daha başka yöntemler bulmalıyız.

Daha da ilerisine bakarak, uzmanlar içe-yerleştirilmiş güvenlik sistemleri düşünüyorlar. Programlanmış kumandalardan herhangi bir sapma, sistemin olası tehlike yaratıcı birimlerindeki tüm fiziksel ve kimyasal süreçlerin yavaşlamasına yol açacaktır.

Hedefimiz, güvenliği etkileyen her bir parçanın durumuyla ilgili bilgi alabilmek değil yalnızca, ama, örneğin, belli bir parçada bir sızıntı ya da başka bir arıza olması halinde bunu bilebilmek. Bu gibi tanısal tekniklere ilişkin fiziksel ilkeler bugün var, bunların uygulanması gerekiyor.

Tayga, tundra ya da çöllerde nükleer güç santrallarının kurulması önerileriyle ilgili olarak ne düşünüyorsunuz?

Bu olanak düşünüldü. Yineleyim, ekonomik uygulanabilirliği konuşmuyoruz, güç santralları bu durumda tüketicilerden binlerce kilometre uzağa yerleştirilmiş olacak. Sonunda, önemli olan da bu değil. Güvenlik so-

rununu ele alalım. Yerleşik olmayan bir alana küçük bir santral kurulması mantıksız olacaktır, ama büyük bir santral kurulsa, çevresinde bir kent yeşerecektir hemen. Bu insanlar niye tehlikeyle karşı karşıya kalsınlar o zaman? Ayrıca, çok sonraları, bugün için yerleşik olmayan bir alanın ne durumda olacağını kim bilebilir? Sorunu ilkesel olarak çözmek önemli Tüm sınai girişimlerini olduğu kadar, nükleer enerjiyi de mümkün olduğunca güvenlikli kılmak için ne gerekiyorsa onu yapmak. Bu durumda bile güçlü enerji üretimini yoğun yerleşik kentlerin yakınına kurmak pek akıllıca olmayacaktır.

Çernobil reaktörünün yapımı yeniden incelendi mi, teknolojik süreç herhangi biçimde değişti mi?

Temelde, yapım değiştirilmedi, ama tek tek geliştirmeler yapıldı. Bunlar, başlıcalıkla, gereçlerin olağan işlemlerden sapmalara karşı duyarlığını azaltmayı, ayrıca, Çernobil'deki gibi bir kaza olanağını önlemeyi içeriyor. Bu değişiklikler çoğu santrallarda gerçekleştirildi.

Çeşitli nükleer güç santrallarında, özellikle de Ermenistan'daki tesislerdeki reaktörlerin yanlış işleyişten ötürü kapatıldığı söyleniyor, doğru mu?

Gerçekten bazı kapatmalar oldu, ama bunlar daha önceden planlanmıştı. Bu nükleer güç santralları, Ermenistan'daki tesis de dahil, çok uzun bir zaman önce kurulmuştu. Son 25-30 yıldır yalnızca teknoloji gelişmekle kalmadı, ama, güvenlik önlemleri ile işleyiş kuralları da nükleer enerjinin ilk kullanıldığı dönemlerdeki gibi aynı değil. 1982'de, Üç Mil Adası'ndaki talihsiz olaydan sonra, daha sıkı işleyiş kuralları getirildi. Yeni

nükleer güç tesisleri için projeler yeniden incelendi, birkaç yıllık bir dönem içinde tüm daha önceden kurulmuş tesislerde yenileştirmeler yapıldı yavaş yavaş. Ama olaylar bizi daha çabuk hareket etmeye zorladı, eski tesislerdeki reaktörler ya kapatıldı ya da onlar için planlanan süre uzatıldı ve dediğim gibi, gerekli yenileştirmeler yapıldı.

Çernobil'in dördüncü reaktörü bir lahit içine kondu. Bu durumda güvenlikli mi?

Reaktör, içerde ne geçerse geçsin radyoaktiv parçacıkların yayınımını önleyecek biçimde kapatıldı. Lahitin içinde neler olduğunu belirleyecek dikkatli incelemeler yapılıyor. Bazı gözlem sistemleri ısıyı ve ışınımı kaydediyor ve hiçbir radyoaktiv parçacığın filtrelerden sızmamasının sağlanışını denetliyor. Daha başka sistemler, bilim adamlarının, radyoaktiv artıklara neler olduğunun, araç ve gereçlerin ışınımdan nasıl etkilendiğinin, daha önce elde edilemeyen bildirişimin sağlanmasına yardım ediyor. Bu incelemelerin sonuçlarından bir şey de çıkmayabilir.

Son günlerde Çernobil'in birinci ve ikinci reaktörleri yeniden işleme sokuldu. Nasıl çalışıyorlar ve niye hâlâ sınamadan geçiriliyorlar?

Gerektiği gibi çalışıyorlar, güvenlikli olarak. Yapılan sınamalar zorunlu, çünkü santraldeki genel koşulların yakından ayarlanması gerekiyor, radyoaktiv parçacıkların yayınımı dolayısıyla; çalışmalar öbür iki reaktörün korunup işletilmesi için sürdürülüyor.

Kazanın teknolojik denetim ve insan hatasının önlenmesi için ivedi önlemler alınması gerektiğini ortaya

koyduğunu söylediniz. Şu anda herhangi bir temel yeni araştırma yürütülüyor mu? Uygulama için yeni öneriler var mı?

Reaktörlerin kurulmasıyla ilgili bir takım yeni kavramlar, ülkemizde de, yurtdışında da, laboratuar çalışmalarıyla geliştirilmiş bulunuyor, Çernobil'den de önce; ama bunların tanıtımı ivedi görülmüyor... Teknolojinin teknik durumuyla yetinemiyeceğimizi biliyoruz; güvenliği arttırıcı yeni düşünceler dikkatle düşünülmeli, böyle birçok düşünce var.

1986 Mayıs'ındaki bir televizyon yayınında Mihail Gorbaçov nükleer enerjinin güven içinde geliştirilmesi için uluslararası bir denetim sisteminin kurulmasını önerdi. Bu düşüncenin de daha sonra Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın bir oturumunda tartışılması önerildi. Bu konudaki başlıca öneriler ve öbür ülkelerin bunlara tepkileri nedir?

Sovyetler Birliği, örneğin, nükleer güç tesislerindeki kazalar üstüne ivedi bilgi verilmesini değişik coğrafik alanlarda ışınım düzeyleri üstüne veriler sağlayacak bir bildirişim merkezinin kurulmasını, kabul edilebilir ışınım yoğalım düzeyleri ile radyoaktiv kirlenme düzeyleri için uluslararası standartların benimsenmesini, ivedi bir durumun ortaya çıkması halinde uluslararası yardımlaşmanın öngörülmesini, nükleer enerjinin geliştirilmesinde ortak araştırmalar yapılması ve uzmanlık birikiminin sağlanmasını, yeni bir reaktör üretiminin geliştirilmesini, vs. önerdi. Bu Sovyet önerileri, dünyadaki olayların somut durumunu gözönüne aldığından —nitekim bir ülkede nükleer enerjinin geliştirilmesi komşu ülkelerin olduğu kadar, tüm dünyanın çıkarlarını da etkiler— öbür ülkelerin temsilcilerince tam bir anlayış-

la karşılandı. Alınan bir pratik adım, iki uluslararası toplantı yapılması kararı oldu. Biri, nükleer bir kazanın erkenden bildirilmesi üstüne, öteki de nükleer bir kaza ya da ışınım halinde yardım üstüne. Bu her iki belge de Sovyetler Birliği'nce onaylandı.

UZAY ARAŞTIRMALARINDA İLERLEMELER (*)

Guri MARÇUK
Bilimler Akademisi
Başkanı

Sovyet uzay araştırmalarının bilim, teknoloji ve ekonominin bir bütün olarak gelişmesinde ne gibi bir rolü var?

Uzay araştırmaları, bilimsel ve teknolojik gelişmeyi hızlandırır. Bilim ve teknolojinin önemli dallarında araştırmayı harekete geçirir ve teknik standartlar ile araç ve gereçlerin niteliğinde yüksek bir niteliği öngörür.

Uzay araştırmaları, ulusal ekonominin birçok dallarında verimlilik standartlarını yükseltmenin de önemli bir aracıdır. Televizyon, denizcilik ve meteorolojide uydu iletişimi gündelik yaşamın bir parçası haline gel-

(*) Söyleşi: Tass, **Trud**, 22 Mayıs 1987; **Soviet Scene 1987**, Progress Yayınları.

di. Yeryüzü'nün doğal kaynakları uzay yardımıyla kestiriliyor. Jeoloji, kartografi, jeodesi, ormancılık, balıkçılık ile tarım ve yandaş sınailerde de yararlanılıyor bundan.

Uzay çağının otuzuncu yılında Sovyet uzay yolculuğu uzun bir yol aldı. Açık uzayın ve gökyüzü cisimlerinin bilimsel olarak araştırılmasına ilişkin karmaşık bir program yürürlükte. Çeşitli uydular, insan taşıyan yörünge istasyonları ile uzay gemileri, bu arada, gezegenleri incelemek için otomatik araçlar üretildi.

Açık uzayın keşfinde fırlatma araçlarının rolü nedir?

Fırlatma araçları, açık uzayın barışçıl amaçlarla keşfi için tasarlanmış geniş programlar için önemli. Sovyet uzay araştırmalarının, dolayısıyla dünyadaki uzay araştırmalarının gelişmesinde tarihsel bir dönüm noktasını, Sputnik ve Vostok gibi Sovyet fırlatma araçlarınca yörüngeye oturtulan ilk uydu ile ilk insan taşıyan uzay uçuşları oluşturuyor. Genel olarak, Kosmos uydularını kullanan uzay araştırma programı, Kosmos füzelerinin kolayca ve verimli işleyişi dolayısıyla sorunsuz geçmiştir.

Soyuz fırlatma araçları, yeni mürettebat yanısıra, Intercosmos programı çerçevesinde uluslararası müretteabat da dahil, insan taşıyan istasyonlar için ikmâl yapan uzay gemilerini yörüngeye oturtuyor.

Sovyet roketçiliğinin başlıca bir başarısı da 1965'te, açık uzayın keşfinde yeni bir evre açan Proton ağır fırlatma araçlarının yapımı olmuştur. Bu fırlatma aracı, Ay'a, Venüs ile Mars'a araç indiren gezegenler arası insansız istasyonlarla ilgili uçuşlarda, Yeryüzü'ne Ay'dan toprak örnekleri getirmede, iletişim uydularının yer-is-

tasyon yörüngelerine sokulmasında, Salyut uzun-erimli yörünge istasyonlarının, son olarak da Mir üçüncü kuşak istasyonların yerleştirilmesinde önemli olmuştur. Başlıca bir başarı da uluslararası Vega projesinin yürütülmesidir.

Açık uzayda üretim olanaklarının araştırılmasıyla ilgili yeni işler, düşük giderlerle daha çok yük taşıyacak, geliştirilmiş güvenlikleri olan, ağır yüke ve kozmonotlara güvenli bir iniş sağlayacak yeni taşıma sistemlerinin kurulmasını gerektiriyor.

Yeni evrensel «Energin» fırlatma aracıyla ilgili birşeyler söyler misiniz?

Bu, yükün yanlara yerleştirildiği, 'Paket' sistemine göre modellendirilmiş bir iki-kademeli roket. Birinci kademe, dört yandan yükselticiden oluşuyor. İkinci kademe, 60 metre uzunluğunda ve 8 metre yarıçaplı orta bölüm. İlk kademe roket makinaları oksijen-kerosen yakıtıyla, ikinci kademe de oksijen-hidrojen karışımıyla çalışıyor. «Energia»nın 2.000 tonluk bir fırlatma yükü ve 100 tonluk bir fırlatma kapasitesi var.

Evrensel bir fırlatma aracı olduğundan, uzay kapsüllerinin olduğu kadar, daha başka büyük araçların da fırlatılmasında kullanılıyor.

«Energia»nın kullanılmasında düşünülen şeyler nedir?

Uzay araştırmasına gerçekten yeni olanaklar getiriyor. «Energia», Sovyetler Birliği'nin geliştirmekte olduğu kapsül taşıma sistemindeki ana halkayı oluşturuyor. Bu gibi sistemlerin verimli bir taşımayı sağlayacağına inanıyoruz. Sovyet bilim adamlarının açık uzayın keş-

finde insan taşıyan yörüngesel kompleksleri ana araç olarak aldıkları biliniyor. Bilim adamlarının doğru yolda ilerlediklerine kanaat getirecekleri biçimde, 'Salyut' istasyonlarının çalıştırılmasında büyük deneyimler elde edildi. Bu yolda bir başka adım da 'Mir' insanlı uzay istasyonu oldu. Bu istasyon, beş özel modülün ilkini, 'Kvant' astrofizik laboratuarını içine alıyor. Yeni büyük yörünge istasyonları ile büyük modüllerin geliştirilmesi hazırlıkları yapılıyor. Bu açıdan, kapsül taşıma sisteminin yaratılmasında, bütün bir yörüngesel insanlı komplekslerin en kısa zamanda nasıl ortaya çıkarılacağını inceliyoruz.

«Energia» fırlatma aracının bize açık uzay keşfini genişletmemize olanak verecek; yer-istasyonlu yörüngesel ağır-yüklü iletişim uyduları ile Güneş'e yöneltilmiş otomatik gezegenler-arası istasyonların fırlatılmasında kullanılacak. Geniş kesimlerden oluşan çok-amaçlı yörüngesel komplekslerin biraraya getirilmesinde kolaylıklar sağlayacak, büyük güneş bataryaları taşıyan deneysel güneş enerjisi birimlerinin yörüngeye oturtulmasında önemli işler görecek.

Ancak, güvenlikli oldukları daha önceden görülen fırlatma araçlarından vazgeçmeyi de düşünmüyoruz; açık uzaya yük taşımada bunları kullanmaya devam edeceğiz. Çeşitli tipte fırlatma araçlarının, uzay gemilerinin, yörüngeler-arası yedek araçların ve daha başka uzay teknolojilerinin optimal biçimde bileştirilmesi, hiç kuşkusuz, uzay yolculuğunun daha da ileriye doğru geliştirilmesinde kesin bir önemi olan Yeryüzü-açık uzay - Yeryüzü uğraklı, yüksek verimli taşıma köprüsünün kurulmasını olanaklı kılacaktır.

Sovyet uzay teknolojisini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Sovyet uzay teknolojisi halkımızın emeği ve becerisiyle yaratılmıştır. Öncüleri ise, Sergey Korolyov, Mistislav Keldiş, Mihail Yangel, Vladimir Çelomey, Nikolay Pilyugin gibi akademisyenler ile daha başka önde gelen bilim adamları ve tasarımcılardır. Uzay araştırması, bilimsel araştırma merkezlerinin dev potansiyeline, tasarımlama örgütlerine ve sınai girişimlere dayanır. Uydular, uzay gemileri, yörünge istasyonları ile gezegenler-arası araçlar, Sovyetler Birliği'nin insan bilgisini ve ülke ekonomisini ileriye götürmede verimli biçimde kullanılan uzay filosunu oluşturmaktadır.

Leninsk'te bu projelerle uğraşan kişilerle birlikte olduğunda, Mihail Gorbaçov, şunu vurguluyordu: En karmaşık fırlatma birimlerinden, sınama istasyonlarından ve laboratuarlarından başlayıp güçlü fırlatma araçları ile uzay araçlarına kadar uzanan bu teknoloji, en ileri teknoloji olup, ülkemizde gerçekleştirilen bir teknolojidir ve dünya teknolojisinin en yüksek standartlarına ulaşmaktadır.

Bugün için, uzay yolculuğu ve keşfi, en ileri teknolojinin alanı olarak olduğu kadar, ulusal ekonominin tüm dalları için de bir örnektir. Bu tür bir önderliğe korkunç gereksinimimiz var. Belki de uzay araştırmasında kullanılan yöntemler, *perestroika*'nın getirdiği yeni görevleri yerine getirmede bize birşeyler söyleyecektir.

Sovyetler Birliği'nin uzay programıyla ilgili gelecekteki planlar nelerdir?

Uzay programımızın altında yatan olgu şudur biz, açık uzayın barışçıl amaçlarla kullanılması için keşfinde geniş-çapta uluslararası işbirliğinin geliştirilmesinin bizler için büyük bir önem taşıdığına inanıyoruz, özel-

likle de açık uzayda silah yarışının önünün alınması açısından. Programımız tutkuyla dolu, ama gerçekçi bir program. Uzay teknolojisindeki modern gelişmelere, gelecek planlarına ve bu gibi işbirliğine katılanların somut gereksinimlerine dayandığı gibi, gözönüne aldığı şeyler de bunlar.

Açık uzayda başaracağımız işleri bütün devletlerle paylaşmaya hazırız, karşılıklı yararlar açısından öbür ülkelerin ve uluslararası örgütlerin uzay araçlarını fırlatmaya hazırız.

Söylemek gereksiz, uzay programımızın gelecekteki yönelimleri Birleşik Devletler'in alacağı hareketle belirlenecek daha çok.

Bugün için, yaptığımız barışçıl keşifler arasında, gelecek beş yıl içinde, Sovyet kozmonotlarının Suriyeli, Bulgar ve Fransız yurttaşlarıyla birlikte yapacakları uzay uçuşları yer alıyor. Mars'ın bir uydusu olan Phobos'un keşfi de başlıca projeler arasında. Ayrıca, Sovyetler Birliği, sosyalist ülkelerle, Hindistan, Avusturya, İngiltere, Hollanda, Fransa, Federal Almanya, İsviçre, İsveç, Finlandiya ve Avrupa Uzay Ajansı'yla birlikte başkaca karmaşık programlara girişmiş bulunuyor.

PERESTROİKA VE SOSYALİST ÜLKELER (*)

Oleg BOGOMOLOV
Dünya Sosyalist Sistem Ekonomisi Kurumu Yöneticisi

Zdenek HORENI
«Rude Pravo» Dergisi Yöneticisi

Büyük Ekim Sosyalist Devrimi insanoğlu tarihinde dramatik bir değişime neden oldu. Haklı olarak belirtildiği gibi, 20. yüzyılın en önemli olayı. Devrim'in başlattığı toplumsal dönüşümlerin bir sonucu olarak dünya yeni çehre kazandı. Sosyalizm bir dünya sistemi olarak ortaya çıktı. Emperyalist güçlerin sömürge imparatorluğu çöktü. Bugün, Devrim'den 70 yıl sonra, dünyanın bir kez daha bir dönüşüm noktası içine girmiş ve korkunç sorunlarla karşı karşıya kalmış olduğunu görüyoruz : Nükleer bir çağda insanoğlunun yaşamayı sürdürmesi, nükleer bir yıkımdan kaçınmak, en önemli ve ivedi olan sorunlar. Devrimle birlikte doğan yeni toplumsal düzen çağın zorlamalarını kabul etmek zorun-

(*) **Moskow News**, 8 Kasım 1987.

da. Çağımızın öne çıkardığı yeni gerekleri karşılayabilmesi için sosyalizmin de kendi birçok ekonomik ve siyasal işleyiş tarzını yeniden yapılandırması gerekiyor. Bugün Sovyetler Birliği'nde ve kimi öbür sosyalist ülkelerde bütün hızıyla yer alan yeniden yapılanma, devrimci bir nitelik taşıyor. Sosyalist ülkelerde yer alan bu reformlar sonunda sosyalist düzen de yeni çizgiler kazanacaktır. Şimdi şu soru ortaya çıkıyor Toplumcu düzeni yetkinleştirme süreci içinde, gelişme yasalarına karşılık verecek yolda, devrimci bir aşama mı ortaya çıkacaktır, yoksa reformlar geçmişteki hataları düzeltme nin bir sonucu mu olarak kalacaktır?

Bence, Sovyetler Birliği, kendi başına değil de öbür sosyalist ülkelerle birlikte pratik yaşamda sosyalist düşünceler geliştirirken, dünya sosyalist sisteminde yeni bir aşamanın ortaya çıkışına tanık oluyoruz. Bizim karşıtlarımız, sosyalizmi tek bir model olarak göstermeye çalışıyorlar. Ancak, onların bu sosyalizm modeli, aslında, tarihsel gelişimi içinde Sovyetler Birliği'nde kendi biçimini almış olan sistemi veriyor. Bu model, öbür sosyalist ülkelerdeki toplumsal gelişime ilişkin noktalara herhangi başkaca bir yaklaşımı dışlıyor.

Vladimir Lenin, tüm ülkelerin sosyalizme varacağını, ama tikel bir yol izleyeceğini yazıyordu. Yeni toplumun gelişmesinde biçim çeşitliliği kaçınılmazdır. Tarih Lenin'in düşüncelerinin doğruluğunu tanıtlıyor. Gerçekten de bir zamanlar, yeni toplumsal düzene tek bir yetkin biçim gözüyle bakılıyordu. Ancak, şimdi, yaklaşım çeşitliliğinin kaç tane örneğine rastlanıyor.

Benim ülkem bu örneklerden biri. 1948'de Çekoslovakya'da sosyalist devrimin zaferinden sonra, sosyalist

kurulmanın genel ilkelerine bağlı kalarak, ama ülkenin kendi ekonomik, toplumsal ve kültürel özelliklerini gözönünde tutarak, biz kendi gelişme yolumuzu seçtik. Çekoslovakya'da siyasal sistem, Ulusal Cephe'ye, birkaç siyasal parti ve kamu örgütlenmesine dayanıyor.

Birçok yöresel etkene bağlı olarak tek tek ülkelerde yeni bir toplumsal düzene ilişkin bir takım genel gelişme ilkelerinin gerçekleşmesiyle ilgili iyi bir örnek verdiniz. Şimdi, geçmişte kendi biçimini almış bir takım siyasal ve ekonomik işleyiş tarzlarının yeniden yapılanmasını alırsak, soruyu şöyle koymak gerekiyor Bugün için Çekoslovakya'da, Sovyetler Birliği'nde ve öbür ülkelerde yürümekte olan perestroika geleceğin sosyalist toplumu açısından ortak çizgiler taşıyor mu? Benim kanıma göre, yarınki sosyalizm bugünkü biçiminden nitelikçe değişik olacaktır. Buyruk vermeyi ekonomiyi yönetmenin başlıca yöntemi olarak görmüyoruz artık. Sosyalizmde ekonominin yönetimi başlıcalıkla insanların ekonomik çıkarlarının harekete geçirilmesiyle yürütülmelidir. Metapara ilişkileri, değer yasası, sosyalist ekonomi koşullarında pazar, bunlar yeni roller oynamaya başlayacaktır. Siyasal sistemde de başlıca değişimler duyuluyor. Demokratikleşmc ve açıklık, sosyalizmin yeni evresinin bir parçası haline geliyor.

Harekete geçirici bir etken olarak yeniden yapılanma dünya sosyalizmi açısından korkunç büyük bir önem taşıyor, eldeki sorunları çözme yöntemini, sosyalist kurulmanın çok daha etkili yollarını araştırma yöntemini getiriyor çünkü. Bunu şöyle dile getirmek isterim : Sosyalist ülkelerde bu konudaki kanılar değişik olabilir, ama amaç hep aynı, yani toplumumuzda sosyalizmi ve demokrasiyi genişletmek. Bu ortak amaca erişmede her

ülke kendi deneyimleriyle ve kendi işyapma yollarıyla katkıda bulunacaktır. Her ülkenin kendi deneyimi öbür ülkelerdeki kardeş Partiler için çok ilginç olmalı, çünkü bu her partinin ciddiliği, yalnızca kendi deneyimlerini değil, ama kardeş partilerin deneyimlerini de ele alışına bağlı. Biz Sovyetler Birliği'ndeki yeniden yapılanmaya bu gözle bakıyoruz.

Biz de Çekoslovak toplumundaki gelişmelere aynı görüşle bakıyor ve örneğin, kimi tarımsal sorunlarda olduğu gibi, çözmüş olduğunuz sorunları nasıl çözdüğünüzü öğrenmeye çalışıyoruz.

Ne yazık ki, olumsuz pratiği olumlu pratikten daha çabuk kapmaya alıştık. Örneğin, kendi kendini finansman bütünlükle kağıt üstünde kalmıştı. Şimdi ele alıp üstünde ciddi tartışıyoruz. Onun için, yeniden yapılanma süreci içinde Sovyet toplumunun tüm kazınımları arasından en etkili olanını seçmek gerekiyor, kendi toplumumuzun potansiyelini ortaya çıkarmamıza yardımcı olması için.

Her sosyalist ülke kendi etkinliklerine kendi iç gereksinimlerine göre yön verir. Yine de, uluslararası deneyimleri de gözönüne almak gerekiyor. Şu nokta çok önemli: başlıcalıkla üretici güçlerin gelişmesinin nesnel gidişi ile bilim ve mühendislikte yer alan bilimsel ve teknik devrim, tüm sosyalist ülkelerin önüne birbirine benzer görevler getiriyor siyasetle ilgili olarak, nitekim siyasetin ekonominin çıkarlarına hizmet etmesi gerekir. Teknolojide ilerlemelerin birçok şeyi hızla değiştirdiği çağımızda siyasetin ekonomik gelişme özelliklerini mutlaka gözönünde bulundurması gerekiyor. Sorunların anında ve yetkince çözümünü güvence altına alan bir siyasal sistem zorunlu.

Biz sosyalist düzenin ilerici olduğuna ve tarihe insanoğlunun gelişmesinde yenilikçi ve ilerici bir sözcük olarak geçtiğine inanıyoruz. Ama, bu ilerici düzende, teknolojik anlamda, eski düzenin gerisinde kalındığını genç kuşaklara nasıl açıklayacağız?

Bu soruya çoktan bir yanıt getirdik, belki de çok acı bir yanıt. Sorun şurda, yeni toplumsal düzenin üstünlüklerini tam olarak kullanmayı beceremedik, çünkü bu düzenin gelişim yasalarını açıkça göremeyip, bir takım siyasal sorunlara iradeci bir yaklaşımda bulunduk. Bu «biz» sözcüğünü en başta biz Sovyetler için söylüyorum, gerçi öbür sosyalist ülkeler de kendi gelişimleri içinde belli ölçülerde benzer deneyimlerden geçtiler. İlk başlarda, sosyalizmin ilerlemesini yalnızca onun maddi ve teknik temelinin gelişmesi olarak gördük. O zamanlar, yeni kurulma projeleri, dev girişimlerin yürütülmesi bizler için çok önemliydi. 1960'lar ile 70'ler arasında, yalnızca üretici güçlerin gelişmesinde bir ilerlemenin yetmediğini öğrendik, ekonomik ilişkilerin de gelişim içinde olması gerekliydi. Buysa, ekonomik reformlara yöneltti bizi. Bu reformlar Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde 1963'te başladı, sonra Macaristan'da, Sovyetler Birliği'nde ve öbür ülkelerde. Şimdi o günkü önlemlerin sosyalist toplumu ve gelişmesini yetkinleştirmek için yeterli olmadığını kavradık. Sözkonusu süreç, toplum içindeki ilişkilerin olduğu kadar, siyasal sistemdeki ilişkilerin de yetkinleştirilmesini gerekli kılıyor. Şimdi başlıca koşulu ekonomik görevlerin, özellikle de, toplumumuzun demokratikleştirilmesiyle birlikte, ekonomik işleyiş tarzının yeniden yapılandırılmasına bağlıyoruz. Yapılanların daha gelişmiş bir sosyalizme doğru gittiğini görüyorsunuz.

Şimdi, «Daha çok demokrasi, daha çok sosyalizm»,

diyoruz. Kendi sistemimiz içinde daha sonraki gelişmenin alternatif yolları için en iyi planların birbiriyle yarışmasına karşılık verecek bir havayı yaratmamız gerekiyor. Her sosyalist ülke herhangi bir resmi yükümlülükten uzakta ve yeni yolları aramaya serbestçe katılımda bulunduğu zaman böyle bir havanın yaratılmasına doğru gidileceğine inanıyor musunuz?

Biz Sovyet halkı olarak, glasnost havasının ülkemizde gitgide daha sağlam yerleşmeye başlamasıyla birlikte bu yolda gitmeye çalışıyoruz. Bence, yeni ekonomik ve siyasal biçimlerin yaratılmasını kamu düşüncesinin serbest bırakılmasına bağlamakta kesinlikle haklısınız. Kuşkusuz, her sosyalist ülkede durum başka başkadır, ama ortak bir çizgiye dikkat çektiniz. Yeni düzenin ilerlemesi, yenilikçi ve yeterince özgür bilimsel düşüncenin varolacağı bir havaya bağlı. Kamunun düşüncesine gelince, bu konuda, sosyalizm içinde farklı kanılar var. Gerçek, ancak tartışmayla ortaya çıkabilir. Bu nedenle, Sovyetler Birliği'nde ve öbür sosyalist ülkelerde bu gibi tartışmaların gitgide daha çok yayınlanmaya başlamış olduğunu sevinerek görüyorum. Düşünce ve kanı alışverişi çok daha yoğunlaştı. Yeni bir toplum modeli, kanı alışverişi yoluyla ve belki de çeşitli çıkarları yansıtan çeşitli yaklaşımlar yoluyla kendi biçimini alacaktır. Tam bu noktada da Vladimir Lenin'in düşüncesine geliyoruz; bütünsel sosyalizmin birtakım ülkelerin uluslararası işbirliğinin ve tüm ülkelerin yeni bir toplum yaratılmasındaki deneyimlerinin bir bireşiminin sonucu olacağı düşüncesine.

Bu havanın en güçlü sosyalist devlet olan Sovyetler Birliği'nde yaratılmakta oluşu çok önemli. Ama bu gibi bir havanın tek tek bütün sosyalist ülkeler arasındaki

ilişkilerde kurulması da o denli önemli. Moskova'da CMEA'nın 43. olağanüstü oturumunda kabul edilmiş bulunan yeni bir ekonomik işbirliğinin işleme tarzıyla ilgili belgede vurgulanan olgu da bu. Bu belge, en yüksek düzeyden başlamak üzere, sosyalizmin daha ileriye doğru götürülmesinin en etkili yollarını özgürce ve demokratik biçimde tartışmak için gerekli koşulları yaratmış bulunuyor. Tüm topluluğumuzun bütün katlarında bu gibi bir havanın yaratılmış olması da çok önemli.

Sosyalizmin yeni ufuklara doğru ilerlemesi süresi içinde devrimci bir aşamadan geçiyoruz. Sovyetler Birliği'nde perestroika, ya da sosyalist toplumun yenileşmesi denilen bu gelişim aşaması, 1917 Ekim Devrimi'yle başlamış bulunan yenileşme süreçleriyle nerdeyse aynı çizgide. Partimiz ortaya çıkan sorunlara yaklaşımda yeniden yüreklilik gösteriyor. Yaratıcı düşünceye yeniden sarılıyor. Bir kişi olarak, siyasi bir güç olarak herkesin kendini tam gerçekleştirebileceği kitlesel toplumsal yaratıcı düşünme süreci yeniden işlerlikte. Bence, bizler dünya sosyalizminin gelişmesindeki bu devrimci aşamayı ancak selâmlayabiliriz.

Bugün gördüğümüz yenilikçi hava, bir dünya sistemi olarak sosyalizmin kurulmasındaki yeni bir devrimci atılıma karşılık veriyor. Bu mücadeleye bütün katılanlar, bütün sosyalist ülkeler, sosyalist ülkelerin ve partilerin eşitliği ilkesinden, dünya sosyalizminin kurulmasında karşılıklı sorumluluk ilkesinden yola çıkmaktalar.

«YENİ DÜŞÜNME TARZI» IŞIĞINDA BARIŞ İÇİNDE BİRLİKTE YAŞAMA(*)

Valentin FALİN
APN (Novosti Basın Ajansı Başkanı)

Aleksander BOVİN
Siyasi Yorumcu

Başka ülkelerin kamuoyu, Sovyetler Birliği'nin barış konusunda başı çektiği ve savaşı uluslararası ilişkilerin dışında bırakmak istediği gerçeğini yavaş yavaş görmeye başladı. Uygulamaya geçirilebilecek ve başarılabilecek bir hedef bu. Ancak kimi kuşkucu kişiler bunun hep böyle olmadığı görüşündeler. Yıllardır, SSCB, kapitalizm ile sosyalizm arasında bir askeri çatışmayı, emperyalizmin kendi doğası gereği, kaçınılmaz olarak görüyordu. O halde soru şu: Sovyet doktrini ne zaman değişime uğradı ve eğer Doğu, Batı'dan daha yüksek bir askeri üstünlük elde edecek olursa bu doktrin yine değişmez mi?

Soru burada duruyor ve yanıtlamayı bekliyor. Kimileri burada hiç beklemedikleri bir yanıtla karşılaşabilirler, yanıt da şu: 27. Kurultay kararları, Lenin'in barış üstüne kararlarının doğrultusundadır. Kuşkusuz, deği-

(*) **Moskow News**, 8 Kasım 1987.

şen tarihsel koşullarda ve farklı bir maddi temele dayanarak, savaşa olan tavır, ulusların en yaşamsal çıkarlarına zarar verecek bir şey olarak, devletlerin ulusal politikalarına uygun düşmeyen bir araç olarak kalmakta devam edecektir.

20'lerde ve 30'larda, savaşı önlemeye çalıştığımız zamanlarda, kafamızda barışın ertelenişi vardı. Teori ve pratikteki politikalar, savaşın ergeç çıkacağı sanısına dayanıyordu. Bugünkü yaklaşım ise, bütün bütüne farklı. Bugün, bir dünya savaşını önleyecek çabaları, iki savaş arasındaki arayı uzatma çabaları yerine, sonsuz barışa ulaşma çabaları olarak görüyoruz.

Aradaki ayrım, nitel bir ayrımdır. Böyle bir şey, bizim «taktik oyunlarımız»la değil, ama nesnel gerçeklikçe belirlenmektedir.

30'larda SSCB, güvenliğin bölünmezliği anlayışını getirmişti. Ne yazık ki, bu anlayış, öbür güçlerce anlayışla karşılanmadı ve destek görmedi. Bugün, gerçeklere gereksinim duyuyoruz ve dünyanın bir ve karşılıklı bağımlı olduğunu görüyoruz. Güvenlik, ancak genel güvenlik olabilir. SSCB ile ABD açısından ise ancak karşılıklı olabilir. Güvenlik sorunu en siyasal sorun haline gelmiş olup, bu sorunun askeri çözümü gitgide uzak düşmektedir.

Ulusların karar vermesinde, bütünlük düşüncesini kabul edecek olursak, bugünkü askeri mekanizmalara, en azından modern biçimleriyle, gerek kalmamaktadır.

30'lardaki görüşlerle ilgili olarak özel bir şey daha var. Emperyalizm oldukça, savaşların kaçınılmaz olduğunu düşünüyorduk. Şimdi ise şu olgudan yola çıkıyoruz, siyasal ve toplumsal ortamın değişmiş olması dolayısıyla, emperyalizmin «kendi doğası»nın da bu ortama

karşılık vermesi gerekmektedir ister istemez. Dolayısıyla, emperyalizm var olsa da, nedenler ile sonuçlar arasındaki bağı savaş olasılıkları ile bunların giderilmesi arasındaki bağı kesmek gerçekçi bir iş olmaktadır. Aslında, bizim bütün bir nükleer-olmayan, şiddet-olmayan dünya anlayışımız, dünyada varolan emperyalizmle barışı koruma olanağından yola çıkmaktadır.

Bir sistem olarak emperyalizm, kendini koruma içgüdüsüne yabancı değildir. Bugün savaş, Batı için ölçülemez derecede büyük bir yıkımdır. Tüm uluslararası çatışmaları çözmenin siyasal seçeneği buradan kaynaklanıyor.

Bence iki «içgüdü» işlerlikte. Birincisi, toplumsal olarak kendini-koruma içgüdüsü. Bu, emperyalist ülkeler arasında savaş olanağını önlüyor. Emperyalist ayrımlar, sosyalizm karşısında, askeri çatışmaların kaynama noktasına gelmesine izin vermiyor. İkincisi, fiziksel kendini koruma içgüdüsü. Bu da sosyalizme karşı açıktan bir nükleer savaşı başlatmayı kesinlikle sınırlıyor. Çünkü savaşı ilk başlatan ikinci ölen olacaktır.

Bu bizi bir başka soruya getiriyor Nükleer silahlardan arınma, kapitalizm ile sosyalizm arasında savaş olasılığının yeniden ortaya çıkacağı bir duruma bizi götürür mü?

Soyut, kuramsal terimler içinde konuşulursa, herhangi bir kimsenin, belli koşullar altında, askeri bir serüvene kalkışabileceği olanağı dışarda bırakılamaz. Ancak bu olasılık, birbirine karşılıklı bağımlı bir dünyanın sınırları içinde önemsiz kalır: Uluslar, yalnızca siyasal çizgide değil, birbirine yaklaştıkça, bu olasılık da gözden çıkacaktır.

Bir dünya yıkımı, bir kıyamet olanağı, genel ayakta

kalma sorununu kilit noktası yapmaktadır. Bugün tüm insanlık bununla ilgileniyor. Bu çıkarları, sınıf çıkarlarının üstüne koyuyoruz. Bizim konumumuzdaki değişimi, çağ açıcı bir değişim olarak görüyorum.

Lenin, tüm insanlığın ortak düşünceleri, çıkarları ve kategorileri içinde görmüştür kendini. Daha geniş çıkarlar adına sınıf çıkarlarının elden bırakılacağı durumların ortaya çıkabileceği sözü kendisinindir. İdeolojik karşıtlarımız, Lenin'in temel düşüncelerini görmezlikten gelmeyi yeğliyorlar, ya da olayların en sıcak anında Lenin'in tepki gösterdiği polemikçi sözlerle buna karşılık veriyorlar.

Her yeni olayın yer alışında ya da bu olayların yeni bir biçimde anlaşılmasında Lenin'in şu ya da bu sözünü «kutsallaştırma»nın gereği yok. Lenin'in buyrultularının izleyicisi olarak, ilk önce ve herşeyden önce kendi deneyimlerimize, kendi anlayış gücümüze güvenmeliyiz. Bugün savunulan yeni düşünme tarzı, yaratıcı düşünme tarzından başka bir şey değildir.

Yaratıcılık, kuramın zenginleştirilmesi ve ileriye doğru değiştirilmesi, tartışmanın ayrılmaz bir parçasıdır. Bugünkü durumda, barış içinde birlikte yaşama, dünya sahnesinde sınıf mücadelesinin bir biçimi olarak kalacak mı, kalmayacak mı? Kimileri kalmayacağını düşünüyor, çünkü tüm insanlığın çıkarlarının öne çıktığını düşünüyor. Varılan bu sonuç bana acele varılmış bir sonuçmuş gibi gözüküyor.

Tüm insanlığın ortak çıkarları var. Ama sınıfsal çıkarlar da varolmakta devam ediyor, toplumsal uyuşmazlıklar var, ayrıca, iki sistem arasında da uyuşmazlıklar sürüyor. Bence, bu bağlamda, barış içinde birlikte yaşama, dünya sahnesinde, sınıf mücadelesinin bir biçim

olarak kalıyor, ama tüm insanlığın çıkarlarına tam karşılık verecek biçimde, başlı başına barışçıl bir biçim olarak. Bu sınıf mücadelesinin doğası değişiyor; çünkü ne kapitalizm, ne de sosyalizm, savaşın yardımıyla kendi çıkarlarının gerçekleşebileceğini düşünebilir.

Benim barış içinde birlikte yaşama anlayışım azıcık daha değişik. Savaşların geriye çevrilmesinin sınıfsal uyuşmazlıkları, ideolojik mücadeleyi ortadan kaldırmadığı, ya da toplumsal farklılıkların üstünden geçmediği doğrudur. Bu çelişki ve uyuşmazlıkların ortada varolma biçimlerinin savaşla hiçbir ilgisi olmadığı üstüne bir düşünce ayrımımız yok. Ancak, bence, birlikte yaşama, herşeyden önce, ortak zemin bulmakla ilgili, çünkü barış içinde birlikte yaşama, insan soyunun varlığının kaçınılmaz bir koşulu haline gelmiş bulunuyor. Savaş patlarsa eğer, ortada kendi görüşünü kanıtlayacak hiç kimse kalmayacaktır. Siyaseti ideolojik çarpıtmalardan kurtarma isteğimizde kararlıysak eğer, o zaman ayrı dünya görüşleri arasında, uygarlığın sonsuzca varolmasını doğrudan doğruya güvence altına almayan şeyler arasında olmaktan çok, devletler arasında bir iletişim tarzı olarak barış içinde birlikte yaşamayla uğraşmak için daha çok nedenlerimiz var, demektir.

Ben sınıfsal ve toplumsal çıkarlardan, dünya görüşlerinin etkisinden kurtulmuş bir barış içinde birlikte yaşamanın pratikte olanaklı olduğuna inanmıyorum. Sınıfsal bağlam dışında bakıldığında, bir devletin siyasetini doğru olarak anlamak mümkün değildir.

Deneyimler, sıradan insanların da, siyasetçilerin de, kavram ve terimleri sık sık çarpıttıklarını gösteriyor. Bunun bir örneği, pasifizm; sosyalist devrimden çok

daha önce ortaya çıkmış bir terim bu. Pasifizm, bir zamanlar, ufukta beliren militarizme karşı birtakım toplumsal kesimlerin bir mücadele biçimi olmuştur. Daha sonra pasifizm, haklı haksız hiçbir savaş arasında ayrım yapmayan, savaş yıkımına bir karşı çıkış ve direnmeme biçimine döndü. Şu anda, militarizmin ağırlığından kurtulmuş şiddet-olmayan bir dünya düşüncesi de pasifist çevrelere yeni olanaklar getiriyor.

Modern koşullarda, nükleer savaş açısından bizler de pasifistler olduk, nükleer savaşa kesin karşıyız anlamına geliyor bu. Haklı bir nükleer savaş olamaz, çünkü hak ancak yaşayanlar için sözkonusudur.

Üçüncü bir dünya savaşının toplumsal ilerlemeyi hareketlendireceğini söyleyebilir miyiz? Mao Zedong, bir zamanlar, bunun tam tersi üstünde diretiyordu, bu savı yineleyecek yüreklilikte bir kişi daha çıkmadı. Burada yeni bir kuramsal önermeyle karşı karşıyayız Soyut bir biçimde, şiddetin tarihin metresi olduğunu söyleyemeyiz. Tüm tarihi sona erdirecek şiddet vardır.

Kimi ABD'li devlet adamları şöyle diyor Nükleer bir savaş nüfusun aşağı yukarı yüzde 95'ini öldürecektir, ama kendilerini ayakta kalacak yüzde 5'in arasında sayıyorlar.

Savaşta kazanan olmayacaktır. Bunu Ronald Reagan da, Mihail Gorbaçov da söylediler. 20 yıldır da söyleniyor. Ancak, pratikte siyasete bakın. Nükleer silahlar modernleştiriliyor. Nükleer bir çatışma ölümle sona erecekse bütün bunlar niye? Ancak insanın kafasında sınırlı bir nükleer savaş varsa, savaşın tırmandırılışının denetim altına alınacağı düşünülüyorsa, böyle bir şeye akıl erdirilebilir ancak. Kimi Amerikalılar böyle düşünüyor.

Bizim söyleyebileceğimiz, böyle bir şeyin denetim altına alınamayacağı, çünkü herhangi bir «sınırlı» savaşın bir dünya savaşıyla biteceğidir. Doktrin böyle. Ama gerçekte kimi zaman savaş denetim altına alınabilmiş gibi davranıyoruz.

Böyle bir şey oluyorsa eğer, bu, uzun zamandır bir ataletin tutsağı olduğumuz içindir. Sovyetler Birliği, yalnızca teoride değil, ama pratikte de eşitlik sağlanıncaya kadar yıllarca uğraştı Amerikalılara yetişmek için.

Simetrik olma yarışı bırakılmalıdır. Gereksiz bir şey. Yeterlik, simetri gerektirmiyor.

Ama Washington'un kendi bir mantığı var. Buna göre, silahlanma yarışı, öbür ülkeleri pes ettirmek için savaşı göze almanın bir yolu, çünkü ABD daha geniş bir ekonomik tabana dayanıyor. Barış döneminde güçlenme politikası buradan geliyor.

Daha başka sorunların da yeni bir tarzda görülmesi gerekiyor. Ülkemizi savunmanın ve kendi yurtseverlik duygularımızı göstermenin en iyi yolu, nükleer savaşı önlemek için mümkün olan herşeyi yapmak. Ülkemizi nükleer bir savaşa karşı savunmak bugün için yurtseverliğin en büyük göstergesi.

Bir kimsenin kendi ülkesini savunması ile enternasyonalistlik görevi, yurtseverliğin bütüncül bir parçasıdır... Toplumsal-siyasal bir anlayış, zaman ve mekân dışı olamaz... Şiddet-olmayan bir dünyaya uzun bir yol var, ama insanlık kendi düşünce tarzını buna bugünden hazırlamalıdır.

Azıcık erken olmuyor mu bu? «Karşı taraf» da var, onun bugün ve yarınla ilgili düşünceleri bütün noktalarda bizimkiyle çakışmıyor mu?

Bizim dış politikamız, zorlamadan çok, inandırıdan yola çıkıyor. Öbür tarafın siyasetinden ayrılan yer de burası. Daha çok güç ya da daha az güç ama, önünde sonunda güç gibisine seçenekler bizim için değil. Sovyetler Birliği sağduyu politikasını kesinlikle benimsemiş bulunuyor. Sağduyu ise, güç kullanmanın olanaksız olacağı koşulların yaratılması. Mihail Gorbaçov ile Rajiv Gandhi'nin Delhi Bildirgesi, şiddet-olmayan bir dünya anlayışını getirmiş bulunuyor, yani doğmatik bir Marx'çı tarafından sapkınlık olarak ilân edilecek bir düşünceyi genişletmiş bulunuyor. Ama bizler devletimizin 70 yıllık deneyimleri boyunca, doğmatizmle flört etme lüksü için çok yüksek bir fiyat ödemek zorunda kaldık.

Ekim Devrimi, yeni bir toplumsal seçenek getirmiş olması yanısıra, savaşsız bir dünya, şiddetsiz bir dünya düşüncesini de bize armağan etmiştir.

Bu her ikisi de önemlidir. Zamanla bu ikincisi daha da önem kazanmıştır, çünkü barış yeryüzünde yaşamı korumanın bir koşulu haline gelmiştir.

Bu ülke barış içinde birlikte yaşama öğretisiyle doğdu. Barış içinde birlikte yaşama ilkesinin, farklı toplumsal-ekonomik sistemde ülkeler arasındaki ilişkileri düzene sokacağına güvendirmeye çalıştık. Daha da çoğunu elde ettik. Barış içinde birlikte yaşama ilkesi şimdi daha da çoğunu yapabilir. Toplumsal-ekonomik sistemlerine bakılmaksızın devletler arasındaki ilişkilerde gittikçe daha çok uygulanmaya başlandı bu ilke. Dünyanın gelişmesine, devletler arasındaki ilişkilerin uygarca ilişkiler olmasına yaptığımız çok büyük bir katkıdır bu.

İÇİNDEKİLER

SUNU 5

PERESTROİKA VE GÜNDELİK YAŞAM

Yenileşmenin dört ilkesi: «Açıklık», «Demokrasi», «Yeniden-yapılanma», «Hızlanma» 9
Yenilenmenin temeltaşı ekonomi, yine ekonomi 12
Sosyal hayat: Hem çok sesli, hem uyumlu nasıl olunur? 16
Sanat, basın ve televizyon şaşkınlıklar yaratıyor 19
Gürcüstan: Glasnost'a selam, Gavmarcos'a devam 24
Açıklık politikası Mars'a kadar uzanıyor 27
Büyük başın derdi büyük olur: Yenileşme hareketinin karşılaştığı güçlükler 31
Gelişen karşılıklı ilişkiler: Barışçıl bir dünya için 34

PERESTROİKA

PERESTROİKA ÜSTÜNE, Mihail Gorbaçov 41
YENİDEN YAPILANMAYA DOĞRU, Abel Aganbegyan 59
PERESTROİKA VE TOPLUMSAL POLİTİKA, Tatyana Zaslavskaya 73

PERESTROİKA VE EKONOMİK-TOPLUMSAL SONUÇLAR 83
PERESTROİKA VE SANAT, Aziz Çalışlar 93
Perestroika ve sanat 94
Demokratikleşme ve sanat 95
Glasnost ve sanat 97
Praksise doğrudan katılma 103
PERESTROİKA NİÇİN DEVRİMCİ?, Aleksander Gelman 105
PERESTROİKA VE KÜLTÜR ADAMLARININ SORUMLULUĞU, Mihail Ulyanov 111
PERESTROİKA VE SİNEMA, Elem Klimov 125
PERESTROİKA VE FELSEFE, Aziz Çalışlar 133
TEMİZ NÜKLEER ENERJİ, Valeri Legasov 145
UZAY ARAŞTIRMALARINDA İLERLEMELER, Guri Marçuk 153
PERESTROİKA VE SOSYALİST ÜLKELER, Oleg Bogomolov, Zdenek Horeni 159
«YENİ DÜŞÜNME TARZI» IŞIĞINDA BARIŞ İÇİNDE BİRLİKTE YAŞAMA, Valentin Falin; Aleksander Bovin 167

“Sunulan ‘Tüm Yönleriyle Perestroika’ kitabı, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, ‘Perestroika ve Gündelik Yaşam’, Aziz Çalışlar’ın geçtiğimiz aylarda Sovyetler Birliği’ne yaptığı bir gezinin doğrudan bir ürünüdür. Bu gezi yazı-dizisinde, Perestroika’nın gündelik yaşamın çeşitli alanlarındaki karşılıklarının izlenimleri yansıtılmaya çalışılıyor.

‘Tüm Yönleriyle Perestroika’ kitabının ikinci bölümünün de siyaset, ekonomi ve toplum biliminden sanat, kültür, bilim ve dünya sorunlarına kadar geniş bir yelpazeyi içeren, başta M. Gorbaçov olmak üzere, genelinde ‘Perestroika’nın Mimarları’nca kaleme alınmış olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.”

AMAÇ
YAYINCILIK